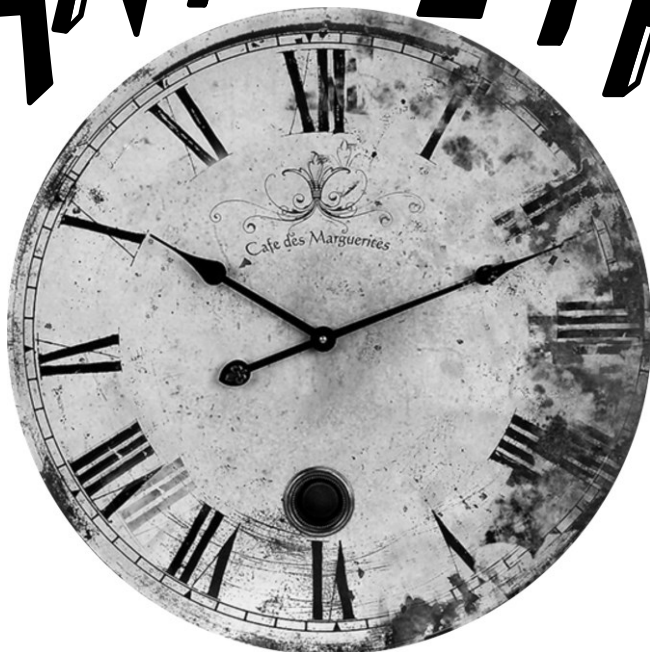

ANTILETHE

Revistă pentru *rememorarea* exilului românesc

(ianuarie, februarie, martie, aprilie 2019)

Apare sub egida Asociației Culturale „Carmina Balcanica”

Antilethe este membră a Asociația Publicațiilor Literare și Editurilor din România (APLER) și membră a Asociației Revistelor, Publicațiilor și Editurilor din România (ARPE)

Anul II ● Nr. 2 (5) ● 2019

Director onorific: BASARAB NICOLESCU

Director fondator: MIHAELA ALBU

REDACTIA

DAN ANGHELESCU – redactor șef

MARIUS CHELARU – secretar general de redacție

ALEXANDRU BUICAN

THEODOR CODREANU

ILEANA CORBEA FLORESCU

LILIANA COROBCA

ATILA CSIKI

LIGIA CSIKI

LUCIAN DINDIRICĂ

CONSTANTIN ERETESCU

GEORGETA FILITTI

ȘTEFAN GHILIMESCU

SANDA GOLOPENȚIA

IRINA PANĂ

GEORGE POPESCU

MARILENA ROTARU

DANIELA SITAR-TĂUT

CORNEL UNGUREANU

CAMELIA ZĂBAVĂ

– *Antilethe* apare de trei ori pe an. Costul unui abonament anual: 50 RON

– Editorii nu-și asumă nicio responsabilitate pentru orice afirmație/ declarație sau opinie exprimată în articolele autorilor.

Coperta: Sorina Bela

Corespondența editorială se poate trimite la adresa: malbu47@gmail.com

Tipar: Aius PrintEd

Tel: 0351-467 471; e-mail: editura.aius@gmail.com; www.aius.ro

ISSN 2601 – 0186

„Dacă nu înlocuim nonvalorile perioadei comuniste cu valorile autentice ale exilului din aceeași perioadă, înseamnă că vom ajunge să ne merităm prezentul și nu vom mai putea ieși din marasmul actual.”

Mihai Neagu Basarab

„Va exista o singură literatură română când toată literatura exilului va fi integrată real, primită și publicată ca atare.”

Monica Lovinescu

„... fără literatura exilului ne-ar fi greu, dacă nu chiar imposibil, de a vorbi în termenii adevărului estetic de o reală literatură română în ultima jumătate de veac a mileniului, cu toate cele câteva cărți de excepție ce s-au strecurat prin chingile cenzurii și ale dogmatismului comunist. Recuperarea acestei literaturi, profund anticomuniste, dă măsura exactă a capacității creatoare a poporului român și restabilește o scară de valori până acum ciuntită și irelevantă.”

Nicolae Florescu

„Partea trebuie să se întoarcă în întreg, din toate colțurile lumii.”

Gelu Ionescu

*„Cu excepțiile știute, **exilul este** și asta: **o repetată uitare.**”*

Virgil Ierunca

„E foarte greu pentru tineri să înțeleagă astăzi care era structura psihologică a exilatului fără întoarcere.”

Basarab Nicolescu

ARGUMENT

DATORIA MEMORIEI

„Să nu uităm, să nu uităm împreună!”

Monica Lovinescu

Publicăm acum numărul cinci din această nouă revistă (al doilea an de la apariție!).

Realizatorii ei și-au asumat un drum propriu și nu tocmai ușor acceptat, de vreme ce această publicație oferă în cea mai mare parte pagini necunoscute cititorilor din țară.

Revista este dedicată așadar exclusiv recuperării, *aducerii acasă* a unui tezaur de literatură datorat aceluia care au trăit/ trăiesc departe de țară, mulți interziși de-a lungul unor decenii întregi (în perioada comunistă). Este vorba în principal despre **exilul românesc**, despre scriitorii, jurnaliștii, oamenii de cultură (încă – mulți dintre ei) necunoscuți/ neîntrați în patrimoniul cultural al secolului douăzeci.

Când ne referim la exilul politic românesc (cel care între anii 1944-1989 s-a configurat în mai multe valuri), îi avem în vedere în special pe intelectuali, începând cu tinerii scriitori din miraculoasa generație interbelică. Cei care au avut șansa să ajungă în țările libere de comunism s-au stabilit mai ales în zone din Europa (Franța¹ ocupând un loc principal) și din cele două Americi, reușind (o parte) în noile patrii să-și continue activitatea literară din țară, să scrie în limba română, dar și în alte limbi, să editeze ziare și reviste, să înființeze edituri și diverse organizații culturale ori politice.

Data fiind amploarea acestor activități, prin răspândirea intelectualilor români pe tot globul și prin obstinația cu care au continuat să-și folosească și să-și continue în scris limba română în cărți, în reviste sau ziare publicate în Europa, pe continentul american ori chiar în Australia, înființând cenacluri, asociații și uneori edituri și biblioteci, considerăm că se poate vorbi, generic, despre o țară „de dincolo”. Această „Românie” *de dincolo* a fost reprezentată de valoroși intelectuali – scriitori, filosofi, jurnaliști, oameni de știință și, nu

¹ „Parisul era pe atunci – nu numai prin tradiție, ci și prin faptul că găzduise recenta conferință de pace unde se hotărâse soarta țării – principalul centru politic al refugiaților români.” (v. Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie*, Humanitas, 2009, p. 20)

în ultimul rând, de câțiva politicieni (generalul Rădescu, liberalul Mihail Fărcășanu ș.a.) – care au reușit să se salveze din țara ocupată.

Plecând de la îndemnul lui Eliade din perioada primului exil, conform căruia „emigranții nu au dreptul de a se simți ruși din fenomenul românesc contemporan” (v. revista *Lucașfârul*, nr. 1/ 1948, Paris), putem constata că o mare parte dintre românii exilați au continuat – în libertate – să fie scriitori români. Ceea ce au realizat, în timp, de mai mare sau mai modestă anvergură, este încă incomplet cunoscut, cu toate că unele nume și opere (numai *unele!*) sunt astăzi incluse în dicționare ale literaturii ori în diverse studii având drept temă exilul.

Așadar, interziși în totalitate la început (majoritatea în toată perioada comunistă), recuperați apoi parțial (v. cazul Eliade) –, după 1989 își face apariția (mai mult sau mai puțin vizibil) un fenomen de întoarcere acasă, de reintegrare în literatura/ cultura română. Din nefericire, reintegrarea/ recuperarea *nu a fost și nu este încă un demers care să se bucure de amploarea pe care ar fi meritat-o pe drept, nu a beneficiat și nici nu sunt semne că ar putea deveni obiectivul unor strategii asumate instituțional.*

Acesta este motivul pentru care am considerat absolut necesară apariția acestei publicații-*oglină* a fenomenului cultural românesc desfășurat în teritoriile din afara țării, încercând să oferim o mai bună cunoaștere a vieții și activității – nu de puține ori dramatică și complexă – a celor pentru care exilul a fost o „*paranteză cât o existență*” (în termenii dureros-amari ai Monicăi Lovinescu)

Prin revista noastră încercăm să contribuim la punerea în circuitul public a unor articole, eseuri, poezii, jurnale etc. scrise și publicate departe de țară și rămase – cele mai multe – încă necunoscute, venind astfel în sprijinul celor interesați de fenomenul cultural al exilului românesc, aducând totodată în atenție însăși personalitatea unuia sau a altuia dintre cei pe care-i numim „mari necunoscuți ai culturii române”. Portretele pe care și le-au făcut unii altora, schimbul epistolar dintre ei, jurnalele ori memoriile dau seamă – peste timp – despre dimensiunea umană, dar nu mai puțin de talentul și dăruirea fiecăruia întru păstrarea unei limbi frumoase și curate.

O întrebare care s-a pus adesea, ținând seama de faptul că mulți dintre autori au trăit, au scris, s-au afirmat și au fost apreciați în mediul unei alte culturi și al altor literaturi (engleză, franceză, spaniolă, portugheză, germană) – este aceea dacă operele scrise în alte limbi aparțin literaturii noastre. Trebuie o mare forță sufletească și, mai cu deosebire, un talent cu totul deosebit să vrei, să poți și să reușești să intri și să te și afirmi, cu

strălucire, în cu totul altă lume lingvistică și spirituală decât aceea căreia îi aparțineai ca nativ.

De aici va începe să-și facă loc și întrebarea: *mai pot fi gândiți, înțeleși, acceptați ca aparținând literaturii române scriitorii exilului românesc?*

Desigur, asemenea lucruri pot fi îndelung discutate și din varii puncte de vedere, cu răspunsuri pe măsură. Ceea ce se cuvine adus în prim-plan este, credem, o realitate incontestabilă, aceea a conștiinței apartenenței la cultura în care se formaseră și a motivației continuității acesteia în alte spații, ca și a dorului de țară, exprimat în diverse modalități și momente.

„Maladia timpului nostru”, va scrie unul dintre cei mai reprezentativi dintre intelectualii români din exil, artistul plastic Camilian Demetrescu, este „pierderea memoriei”.

Explicându-și fragmentele de jurnal publicate în 1951 în revista *Înșir-te Mărgărite*, un reprezentant de seamă al exilului românesc, Vintilă Horia, va arăta că „aceste pagini fac parte dintr-un lung «jurnal de exil», plin de însemnări scrise aproape zi de zi, în fuga condeului, în anii cei mai aspri, dar și cei mai frumoși, din viața mea: Lagărul de la Krummhübel și Maria Pfart, Roma, Assisi, Florența, Stresa... ***Lethe era fluviul uitării***, în care sufletele celor morți se spălau de amintiri înainte de a intra în eternitate. ***Antilethe am botezat acest jurnal, pentru ca totuși să nu uit!***”.

Recuperarea exilului cultural românesc ar fi trebuit să devină nu doar de astăzi o necesitate de absolută urgență. De aceea considerăm necesară o *reîntoarcere*, o rememorare prin informarea cât mai diversă și complexă a cititorului de acum, de *astăzi* și de *aici* asupra a ceea ce s-a petrecut *ieri*, *acolo*.

Este o datorie a fiecărei țări să-și cunoască cultura în integralitatea ei, să-și întregască patrimoniul cultural cu tot ceea ce-i aparține, indiferent de locul geografic unde a fost creat. Iar literatura (cel puțin cea scrisă în limba română) nu mai poate fi trecută cu vederea și trebuie să aparțină în totalitate istoriei noastre literare. Motivația recuperării o aflăm nu numai în calitatea operelor create în timp dincolo de granițele țării, dar și în necesitatea cunoașterii a cât mai multor aspecte care să completeze spiritualitatea noastră. Cu atât mai mult cu cât criteriul axiologic constituie unul dintre principalele argumente pe care se întemeiază un asemenea act de recuperare. Cuvântul așternut pe hârtie de către cele mai lucide minți ale exilului românesc, fie acesta în articole răspândite în revistele românești publicate pe întreg mapamondul aproape, fie în volume scrise în limba română, fie într-o limbă de circulație universală, devenise pentru fiecare dintre ei o datorie.

Datoria memoriei prin rostirea adevărului!

Dacă în exil Eliade milita pentru întocmirea unei „Biblioteci a Pribegiei”, plecând de la „Biblioteca Română” din Freiburg, astăzi avem imperioasa datorie de a aduce prin reeditări, prin ediții critice de cărți și reviste *acasă* această vastă „bibliotecă”.

Nu afirmăm nici că operele sau publicațiile din exil intră în concurență cu cele din țară, nici că unele sunt superioare celorlalte (deși o revizuire a canonului s-ar cere imperios!). Ceea ce afirmăm cu tărie și încercăm prin această revistă este să conștientizăm cititorul român contemporan că mai există o latură a culturii noastre încă insuficient (sau deloc) cunoscută.

Acesta este scopul nostru, pentru acest motiv publicăm această revistă *împotriva uitării*.

În numele redacției:
Mihaela Albu

MOZAIC PORTRETISTIC

L. M. ARCADE

Leonid Mămăligă (L. M. Arcade) s-a născut în Vaslui la 13 iulie 1921 și s-a stins din viață în 4 septembrie 2011. A urmat școala la Lipcani (Bucovina) și Lugoj, și-a luat licența în drept (în 1944), urmând și trei ani de filozofie. A plecat la Paris în 1946 cu o bursă pentru doctorat (asemeni altor compatrioți – Cioran, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca), iar în 1947 hotărăște să se stabilească în Franța. A participat la cenaclul din rue Ribera², frecventat, printre alții, de Eliade, Monica

Lovinescu, Virgil Ierunca, Horia Stamatu etc. Din 1963 înființează cenaclul „Caietele Inorogului” din Neuilly-sur-Seine, la care au participat importanți scriitori din exil, iar începând din 1967 și din țară. Despre acest cenaclu, Constantin Amărieuței scria că „meritul principal (dacă nu chiar unic) a fost că el a avut loc în limba română³ și că a durat aproape cât exilul”. Într-o convorbire (interviu) cu Ioana Revnic, publicată în *România literară* (aprilie 2009), scriitorul Ilie Constantin, care a participat și a citit din creația sa în Cenaclul de la Neuilly, dă unele detalii: „era vorba de un adevărat cenaclu! Susținut de o singură persoană (mai înlesnită economic

² Despre acesta, câteva informații le găsim în mărturiile lui Basarab Nicolescu: „În 1953 se constituie, în rue Ribera, un cenaclu în jurul lui Mircea Eliade. La lucrările cenaclului participă 15-16 români, printre care se află și Leonid Mămăligă. Tot ceea ce rămâne de la acest cenaclu este revista *Anotimpuri*, beneficiind de contribuțiile lui Mircea Eliade, Horia Stamatu și Horia Damian. Cenaclul dispare după câțiva ani, majoritatea membrilor plecând în străinătate.” (v. Basarab Nicolescu, *L. M. Arcade și Cenaclul de la Neuilly*, în *Contemporanul*, feb. 2010)

³ Basarab Nicolescu insistă de asemenea pe promovarea scrisului în limba română prin cenaclul de la Neuilly: „În 1958 Leonid Mămăligă ia inițiativa organizării unor noi reuniuni literare în apartamentul său din Neuilly. *Dorița sa era de a regăsi limba română.*” (s. n)

decât noi ceilalți), al cărei nume literar se cuvine amintit: L. M. Arcade, cercul literar cu pricina se reunea de vreo patru-cinci ori pe an. Ședințele, foarte lungi, erau întrerupte de o gustare, binevenită pentru participanții sosind din împrejurimile Parisului și de mai departe. Poetul-far al cenaclului (care sosea din Germania renană) era Horia Stamatu.”

Un alt participant, Neagu Djuvara, dă la rândul său detalii despre desfășurarea cenaclului în volumul *Amintiri din pribegie* (Humanitas, 2009, p. 436), amintind și el despre participarea lui Horia Stamatu⁴, pe care-l consideră un „foarte talentat poet”.

Curând după sosirea din România (în 1968), Basarab Nicolescu a avut de asemenea privilegiul de a participa la cenaclu. Într-un articol (publicat peste ani în *Contemporanul* – februarie 2010) va depăna amintiri despre cum a fost primit, cum se desfășura cenaclu, precum și despre cel care îl înființase⁵: „Venind de unde veneam m-am mirat desigur de ușurința cu care am pătruns în acest templu al culturii române din exil. În curând am descoperit că nu eram deloc un caz excepțional: porțile cenaclului erau deschise tuturor, celor din exil, dar și celor veniți din țară pentru scurtă vreme, precum Marin Preda și Marin Sorescu. Singurul obstacol era numărul mic de persoane (20-30) care puteau să se așeze în sala cenaclului. Mulți ani după aceea, când am îndrăznit să îl întreb direct despre motivul acestei neobișnute deschideri, Leonid mi-a spus cu un surâs: „Suntem spionați și de români și de francezi. Dar nu au ce să scrie în rapoartele lor. Spiritul nu poate fi spionat.”

Amintirile lui Basarab Nicolescu completează informațiile și asupra participanților: „Exista, desigur, un număr important de scriitori, dar participau și pictori, sculptori, cineaști, filosofi, fizicieni, medici, ingineri, fapt care surprindea neplăcut pe puriști dar mie mi se părea că este o deschidere necesară. Convingerea mea intimă era, și este și acum, că

⁴ Să ne amintim că Eugen Ionescu scria în deschiderea revistei *Agora* că „literatura română trăiește mai departe prin propria ei limbă și nu am decât să-l numesc pe *Horia Stamatu*, cu siguranță unul din cei mai mari poeți pe care i-a dat poporul său.” (v. Eugen Ionescu - „Scrieți românește!”, în *Agora*, nr. 1/ 1987)

⁵ „Prima mea impresie a fost cea de ciudățenie a trupului său. Corpul, picioarele, degetele îi erau vizibil deformat. M-am mirat cum se poate deplasa, chiar cu o anumită grație. Extrem de slab, toată puterea corpului părea concentrată în fața osoasă, unghiulară, aproape neagră, care m-a făcut imediat să mă gândesc la un cavaler spaniol. O stranie frumusețe spirituală își arăta lumina în ochii săi făcându-te să uiți cu totul uimitoarele contorsionări ale corpului sfidând gravitația terestră. Astfel a început o fidelă și indestructibilă prietenie, care a continuat până la plecarea sa de pe acest pământ, pe 4 septembrie 2001 și care va continua cu siguranță până la propria mea plecare.” (Basarab Nicolescu, *L. M. Arcade și Cenaclu de la Neuilly*, în *Contemporanul*, nr. 2/ 2010)

reducerea culturii la literatură este un semn de subdezvoltare culturală. De altfel tocmai această convingere, pe care o împărtășeam cu Leonid, a constituit motivul esențial al prieteniei noastre indestructibile.”

L. M. Arcade a înființat de asemenea și editura „Caietele Inorogului”, unde și-a publicat cărțile proprii, dar și volume semnate de Horia Stamatu și Mircea Eliade. În articolul citat mai sus, Basarab Nicolescu sintetizează importanța deopotrivă a cenaclului și a editurii prin realizările evidente: „Bilanțul cenaclului este impresionant: mai mult de 30 de ani de existență, mai mult de 130 de reuniuni, 3000 de pagini citite, 5 cărți editate (două de Mircea Eliade, una de Horia Stamatu și două de L. M. Arcade) în colecția *Caietele Inorogului*.”

În 1980, împreună cu Aurel Răuță, L. M. Arcade va înființa și Centrul de promovare a cărții românești în exil „Hyperion”, care va organiza în 1981, la Sorbona, un colocviu – „Ștefan Lupașcu” – și în 1987 un congres internațional dedicat lui Mircea Eliade.

În 1966 își va publica primul roman, *Poveste cu țigani*, foarte bine primit de critică. În 1983, al doilea roman, *Revoluție culturală*, va avea de asemenea o bună receptare. A scris totodată și piese de teatru în limba franceză – *La Crypte et la Chèvre* (1971), tradusă în română sub titlul *Ultima cauză a marelui Just*, și *Scrisorile lui Conducică* (basm dramatic în IX tablouri). În afara acestor scrieri, a participat cu articole și interviuri în revistele exilului, unde – de asemenea – au apărut mai multe cronici elogioase semnate, printre alții, de Monica Lovinescu, Horia Stamatu, Mircea Popescu, Grigore Nandriș, Ion Negoitescu etc. (Preluăm un fragment de la unul dintre semnatari, Alexandru Tomescu, publicat pe site-ul <http://www.alternativaonline.ca/LMArcade.html>):

„Scriitorul L. M. Arcade, ca reprezentant al culturii noastre dincolo de hotarele țării, a relevat de câte ori a avut ocazia, în întâlniri, interviuri, discuții, articole, că principala vocație a exilului este aceea de a menține nealterat un mod de a fi românesc, un mod de a fi – așadar de a gândi și simți. A preferat să publice aproape în exclusivitate în limba română, să se informeze de țara în suferință, condamnând totalitarismul comunist. Stilul bizar, absurd, abordat în romanele sale, atrage pe iubitorul de carte, plimbându-l într-o lume nedefinită ca timp și spațiu, de basm, dar în același timp reală, posibilă și mai ales de actualitate. Este un amestec de comic cu amărăciune, unde cititorul, rămas în țară sau exilat, se regăsește în multe din situații sau personaje.

Înființarea Asociației HYPERION, al cărui co-fondator a fost, a contribuit la răspândirea cărților, la mediatizarea manifestațiilor românești

din Franța, la solidaritatea exilului. A rămas în istoria exilului, drept mărturie, modul în care a organizat „Congres International de l’Academie Roumano-Americaine”, unde, timp de patru zile, la Paris, au avut loc 160 de comunicări, trei mese rotunde, cu o asistență de peste 500 de participanți, sosiți din SUA și alte opt țări europene.”

După 1989, romanele și piesele sale au fost tipărite în edituri din România (1991 și 1996), o serie de cronici fiind semnate de Nicolae Florescu, Ion Simuț, Elena Zaharia-Filipaș, Mircea Muthu, Cornelia Ștefănescu, Constantin Eretescu ș.a.

Surse: Florin Manolescu – *Enciclopedia exilului literar românesc*, Ioana Revnic – interviu cu Ilie Constantin, în *România literară*, 13/ 2009, www.alternativaonline, Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie*, Humanitas, 2009; Basarab Nicolescu, *L. M. Arcade și Cenaclul de la Neuilly*, în *Contemporanul*, feb. 2010).

Mihaela Albu

CONSTANTIN ȚRETESCU

AMINTIRI DESPRE LEONID MĂMĂLIGĂ

Pe Leonid Mămăligă, Arcade, cum și-a semnat scrierile, eu l-am cunoscut în 1983. Eram la Paris, lucram la Phonoteque Nationale, la descifrarea culegerii de folclor românesc a lui Hubert Pernot, din 1928, uitată cu totul de specialiștii noștri. Aveam cu mine și textul romanului *Noaptea*⁶ la care mai lucram, adăugam, ștergeam, cum se întâmplă. Mă întâlneam uneori după amiezile cu câte un compatriot, mai adesea cu emigranți din generația mea, pe care-i știam din țară. Pesemne că prin ei a aflat și Mămăligă de prezența mea în oraș. Poate că și de existența manuscrisului.

Știam de existența cenaclului din Neuilly-sur-Seine, una din instituțiile de prestigiu a exilului românesc. Era și locul în care erau invitați scriitorii români binecunoscuți, ca Ana Blandiana, Ștefan Bănuțescu, Nicolae Manolescu, Matei Călinescu, aflați în trecere prin Paris. M-a invitat la el într-o după amiază de primăvară. Într-un birou generos, cu ferestre largi, plin de lumină. Voia să știe cu ce mă ocup, ce scriu, care sunt zonele literare care mă interesează. M-a măsurat acolo vreo două ceasuri. Aș spune că a sfârșit prin a-mi acorda încredere.

Cam o săptămână după aceea am citit un capitol din povestea mea, într-una dintre încăperile generoase ale vilei, în prezența a vreo 30 de literați, pe cei mai mulți dintre ei nu-i știam sau nu i-am recunoscut. În pauza dintre lectură și discuții toată lumea a fost invitată într-un alt salon, pentru gustări, un pahar cu vin și confesiuni. M-am reîntâlnit acolo cu Ioana Andreescu, cu Mihaela Bacu, cu câțiva alții. Textul a fost, cum să spun, bine recepționat și rețin până azi, cu emoție, cuvintele lui Dumitru Bacu, Virgil Ierunca și Monica Lovinescu. Au fost, de bună seamă, și critici. Pe cele nesușinite de argumente tind să le percep drept piedici pe care ți le pune un necunoscut în calea propriei afirmări. Le poți ignora de aceea fără să pierzi ceva.

Scurtă vreme după aceea m-a invitat la reședința lui de vară dintr-o mică localitate turistică de lângă Marseille, unde am stat mai mult de vorbă și ne-am plimbat în voie. O altă vilă impunătoare. Trebuie spus că Leonid Mămăligă a fost unul dintre pușinii români din străinătate care s-au bucurat nu numai de prestigiul cuvenit unui om de carte, ci și de un statut social de

⁶ Romanul a apărut în 1988, la editura Hiatt, Providence, SUA.

invidiat. Se spunea, nu știu în ce măsură e adevărat, că el a fost primul care a avut ideea să instaleze mașini xerox, de copiat, la Bibliotheque Nationale. Un loc în care până atunci cititorii, timp de generații, au fost siliți să copieze de mână textele de care aveau nevoie. Îți dai seama ce avantaj. Să adăugăm la asta funcția de director literar adjunct la Editura Pavois, aceea de director al unei societăți comerciale. Asta i-a îngăduit să întemeieze și să se ocupe de funcționarea Editurii „Caietele Inorogului”, unde și-a publicat propriile scrieri, dar și cărți ale lui Horia Stamatu și Mircea Eliade. Acolo, în acele zile de vacanță, l-am cunoscut cu adevărat.

Sigur, citisem *Poveste cu țigani*, apărută cu mulți ani înainte, pe la mijlocul deceniului șase. Carte interzisă la vremea aceea de cenzura noastră. Adusă de Sanda (Golopenția, soția lui C. Eretescu, n.n.) din Franța, ascunsă între hainele din geamantan. Un text care se cere descifrat cu atenție, fiindcă este complex ca alcătuire narativă, dar și prin sensurile ei bine camuflate. De altfel, întreaga lui literatură a fost considerată drept inovatoare stilistic, lingvistic, prin combinația dintre limbajul rural și cel elevat. În ambele cărți pot fi întâlnite comentarii cu caracter politic, mai multe în cea de a doua, aceasta din urmă și cu elemente de pamflet. Literatura lui a fost comparată cu cea a lui Mateiu Caragiale, Dimitrie Cantemir, Budai-Deleanu. Am discutat multe din aceste lucruri în lungile plimbări pe care le-am făcut atunci. E singura lucrare pe care am citit-o. Știu de existența unui al doilea roman, *Revoluție culturală*. A doua ediție a cărții urma să poarte titlul *Căruța cu oase*. Și această a doua carte a fost primită, în genere, foarte bine de critica literară. Știu de asemeni că, puțini ani înainte de moarte, i-a apărut și un volum de teatru. În afara scrierilor literare, Arcade a fost prezent în presa timpului, atât în tinerețe, înainte să fi părăsit țara, cât și în perioada exilului, cu articole politice și literare, interviuri, recenzii. Nu a fost extrem de productiv, dar atent, meticulos, preocupat să surprindă toate aspectele realității. Să nu uităm de asemeni că același Leonid Mămăligă a înființat, împreună cu Aurel Răuță, Centrul Hyperion, de promovare a cărții românești. O încercare de a facilita accesul cititorilor la cartea apărută la diverse edituri din lumea exilului.

Ne-am mai revăzut o singură dată, câțiva ani mai târziu, în America, nu mai țin minte unde, la unul din congresele Academiei Româno-Americane. Eram între prea mulți oameni ca să putem vorbi cu adevărat. Îi păstrez o amintire frumoasă. Un om care nu a scris ușor, dar care și-a dedicat viața scrisului încă din tinerețe, prin colaborări la presa din țară, apoi, după emigrare, în presa românească din exil, prin editarea scrierilor conaționalilor noștri, prin organizarea și conducerea cenaclului de la Paris.

Un om căruia i se cuvine respect pentru tot ce a făcut.

CORNEL UNGUREANU

LEONID ARCADE ȘI UNIVERSURILE INSULARE

1. *Un cenaclu ca o barcă de salvare*

Înainte de a vorbi despre literatura lui Leonid Arcade (Leonid Mămăligă), criticii și istoricii literari au vorbit despre cenaclul patronat de neobișnuitul scriitor. Mecena fără morgă și lider fără funcții speciale, Leonid Arcade s-a apropiat de autorii dificili ai literaturii române nu cu alura aristocratului gata să sfideze și să excludă, ci cu dorința de a hașura un teritoriu de siguranță – un loc al retragerilor care să ocrotească ființa vulnerabilă. Căci el este un scriitor al omului vulnerabil – de nimic apărat în fața unei naturi agresive. Capodopera sa, *Poveste cu țigani*, scrisă în deceniul al șaptelea, cam în același timp cu *Iarna bărbaților*, în anii în care în țară se tipăresc povestirile postume ale lui V. Voiculescu, sugerează mai întâi o epopee eroi-comico-satirică. În literatura română, emblemele Țiganiadei funcționează cu glorie – țiganii exprimând un univers deopotrivă insular și amenințător. O lume legată de dezordinea adâncă a universului, dar și una posesoare a secretelor magiei.

În numărul din 21-27 iunie 1995 al revistei 22, L. M. Arcade îi acordă Rodicăi Palade un interviu despre exilul românesc și devenirea lui în ultima jumătate de veac. Spune L. M. Arcade:

„Am ajuns la Paris în 46, ca bursier al guvernului francez, pentru un doctorat. Puțin după mine au venit Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, pictorul Horia Damian și alții. La Paris i-am găsit pe Emil Cioran, Mircea Eliade.

Datele marcante ale acestui prim exil au fost două: 1950 și 1953. Bine distincte, prin obsesiile, prin mobilurile care animau toată viața culturală. Acest prim exil cuprindea oameni foarte diverși ca orientări, dar care voiau să lupte, crezând că țara nu e abandonată și că, firește, «vin americanii». Perioada aceasta, sub un aspect tragică, dar sub altul frumoasă, este cea în care 50 de reviste care erau în exil erau toate scoase cu banii pe care-i economiseau cei care lucrau ziua și scriau noaptea. Cei 1000 de intelectuali români care lucrau în străinătate primeau 5 sau 6 reviste pe lună...”

O schimbare de direcție e necesară – L. M. Arcade își dă seama că relația cenaclistă e mai importantă decât tipăritura ca atare:

„Perioada 1950-1953 a fost dominată în special de ceea ce s-a numit Centrul Român de Cercetări, instituție fondată de Mircea Eliade și acceptată

ca aderentă la Academia Franceză. Grație lui Mircea Eliade în primul rând, dar și lui Vuia, lui Stamatu, printre alții și subsemnatului, veneau personalități de prin ordin, dar nu ca să ne susțină, ci ca să ne vorbească. Sufletul grupului nostru era Mircea Eliade, care a acceptat la acea vreme toate formele de a scrie. El spunea «singura noastră soluție este să descoperim mituri noi».”

Cu încercările de a descoperi mituri noi se încheie o etapă. Și continuă L. M. Arcade:

„Trebuia să găsim ceva nou, iar acest ceva nou... e lucrul cel mai banal cu putință: un cenaclu. El a funcționat din 1953 până în 1958 și a fost dominat de prezența lui Eliade, care accepta să asculte tot. A asculta tot înseamnă să validezi nu o literatură, ci un lung șir de texte. Să înalți o povestire la gradul de simbol. De la jurnalistică schematic-polemică a primei etape, se trecea la un mod de a recupera amintirile.”⁷

Cine sunt cenacliștii?

„În acest cenaclu veneau Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, Horia Stamatu, Mihai Niculescu, cel plecat la Londra mai târziu, soții Cerbu, Theodor Cazaban – un total de 10-12 persoane la care se adăugau vizitatorii ocazionali.”

În 1958 cenaclul se destramă, în 1963 L. M. Arcade reface proiectul:

„Într-o zi am avut ideea unei întâlniri. Îmi ziceam că întâlnirea asta ar putea folosi pentru apariția unei reviste care să producă un impact mai mare în România. I-am invitat pe Ierunci, pe Mihai Niculescu, care a venit special de la Londra, pe Paul Miron, astăzi cunoscut în țară, care a venit de la Freiburg. Dar ca să fie sărbătoarea întregă, le-am propus să vină cu texte. Am citit la cenaclu începutul poveștii cu țiganii...”

Cenaclul funcționează, vin și scriitorii din România. Spune Arcade:

„Bănulescu a fost primul care a venit. Ne era necunoscut, dar vă imaginați cu câtă nerăbdare a fost așteptat, pentru că, la ședința din septembrie, Mircea Eliade a elogiat volumul de nuvele «Iarna bărbaților» spunând între altele: «Scrie nu cum scriu eu, scrie cum aș vrea să scriu eu»” (Cu L. M. Arcade despre Mitologia unui cenaclu, 22, nr. 17, p. III).⁸

⁷ În *Jurnal literar*, nr. 9-24 din iulie-august 1996, paginile 1 și 16, Nicolae Florescu publică o lungă confesiune despre perioada românească a lui L. M. Arcade. Scrie poezii în adolescență, într-o memorabilă perioadă bănățeană. La Universitatea din București îl audiază pe Gusti. Îl cunoaște întâmplător pe Camil Petrescu, merge chiar la unul dintre cursurile lui de regie. În *Dreptatea* polemizează cu G. Călinescu pe tema procesului Antonescu. Este atras de doctrina național-țărănistă și are ocazia să stea de vorbă cu liderii partidului – chiar și cu Iuliu Maniu. În aceeași confesiune, L. M. Arcade mărturisește că scrie din necesitatea aproape fiziologică de a imagina. Din necesitatea trăirii misterului. Tot în acest număr al *Jurnalului literar*, cronici semnate de Cornel Regman la *Poveste cu țigani* și de Sanda Diaconescu la *Revoluție culturală* (p. 3)

⁸ Acțiunea culturală a lui L. M. Arcade nu consemnează numai întemeierea cenaclului de la Neuilly, ci și un număr de întâlniri, congrese, dintre care cel mai important mi se pare *Hommage*

2. A gândi lumea care a fost

Cenaclul lui L. M. Arcade poate sugera și o seamă de observații importante pentru înțelegerea prozatorului. În primul rând, el este solidar. El nu visează, precum alții, gloria literară. Nu este dominat de obsesiile literaturii, nu este manipulat de idealul artistic. El este un spirit pragmatic, care a pierdut o matrice, moștenire, un spațiu al său. Pentru el, a fi în exil înseamnă a coborî la rangul de paria. Textele sale despre exilați pun în mișcare imaginea ființelor migratoare – degradate datorită neconținței mișcări – țigani. În *Revoluția culturală* (rescrisă și actualizată de regizorul Alexa Visarion pentru Teatrul Național timișorean sub numele de *Revoluția oarbă*), țigani ar întruchipa mai mult – ei sunt hoii, oamenii fără patrie, fără sentimentul locului natal. Ei sunt puși în fața filozofului revoluției, Just, ideologul schimbării lumii. Modelul lui Just este Sartre, același Sartre caricaturizat de Ionescu în *Setea și foamea*, același Sartre anatemizat de Cioran în prima carte a destinului său francez, *Manual de descompunere*. E greu să înțelegi piesa fără să cunoști statutul exilaților din est în primul deceniu al exilului (anii 1945-1955), dar și fără să recunoști limbajul liderilor comuniști. Exilații nimeriseră într-un Paris dominat de stânga marxizantă, în care autoritatea lui Sartre, dar și a lui Aragon, Paul Eluard, a literaților comuniști, era enormă. Fascinația comunismului era vie între intelectuali, mitul utopiei comuniste pulsa din plin în această lume care a ieșit dintr-un război al alianțelor paradoxale. Iar cei exilați din țările ocupate de sovietici erau implicit niște răi – niște incapabili să trăiască adevărurile mari ale timpului. E evident că exilații sunt suspectați – sunt bântuiți mereu de alianțe cu criminalii.

Textele din deceniul al șaselea ale exilaților (piesele și prozele lui Paul Miron, de pildă) sunt schematice, cu personaje bune sau rele, imaculate sau demonice. Scriitorii tineri nu-și permit luxul de a nu elabora o strategie

à Mircea Eliade, organizat, în 24-27 iunie 1987, sub patronajul și în colaborare cu Universitatea Paris-Sorbona. Comitetul de onoare al manifestării îi pune alături Paul Ricoeur, Michel Meslin, Eugen Ionescu, Stephan Lupasco, Gilbert Durand, Oliver Clement, Alain Beçanson, Yakov Malkiel, Christinel Eliade. Din Comitetul de organizare fac parte, pe lângă L. M. Arcade, Paul Barbă-Neagră, Matei Cazacu, Antonia Constantinescu, Neagu Djuvara, Marie-France Ionescu, Basarab Niculescu, Anca Pandrea, Cicerone Poghirc, Sanda Stolojan.

O masă rotundă cu participarea Monicăi Lovinescu, a lui Virgil Ierunca, Matei Călinescu, Bujor Nedelcovici, Dorin Tudoran, a dezbătut tema *Supraviețuirea culturii în România*.

La altă *Masă rotundă* privind *Istoria religiilor* participă Ioan Petru Culianu, Michel Meslin (președinte), Regis Boyer, Wendy O Flaherty, Lawrence E. Sullivan, David Tracy, Guy Bugault. Sunt, pe lângă secțiunile de Literatură, Istoria religiilor, Filozofie, chiar secțiuni de medicină, științe economice, tehnologie, arte plastice, muzică – secțiuni care îi adună pe (aproape) toți românii iluștri din exil. O manifestare omagială cum n-a mai fost alta.

a întoarcerii acasă. Sunt luptători, iar textele lor fac parte din arsenalul propagandei imediate. Au menirea de a impresiona un public care nu știe care este adevărul țărilor din Răsărit. Abia după 1960 scrisul se liniștește și operele încep să aibă altă miză. Eseurile lui Arcade din anii șaizeci sunt senine, mizând pe solidarizarea cu savanții, cu înțelepții exilului. Ionescu sau Cioran, Lupasco sau Eliade, Stamatou sau Basarab Nicolescu sunt referințele unui intelectual care încearcă să elaboreze o filozofie a contrariilor. Studii despre Nietzsche, Don Quijote, romanul modern, Urmuz, Caragiale, Ionescu pregătesc (sau iluminează) capodopera lui Arcade, operă de vârf a Comediei – o experiență care ar ilustra tradiția *Țiganiadei*. Într-un studiu important, *Dostoievski și Nietzsche, diagnosticieni ai veacului nostru*, L. M. Arcade se ocupă de Guvernatorul din *Demonii*. El este asasinat de Posedații revoluției:

„Dacă ar fi ireal stricto sensu, nu ne-ar frânge inima. Să-l numim ca Dostoievski, Imagine, înțelegând că eroul – Imagine e întotdeauna încercat (și uneori ucis de o esență foarte activă, aceea a răului absolut, a unui mare rău ontologic)”.

Citite ca texte ale răului ontologic, paginile lui Arcade oferă altă imagine a exilului.⁹

3. Crai, cavaleri și țigani

Cartea lui Leonid Arcade – *Poveste cu țigani* – este însă solemnă și gravă. Ca și cum ar încerca să recupereze imagini uitate, pierdute, abandonate. Ea evocă o lume pe care o știm și n-o știm, un impuls de demult, un șir de acte care, azi, și-au pierdut forța magică. Dar chiar în momentul povestirii ceva s-a distrus, eroii noștri sunt incapabili să participe la armonia lumii. Satul nu e cel fericit, Centru al Lumii, așa cum îl știam de la Creangă sau Sadoveanu, satul e unul așezat la margine, pe-acolo unde Domnii Cavaleri ajung pe câmpul de luptă. Centrul Lumii ar trebui să fie departe, în locul în care Domnii Cavaleri sunt acasă, acolo unde ei își au castelul. Ei, cei din sat, se închină Cavaleriei, se supun – practică toate ritualurile ascultării. Țăranii lui Creangă sau ai lui Sadoveanu erau oameni liberi, țăranii lui Arcade aparțin unui spațiu al dependenței. Dar aceste subordonări nu au nimic infamant, a-i respecta pe Cavaleri ține de armonia Universului.

⁹ Poate cel mai elocvent documentar privind exilații din țările ocupate de sovietici se găsește în seria celor șase volume de *Unde scurte* a Monicăi Lovinescu. Mai recent, bibliografie fundamentală sunt volumele Monica Lovinescu, *La Apa Vavilonului*, Humanitas, 1999 și Virgil Ierunca, *Trecut-au anii. Fragmente de jurnal. Întâmpinări și accente. Scrisori nepierdute*, Humanitas, 2000.

Ei sunt participanți la armonia Universului în numele acestei relații. Aproape toată cartea este, parcă, scrisă pentru a elogia, pentru a îmblânzi Cavalerii – pentru a aduce ofrandă unor forțe ce vin de dincolo:

„De cu dimineață întindeam drapelele de-a latul drumului, așteptând trecerea Domnilor Cavaleri spre câmpul de luptă. O făceam toți cu grijă, cu sânge sprinten, fiecare în dreptul casei fiecăruia, în fiecare zi. Așa devenise datina, așa trebuia să fie. Pentru cât de puținul astâmpăr al prafului sau al noroaielor (după anotimpuri) pentru slava Cavaleriei, spre răsfațul nădejzilor noastre. Câteodată copita cailor murdărea sau găurea ba roșul, ba altă culoare. Peticeam sau spălam îndată, fără silnicie, fără gând ascuns. Eram pe drum de luptă. Într-o zi, un sătean buimac uită să-și întindă, după cuviință, drapelul. Unul dintre Cavalerii Ascultători prinse de veste, se opri scurt și dădu să strige înflăcărat de mânie. Apoi deodată se răzgândi, smânci arma și trase un foc în livada vinovatului, care, dezmeticit, leșină de-a-n picioarele. O pasăre căzu, o cioară sau o coțofană. Trei zile și trei nopți pasărea rămase locului ca o dojană neagră, ca o mărturie vie a fărădelegii. Nici câinii, nici pisicile nu îndrăzniră s-o atingă, ci-i dădură numai târcoale pe furiș. Domnii Cavaleri erau temuți”.

Așa începe cartea lui Leonid Arcade. Scriitorul reabilitează o realitate, o lume, un fel de a trăi. Numește ierarhiile necesare și buna așezare în lume a celor ce respectă aceste ierarhii. Cei care le respectă posedă o știință a locului lor în lume. Își cunosc destinul. Drapelele lui Caragiale numeau altă lume, o lume în care luptătorii degradaseră epopeea. Nu mai întâlnim Cavaleri, întâlnim pristandale. Cetățeanul (e Cetățean!) nu-și mai știe rostul.

Combatantul din *Scrisoarea pierdută* contabiliza steagurile cu complicitatea fostului cavaler, eroii lui Arcade respectă datina și își dau toată silința să respecte întocmai datina. Sunt fericiți să respecte datina. Nimic nu ține de întâmplare, totul implică o ordine desăvârșită. Iar în această ordine desăvârșită eroarea este corectată fără cruțare. Eroarea merită o corecție severă. Predoslovia e o odă și un imn – o încercare de a arăta credința în aceste personaje care sunt loțiitori ai zeilor. Pluralul celui care povestește evocă statutul rapsodului. Cel care ne spune, vorbește în numele unui grup care trăiește o profundă suferință.¹⁰

¹⁰ Ionescu, Urmuz, Kafka sunt repere importante ale *Poveștii cu țigani*. De altfel, într-o conferință intitulată chiar *Ionescu după Urmuz și Kafka*, L. M. Arcade spune:

„Nu împărțim nicidecum piesele lui Ionescu în două categorii, subestimând cele scrise cu mai puțin brio ionescian, adică sub nivelul atacurilor dramatic eficiente adresate condiției lui «a fi» (de pildă, al căror erou este numit Beranger). În afară de excepții, direcția atacurilor asigură unitatea întregii opere... Dar uneori capricioasă sau obosită, muza lui Kafka, Ionescu și Beckett rămâne aceeași. O voi numi muza tragicomicului contemporan, cea care a frecventat pe foarte puțini, însă printre cei mai mari au fost Cervantes, Dostoievski și Joyce... Precizez

Exercițiul de închinare are loc într-o lume curată. Ei sunt pe drumul de luptă, ei trebuie să se închine. Rostul lor e limpede în această lume. Ei, cei din sat, exprimă o ierarhie care garantează stabilitatea lumii.

Primul capitol al cărții se cheamă *Focul* și este puțin neobișnuit prin distribuirea accentelor. Pe de o parte, războaiele se întetesc (lumea din afară e în fierbere), pe de alta, într-un beci (înăuntrul Lumii) e descoperit un țigan:

„Trebuie să spun că pe vremea aceea țiganii deveniseră dușmanii noștri de moarte și chiar de dincolo de mormânt – arătări de negreață, năpârci pitite, strigoi la drumul mare. Toți cei prinși fuseseră tăiați în bucăți de Domnii Cavaleri și zvârliți într-un smârc. Era și un proverb «ne-a rămas un sat ca un ou curățat». Cei care scăpaseră întregi o tuliseră peste hotare, șatră după șatră, pe ulița satului. Căruțele lor largi, încărcate cu ciorchini de capete tăciunii, de jafuri și alte prădăciuni, scârțâiseră a jale de cucuvele. Caii și ei, nechezaseră cu urlat de fiară, și-și zburliaseră coamele ca pieptenii, gonind și gonind, și de bice, de parcă și mai încă de o diavolească răzvrătire. Ochi negri se bulbucaseră în trecerea repede, urâți de ură, dinți dezveliți clănțaniseră țigănește ca pliscurile și clopoței”.

Invazia răului capătă o imagine, urâtul, de asemenea. Leonid Arcade scrie o *altă istorie* a spațiului românesc – a satului românesc. De obicei, răii erau năvălitorii, ei erau nesfârșiți, ei instaurau fărâdelegea. De data aceasta răul se afla înăuntru, e o boală a locului, o dereglare a speciei. Dușmanii de dincolo îi preocupă mai puțin pe săteni, ei sunt preocupați de țigani.

că mă refer la o muză măiastră care nu inspiră amestecul, ci sinteza comicului cu tragicul precum două fețe ale aceleiași monede sau ochii Împăratului din folclorul românesc care, simultan și nefiresc, râde cu un ochi și plânge cu celălalt.

Și de ce să despărțim ceea ce pare nefiresc până la contradictoriu așa cum au făcut-o anticii, Eschil și Sofocle, mai mult decât educatorul Euripide?

Fiindcă înfruntarea zeilor, proprie tragediei antice, a devenit imposibilă sau derizorie la sfârșitul Renașterii, când omul civilizată al universului copernican se poate lipsi de orice alt reper metafizic absolut, de când nici Pascal nu ne-a putut propune nimic altceva decât pariul incertitudinii. Într-un asemenea context, catharsisul nu poate fi declanșat decât parodiindu-ne așteptarea fără sfârșit, sau jocul de-a v-ați ascunselea cu idolii istoriei la care revenim tragicomic după o scurtă privire către cer”.

Într-o notă la studiul *Remarci asupra romanului «corintic»*, L. M. Arcade notează că René Girard observă cu îndreptățire cu „nu știm să râdem cu Dostoievski fiindcă nu știm să râdem de noi înșine”, dar e dezamăgit că „excelentul comparatist” nu a tras toate concluziile din această remarcă. O parte dintre aceste concluzii le va trage chiar L. M. Arcade.

Despre monade și holomeri L. M. Arcade a vorbit într-o conferință ținută la Paris în februarie 1959, conferință publicată sub titlul de *Remarci asupra teatrului așa-zis de avangardă* în *Revista de studii românești*, tom VII-VIII, Paris, 1962.

Câteva dintre apropierea importante ale lui Arcade sunt cele care îi privesc pe oamenii de știință – pe fizicieni, chimiști, matematicieni. Pe lângă Lupasco, un autor indispensabil bune înțelegeri a lui Arcade e Basarab Nicolescu. *Transdisciplinaritatea* (Polirom, 1999) trebuie citită pentru a ne putea apropia de proiectele lui L. M. Arcade.

Dacă, precum arăta Budai-Deleanu, noi exprimăm țigănia, răul văzut de Arcade vine dintr-o interioritate care se destramă.

Este una din lecțiile exilului – poate prima dintre ele.

Dar mai e ceva. La începutul deceniului al treilea, atunci când proiectele intelectuale așezau alături marii profesori ai Universității românești, cărturarii de seamă, intelectualii de elită, câțiva încearcă alte imagini ale sufletului țărănesc – ele nu sunt vesele, dimpotrivă. Arcade se desparte de țărani anilor sămănătoriști, dar încearcă a găsi un timp al oamenilor pământului. Eliade spune că a descoperit neoliticul din India, având, acolo, revelația satului românesc. Într-un discurs celebru, Pârvan pune accentul pe mizeria țărănească – sufletul țaranului e strivit de mizerie, spune el. Opresiunea trece de orice prag al imaginației.

Țiganiile lui Arcade pot fi descoperite și în *Veacul de singurătate* al latino-americanilor, model de cercetare a zonelor insulare în care Tradiția supraviețuiește.

Două personaje se desprind din această istorie a străvechimilor – popa și învățătorul. Ele apar în toate romanele arhaice, în toate cărțile nordului românesc. Fiindcă există o literatură a Nordului românesc care, de la Mircea Streinul la Eusebiu Camilar și de la Iulian Vesper (cu *Glusul*) la Vasile Andru sau la Ion Țugui a propus o literatură a colectivităților rupte de lume. Ieșite din istorie. Sau modelând altă istorie, cu alte obiceiuri, necunoscute cititorului de azi. E o lume care păstrează vocile protoistoriei. Și Mircea Eliade și V. Voiculescu, dar și Mihail Sadoveanu sunt autorii care au încercat să evoce spațiile insulare care au supraviețuit agresiunii modernității. Personajele lor trăiesc în adevărate rezervații, în locuri închise – pe adevărate insule.

4. Călătorii și întoarceri

Cum pleci de pe aceste insule, cum te întorci? Teoreticianul a elaborat (pornind de la eseurile, dar și de la paginile exilațiilor lui) o adevărată teorie a holomerilor, a unității contrariilor, a coexistenței râsului cu plânsul.

„Însă la capătul drumului nostru, nu că minunea nu ne păru mai aproape și carele cu grâne să le atingi cu mâna, da și credința inimilor, de mult sfâșiată, ni se întregi măiastră, și ne umplu vie, de la o amiază până într-o noapte. Fiindcă după o săptămână de mers – prin ger tot mai aspru, nimerisem în casa nespus de primitoare a unui tânăr, dascăl și el (pe nume Manole), care, deși trăia pustnicit în deșert de zăpadă, ne întinse masa și ne încălzi mai cu seamă lângă flacăra neștirbitelor lui nădejdi. După belșug de bucate... se întoarse către noi ca să ne hrănească și sufletele, cu ascuțime de gând și pilde grăitoare:

– Nu deznădăjduiți, fraților... ci pliviți-vă grădina credinței!”

Limbajul acestei Celeilalte lumi păstrează amprenta ritualurilor pe care le-am uitat. Nici lexicul, nici sintaxa nu au scăpat de agresiunea zilei de azi. Fraza e contorsionată, propozițiile sunt ocolitoare, rostirea e ceremonioasă, dar bazată pe rituri neștiute cititorului de azi. Nici cuvintele, nici personajele pe care le știm foarte bine nu par a fi, în pagina cronicarului, cele știute de noi – ele ocrotesc *alte înțelesuri*.

Nici țișanii pe care îi cunoaștem noi nu sunt cei din povestea lui Arcade. Ei sunt din altă istorie. Sau cum zice naratorul Antim:

„Eu, dascălul școlii, pe nume Antim, tocmai frunzăream stând la mine acasă o psaltire țișânească. Mândru nu eram de așa îndeletnicire, dimpotrivă. Scrisesem chiar pe o foaie de hârtie – ceea ce era încă și mai păcătos – «Havrulice», «cavrulice» și alte vorbe țișânești (din puține câte știam) iertându-mă cu Dosoftei cel însemnat care poruncise să «salte cu cântece-nalte» tuturor limbilor de peste tot pământul întreg, fie și păgâne, fie ele și plesnite de năpârci. Totuși (și aici îmi mustea rușinea), orice copil de școală mi-ar fi putut spune că Dosoftei, însemnatul, nu cunoscuse pe țișanii-țișani, pe țișanii dușmani, ci alții, mult mai vechi, un soi cu totul deosebit, cum văzusem și eu în copilăria mea... țișani numai de nume (e drept și ei mai negri), dar nici haini, nici spâni, nici căpcăuni, ci de felul lor mai mult hoinari, hoinari și coțcari. Murmurasem chiar în neștire: «cioroi vechi», «baragladine bune», amintindu-mi, șagă, câte toate le făcuseră și făcuseră...”

Moartea popii Căruntu încheie un timp, convoacă alte personaje extraordinare ale Basmului. Un basm care iese din tipic. Eroii lui țin de lumile insulare ale arhetipurilor rurale. Sunt personaje alegorice pe care le știm dintr-o anumită literatură paremiologică. Personajele ies din proverb și vorbesc în proverbe.

Studiul lui André Scrima – prefața la ediția apărută în 1966 la Cartea Românească – pleacă de la condiția omului tradițional și a reperelor sale. Orice înțelegere adâncă a lui L. M. Arcade trebuie să înceapă cu el:

„El (textul lui Arcade, n.n.) se cere neapărat întâlnit și pătruns în sine, înțelegând prin aceasta locul anumit de unde «povestea» își extrage ființa și durata: cuvântul. Cu un fel de până acum rar împlinită desăvârșire «în istoria literelor române» (fie spus fără teamă de poncif), L. M. Arcade a înfăptuit actul poetic original de a face să răsară împreună îngemănate, printr-un limbaj sieși restituit, și povestea, și noima, și dezlegarea. Restul e supraadăugat (ceea ce nu înseamnă necesarmente neîndreptățit)”

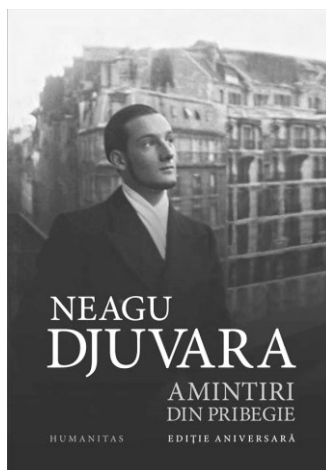
André Scrima, cunoscător al culturilor vechi, e îndreptățit – sau mai îndreptățit decât alții – să citească în cunoștință de cauză acest text dificil, exemplar pentru *Istoria exilului*. Alte texte încărcate până la refuz cu superlative, precum cel al lui Horia Stamatu trebuie privite omagial.

NEAGU DJUVARA

*AMINTIRI DIN PRIBEGIE*¹¹
(Fragment)

La Biroul RFE de la Paris, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca erau prezenți în continuare și, în contrast cu cea mai mare parte a vechilor refugiați, ei căutau contactul cu cei nou veniți și, de asemenea, cu vizitatorii ocazionali din țară, despre care era greu să știi în ce măsură erau „curați”, adică nu agenți vicleni ai regimului. „Ieruncii”, cum îi numeam eu în gând, se preocupau întâi și întâi de valoarea literară a nou-venitului sau a vizitatorului.

Aceași atitudine o adoptase și Leonid Mămăligă (L. M. Arcade, în literatură). Foarte priceput în ale comerțului și muncitor neobosit, acest basarabean de obediență politică țărănistă izbutise să-și facă o situație materială excepțional de bună pentru un refugiat și, cum era pasionat de literatură și rămăsese legat de țară, o dată ieșit la pensie, avusese ambiția de a fi animatorul unui cenaclu literar românesc. În casa elegantă din periferia cea mai „șic” a Parisului, Neuilly, în care avea un apartament spațios la ultimul etaj, achiziționase și fosta „lojă” a portarului, la parter, pe care o transformase într-un confortabil salon de conferințe. O dată pe lună se țineau acolo o conferință sau două, la care participau și francezi sau alți străini interesați de problemele românești sau de vreun autor român în particular, ca Eliade, Ionescu sau Cioran. Sala era de fiecare dată plină, cu atât mai vârtos cu cât ritualul mai cuprindea, după baia de literatură, filozofie sau politică, și o invitație mai intimă la etajul șase, unde te aștepta un bufet cu cârnăciori calzi, telemea și un pahar de vin roșu. Uneori – țin minte – , toată ședința se ținea sus, în special când era consacrată unui scriitor ieșit de curând din țară, ca Pavel Chihaia, sau unora care ieșeau și se întorceau, cum era cazul, cred, al lui Breban. Veneau și

¹¹ Ed. Humanitas, 2009, pp. 436-437.

din alții mai vechi, ca Vintilă Horia sau Horia Stamatu. Țin minte o ședință în care acest foarte talentat poet ne-a citit și analizat o traducere pe care o făcuse după un poem al lui Federico Garcia Lorca.

Mămăligă – ale cărui scrieri spun cinstit că nu prea le apreciam – se ținea la curent cu tot ce mișca în domeniul cultural în țară, în Europa, în lume. El deschidea ședințele (câteodată, cam lung), Monica Lovinescu și Virgil Ierunca erau, și ei, nelipsiți la discuții.

Mărturisesc că mă simțeam adesea cam depășit în acest mediu literar prea sofisticat pentru mine.

ILEANA CORBEA

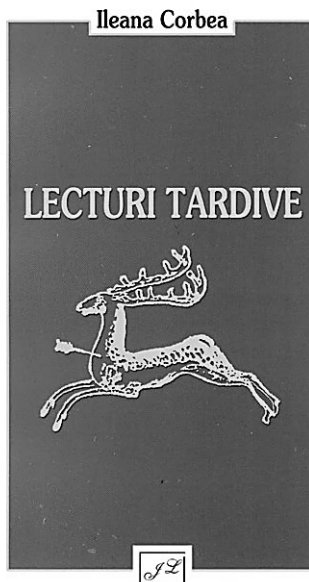
CÂTE CEVA DESPRE PROZA LUI L. M. ARCADE

În 1966, în „Colecția Inorogului”, apăsarea la Paris, în exil, în limba română, una dintre cele mai importante cărți de proză, din ultima jumătate de veac, a literaturii noastre, *Poveste cu țigani*, semnată de L. M. Arcade, un scriitor foarte puțin manifestat publicistic până atunci, dar organizator și conducător al unui cenanclu, care a avut o deosebită rezonanță vreme de aproape trei decenii în cercul scriitorilor români pribegi anticomuniști, din capitala Franței.

Cele câteva poezii și povestiri apărute în presa românească din exil nu anunțau o natură epică atât de profund conturată, cum avea să o impună, după tipărirea sa, cartea la care ne referim acum. Erau vizibile, doar din cronicile, recenziile și comentariile critice ale lui L. M. Arcade, o înclinare spre familiarizarea cu cele mai de seamă opere literare ale timpului său, dar și tendința de sincronizare la pulsul și năzuințele artistice ale vremii.

Citind *Poveste cu țigani*, Mircea Eliade își exprima, într-o epistolă adresată scriitorului, nu numai uimirea față de talentul descoperit, al prozei lui L. M. Arcade, dar și satisfacția relevării unei opere perfect încheiate, lipsită de fisuri, construită cu abilitate și definind un tip de narațiune parabolică, extrem de modernă. Aceeași opinie o împărtășesc, în cronici și comentarii publicate, Horia Stamatu, Grigore Nandriș, Andrei Scrima sau Constantin Amărieuței, iar prin timp, după primele ediții din țară, I. Negoitescu, Cornel Ungureanu, Ion Simuț, Cornel Regman, Bujor Nedelcovici, printre alții.

Poveste cu țigani este chiar o poveste, cum indică și titlul, trecând dintr-un ton hazliu, sarcastic, șugubăț – cum spune românul – într-unul dramatic și la un diapazon chiar tragic.

Se relatează o întâmplare tipologizată, posibilă a sugera confruntarea unor comunități umane străvechi cu istoria, cu destinul. Țiganiile sunt aici păcăliții timpului și nu o etnie, cum ar putea să pară la prima vedere. Este evidentă, la o lectură atentă a cărții, semnificația adusă mereu în discuție, cea a *anistorismului*, a sustragerii din istorie a poporului nostru, idee cultivată îndelung de Lucian Blaga și preluată, în *Noaptea de Sânziene*, dar și în alte cărți ale sale, după intrarea în exil, de Mircea Eliade. Drama nu este a poporului care știe să-și salveze existența și continuitatea prin ieșirea din evenimente, prin suportarea lor cu o conștiință a trecerii, a efemerizării față de eternitate, ci a celor care, intrați în vâlmășagul vremii, slujitori ai ei, își pierd nevolnic sensul și pretextul *petrecerii*. Aceștia din urmă sunt, într-adevăr, ceea ce se poate numi prizonieri ai istoriei.

Poveste cu țigani relevă elementele dănuirii psihologice a unui neam și dă imaginea vremelniceii la o judecată ce poate însemna și *Judecata de apoi*.

Scrisă impecabil, într-o frază poetică, riguros calculată, *Poveste cu țigani* a lui L. M. Arcade poate fi, pe invers, așa cum sugera Horia Stamatu, o altfel de *Țiganiadă*, transpunând, în proză ritmată, o epopee de tipul celei a lui Ion Budai Deleanu.

Într-un interviu radiodifuzat în 25 iunie 2001 și publicat apoi în volumul *Resemnarea cavalerilor* (editura Jurnalul literar, București, 2002, pp. 154-155), i-am solicitat lui L. M. Arcade, cu foarte puțin timp înaintea morții sale, să-și exprime un punct de vedere asupra cărții pe care o consideră reprezentativă, dintre cele două volume de proză ale sale, *Poveste cu țigani* și *Revoluție culturală*.

Răspunsul său este mai mult decât edificator:

„Fără îndoială, *Poveste cu țigani*. Este cartea unei vieți și mai bogată decât celelalte în înțelesuri, ca să spunem așa. /.../ Am dorit întotdeauna să am posibilitatea de a exprima ceva care să fie – ca să zic așa – major. Și gândul acesta, dorința aceasta am verificat-o și astăzi dimineața. Vedeam în *Poveste cu țigani* unele fragmente shakespeariene. Dar, în sfârșit, nu vreau să intru în detalii, deoarece ar fi prea lung și nu eu sunt cel chemat să le relev. /.../ Până acum am realizat *Poveste cu țigani*. Nu! Eu cred că asta am vrut să scriu toată viața. Poate vă surprinde, dar asta este realitatea.”

(Text preluat din vol. *Lecturi tardive*, ed. „Jurnalul literar”, București, 2008)

INTERVIURI

ILEANA CORBEA, NICOLAE FLORESCU

CU L. M. ARCADE DESPRE „MĂRTURISIRILE NEDEGHIZATE”
(FRAGMENTE)

ÎNTREBARE: *Cu ce a început demersul dvs. literar?*

L. M. ARCADE: Am scris versuri pe care le-a apreciat Blaga și le-am publicat în două, trei reviste din provincie încă de pe când aveam 14-15 ani. La *Iconar* de la Cernăuți, la *Drapelul* din Banat. Le consider însă complet puerile ... Am continuat să scriu versuri până la douăzeci de ani. Și am revenit apoi la poezie în exil, în 48. /.../

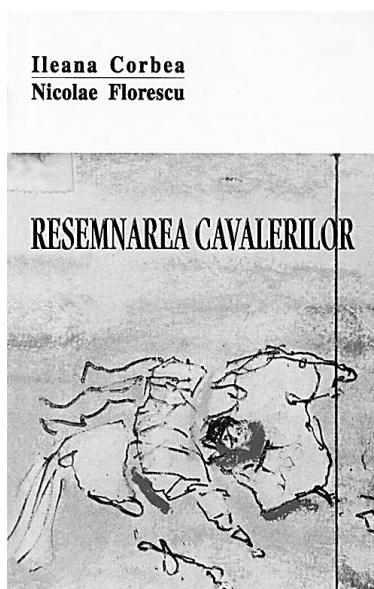
Î: *Ce cercuri literare bucureștene ați frecventat? Ce scriitori ați cunoscut?*

L. M. A.: L-am cunoscut pe Camil Petrescu cu totul întâmplător într-un tren ce-l ducea la Predeal. Eta Camil Petrescu – imposibil să nu-l recunoști, cu ochii lui mari și albaștri. Stătea în picioare. I-am oferit locul meu. Camil Petrescu a refuzat, dar discuția dintre noi s-a iscat și a continuat în picioare, la clasa a III-a pe atunci. I-am spus că am scris o piesă de teatru. Și Camil: „*Povestiți-mi-o!*” Subiectul i-a plăcut, a zis că-i interesant și m-a invitat să vin la prelegerile lui despre teatru, dar cu condiția să nu fac gălăgie.

/.../

Î: *Cred că ați participat la viața socială și politică a epocii, destul de incertă și haotică în primii ani de după război.*

L. M. A.: Deși nu eram naționalist-țărănist, am participat alături de tineretul țărănist la câteva din manifestările studentești de după 45 pentru apărarea democrației. Am văzut „mijloacele” pe care le foloseau comuniștii

ca să alunge lumea. Adevărate represalii. Tineri însângerați transportați de salvare, alții ridicăți din mijlocul pieței și duși până la trotuar de prieteni. Personal n-am primit nicio măciucă în cap, dar, cu toate că nu speram să scăpăm foarte curând de ruși, nădăjduiam că va fi chip să rezistăm, că țara nu va fi comunizată. Terorismul comunist ca sistem mi se părea încă departe. Nu mi-am dat seama atunci că Regele nu va fi un obstacol în fața tancurilor sovietice. Îmi puteam spune că un parlament majoritar naționalist-țărănist era în stare să reziste presiunii rusești. Speram că va izbândi *binele*, chiar dacă americanii întârziu să vină cu adevărat.

/.../

Î.: *Colaborarea la ziarul „Dreptatea” nu a exprimat în cazul dv. și o clarificare de ordin ideologic?*

L. M. A.: Am fost atras la un moment dat de doctrina naționalist-țărănistă. Mi se părea că e singura soluție în fața necesităților și asperităților politice ale timpului. Nu apreciam P.N.L.-ul. Mai ales din pricina unui discurs al lui Tătărăscu, ce anunța o stranie evoluție a liberalismului, de la cel „naționalist”, de pe vremuri, și până la liberalismul „democratic” – parcă n-a spus chiar cuvântul acesta – cultivat în epoca modernă, prin care se făcea acum trecerea spre inaugurarea unei noi faze, cea a „liberalismului socialist”. Național-țărăniștii, în schimb, chiar și prin liderii lor, corespundeau apărării unor conștiințe a adevărului. Mihalache era un orator cumpătat, pe care l-am auzit de mai multe ori vorbind în sensul realităților vremii. Le spunea studenților: „*Să nu sperați mult pentru că eu mă aștept numai la rele*”. Cu Maniu am avut ocazia să stau, de altfel, de vorbă. Întâlnirea merită într-adevăr să fie evocată. Voiam să mă adresez pe atunci lui Leucuția ca să mă recomande unei instituții pentru a acoperi toate serviciile unui avocat de întreprindere. Veneam, de obicei, la ora nouă și așteptam pe o canapea, într-un apartament nu tocmai somptuos (situat cam pe unde sfârșește Cișmigiul și unde întorceau tramvaiele), ca să se scoale Leucuția și să mă primească. A avea un program extrem de târziu. În fața mea era o ușă, uneori deschisă, dar cu geamul de sticlă. Iar în camera aceea, la ora nouă, nu se găsea nimeni, decât Maniu, care locuia și el acolo. Umbla cu dificultate, în baston, și întotdeauna își întorcea capul spre mine și îmi zâmbea. Se vedea foarte bine din ochii lui că el știa totul, că Leucuția o să mă facă iarăși să-l aștept. Am apoi impresia că mișcărilor astea pe care le făcea prin camere era un fel de plimbare meditativă a sa. Într-o zi, când Leucuția, având o întâlnire importantă, se sculase în mod excepțional mai devreme și plecase deja de acasă, Maniu m-a îndemnat să-l caut la telefon a doua zi pe ocrotitorul meu și m-a chestionat de unde sunt și cu ce mă ocup. Am îndrăznit atunci să-l întreb și eu mai multe despre situația politică în care ne aflam – *Sperați, domnule președinte? Mi-a răspuns îngândurat: Luptăm din greu, dar eu cred că vom izbuti ceva.*” Era

extrem de impresionant Maniu, mai ales prin ochii extraordinar de luminoși și prin bunătatea care emana din ei. În ființa lui era însă și o hotărâre de neclintit ce asigura celui din preajmă un sentiment stenic. Mi-a povestit Virgil Ierunca de la proces, unde a asistat o singură dată (eu nu am asistat) cum și-a înfruntat anchetatorul. „*Ați acceptat atacul asupra Rusiei?*” – a fost întrebarea. Și răspunsul ferm al lui Maniu nu a întârziat: „*Basarabia a fost și va fi pământ românesc.*” Cuvintele i-au fost imediat acoperite de un murmur lugubru și de huiduieli. După ce zgomotul sălii s-a potolit, Maniu a spus: „*Am impresia că nu s-a auzit bine. Poate am vorbit prea încet. Acum o să vorbesc mai tare. Basarabia a fost și va fi pământ românesc.*”

Î.: *D-le L. M. Arcade, cum ați caracteriza astăzi etapa „primului exil” din punctul de vedere al manifestărilor intelectuale?*

L. M. A.: În ciuda marilor mizerii materiale pe care le-am trăit la început, ceea ce se numește „primul exil” a fost foarte frumos. După ce am început să ne câștigăm existența, am descoperit o *secetă de românesc* în noi care ne-a strâns împreună. Astfel am fost câțiva interesați la un moment dat să citim ce scriam. Făceam un fel de troc cultural, prin intermediul serviciului poștal, între Paris, München, Freiburg și Madrid. *Cenaclul* a devenit, prin urmare, ceva foarte important pentru noi. Primul loc de întâlnire a românilor a fost la Paris, la cafeneaua „Corona”. *Cenaclul* propriu-zis a început în 53, cu o lectură a mea. „*Cenaclul din rue Ribera*” – așa s-a numit peste ani – s-a terminat în 58, după ce vreme de câțiva ani a publicat revista *Anotimpuri*, inspirată în parte de mine. Mai târziu, prin 63, în mai 1963, am inițiat „*Cenaclul de la Neuilly*”, chiar în locuința mea. După cinci ani, graiul de acasă se rostea iarăși într-un grup de scriitori români prin intermediul paginilor literare. El și-a creat o oarecare faimă în cei treizeci de ani de activitate lunară. Corespundea, se pare, unei necesități în sensul că la 11 noaptea se auzeau de obicei bătăi în ușă.

Î.: *Știu că Mircea Eliade a fost o prezență a Cenaclului dv. Vorbiți-mi de el.*

L. M. A.: L-am întâlnit pe Mircea Eliade la Paris chiar din prima lună a sosirii mele acolo. El voia să-i apară în franceză *Tratatul de istorie a religiilor*. Avea și un traducător, prieten cu mine (astăzi un foarte cunoscut exeget al lui Celine, despre care a publicat patru volume analizând cele 3-4000 de cuvinte pe care le-a inventat scriitorul francez). Locuiam în același hotel și am devenit imediat – pentru o scurtă vreme însă – „negrul” traducătorului francez al lui Eliade, în înțelesul că eu traduceam din română, iar el corecta versiunea mea. Mi-a și plătit pentru asta, ceea ce – totuși – nici nu meritam. Într-o zi, acolo, la prietenul meu francezul, am găsit un domn pe care eu l-am apreciat la prima vedere, un băiat oarecare, de cel mult treizeci de ani. Când m-am apropiat de el, s-a sculat în picioare și mi-a spus: *Mircea Eliade!* A fost cu totul neașteptat.

N-aș fi crezut că omul pe care-l admiram pentru eseurile lui arăta atât de obișnuit, modest și prietenos și se afla în fața mea. Eu am avut întotdeauna o mare stimă pentru gânditorul și omul de cultură Eliade. Nu l-am considerat niciodată însă un foarte mare scriitor român. Un scriitor marcant, da! Printr-o serie de nuvele mai ales, dintre care două mai ample, *Pe strada Mântuleasa* și *În curte la Dionis*, i le-am publicat.

Î.: *Ce a determinat „Poveste cu țigani”?* Dar „*Revoluție culturală*”?

L. M. A.: Am început să scriu proză în '63, cu intenția ca să pregătesc ceva de citit la „cenaclu”. Aveam experiența vechilor noastre reuniuni, atunci când oamenii nu mai veneau a doua oară dacă nu se citeau texte de oarecare valoare. Am vrut să scriu cu totul altceva și a ieșit *Predoslovia* din *Poveste cu țigani*. Primele trei pagini mi-au venit aproape ca la un dictat, un fel de automatism, imagini vizuale și așa mai departe. AM încercat să mă mențin la același nivel și mi-am propus să continui să scriu *Poveste cu țigani* timp de un an. Am terminat însă cartea într-un interval de câteva zile. La fel s-a întâmplat, în parte, și cu primul capitol din *Revoluția culturală*. Nu pot spune că mi-a venit tot așa de spontan ca *Predoslovia*, dar nu l-am muncit prea mult. L-am scris oarecum din joc, ca replică la o nuvelă, ce nu era prea proastă, a Henriettei Yvonne Stahl, o nuvelă cu care venise la Paris și a citit-o în „cenaclu”. Henriette Yvonne Stahl îmi era foarte simpatică și a locuit la mine vreme lungă. Ea ataca prea subtil. Era atâta lehamite de ceea ce se întâmpla în țară – și folosesc un cuvânt poate impropriu, trebuia să spun mai dur – scârbă și dezolare, încât simțeam nevoia să lovesc direct. Eu puteam să-mi permit. Așa a început primul capitol, care – dacă îl veți citi – veți vedea că el cuprinde, probabil, paginile cele mai bune ale cărții. După acesta n-am continuat însă imediat. Redactarea a durat ani de zile, cu întreruperi, cu revizuiri. *Revoluția culturală* a fost mult mai laborios elaborată decât cealaltă scriere.

Î.: *Unii dintre comentatorii dvs. au insistat asupra filonului tragi-comic prezent în scrisul lui L. M. Arcade.*

L. M. A.: Nu știu în ce măsură se găsește, în textele mele de proză sau teatru, *tragi-comicul*, aliajul acesta straniu care poate seduce și care poate hrăni spiritul. Este ceea ce am dorit să fac: *tragi-comicul*, pe care l-a descoperit I.D. Sîrbu în *Revoluție culturală*, atunci când îmi mărturisise într-o scrisoare: „mi se pare a fi un moment de limbă românească, dar și de râs cu plâns valah.”

Î.: *De ce scrieți, L. M. Arcade? Aș vrea un răspuns la fel de nedeghizat ca și cele de până acum.*

L. M. A.: Scriu din necesitatea aproape fiziologică de a imagina. Literatura este pentru mine tocmai imposibilitatea de a rezista tentației de a făuri universuri imaginative. Așa am ajuns la 75 de ani (sau aproape) și am trecut cu mult peste 50 de când, în fiecare dimineață, îmi beau cafeaua

și cad oarecum în mine. Nu pot spune cum, dar îmi place să-mi imaginez lucrurile care explică și rezolvă ceea ce mă jenează. Întotdeauna, stimulul vine din partea unei nemulțumiri, mai rar din partea unui entuziasm. Și toate imaginile astea trebuie să devină la un moment dat, mai devreme sau mai târziu, *cuvânt, verb*. Întorcându-mă la Blaga, aș spune că asta înseamnă – după mine – topirea *misterului*: a contribui la un edificiu spiritual care e deasupra celui al inteligenței, al studiului. Mai mult nu știu!

București, 31 mai 1995 (din vol. *Resemnarea cavalerilor*,
ed. Jurnalul literar, 2002)

Ileana Corbea în dialog cu L. M. Arcade: „Toată viața am vrut să scriu *Poveste cu țigani*”

Ileana Corbea: *Domnule L. M. Arcade, după o activitate literară atât de intensă precum cea a dvs., care considerați că este cartea care vă reprezintă cel mai bine sau la care țineți cel mai mult?*

L. M. Arcade: Fără îndoială, *Poveste cu țigani*. Este cartea unei vieți și mai bogată decât celelalte în înțelesuri, ca să spunem așa.

I. C.: *Făcând apel din nou la îndelungata dv. Activitate literară, care credeți că sunt împlinirile pe care ați vrea să le consemnați. Mă gândesc aici și la celebrul „Cenacлу al lui Mămăligă” de la Paris.*

L. A.: Împlinirile mele! Am dorit totdeauna să am posibilitatea de a exprima ceva, care să fie – ca să zic așa – major. Și gândul acesta, dorința aceasta am verificat-o și astăzi dimineață.

I. C.: *Despre ce este vorba?*

L. A.: Vedeam în *Poveste cu țigani* unele fragmente shakespeare-iene. Dar, în sfârșit, nu vreau să intru în detalii, deoarece ar fi prea lung și nu eu sunt chemat să le releve.

I. C.: *Domnule L. M. Arcade, ce a însemnat „cenaclul” pe care l-ați condus, pe care l-ați inițiat dvs.?*

L. A.: Ce a însemnat? A însemnat pentru mine mult și pentru alții, care veneau la cenaclu, a însemnat de asemenea mult.

I. C.: *Poate chiar mai mult pentru aceștia?*

L. A.: Poate chiar mai mult pentru mulți dintre ei.

I. C.: *Câteva cuvinte despre personalitățile care au fost la cenaclu.*

L. A.: Înțeleg întrebarea și mă întreb și eu care sunt personalitățile. Rămân totuși un admirator al lui Eliade.

I. C.: *Al lui Mircea Eliade, desigur. Chiar îmi arătați acum câțiva ani, când am fost la dvs., locul pe care-l ocupa, de obicei, Mircea Eliade în timpul ședințelor „cenaclului” atunci când se afla la Paris și participa la ele.*

L. A.: Da, Mircea Eliade venea la „cenaclu” de câte ori era la Paris.

I. C.: *Dvs. ce ați citit, domnule Arcade, în „cenaclu”?*

L. A.: Tot, doamna mea, tot.

I. C.: *Aveți dezamăgiri sau regrete? Ați fi vrut să faceți și altceva decât ați realizat până acum, referindu-ne, bineînțeles la activitatea dvs. literară.*

L. A.: Până acum am realizat *Poveste cu țigani*. Nu! Eu cred că asta am vrut să scriu toată viața. Poate vă surprinde, dar aceasta este realitatea.

25 iunie 2001

FILE DIN LITERATURA EXILULUI

A) PROZĂ

L. M. ARCADE

POVESTE CU ȚIGANI (Fragment)

Numai alte patru zile trecură până adormii, dar îmi părură zile și zile ... mai despuiate, mai netrecătoare de la istovirea vântului. Mulți ai bătăturii plecară pe la casele lor în primul răgaz al liniștii, însă cu amortirea povară, fără nici liliecii să-și smulgă de prin unghere înainte de-a se lăsa altui năvod de somn. Ici-acolo, se mai vedea câte o femeie slăbănogind printre uneltele risipite, tremurându-și pașii de-a lungul uliței, către dâmbul sleitelor cântece ori către bătătura celor trei-patru rămași, visând parcă sub greu de pleoape cumplirile fostului trecut, și ele ținte dorului prin dezbrăcarea clipelor de față spre nimic. Ici-acolo se mai înălța câte un adormit, gârbovea de-anpicioarele, apoi se culca la loc, ori se urnea anevoii. Cerul se pustiise de păsări călătoare și prinsese foaie apăsătoare de nori porumbaci. Se lăsase frig până la oase, însă nimeni nu-și adaoase veșminte de iarnă. Copiii tremurau vineți, dar nici un foc nu-i încălzi. Stătura și dihorii, și urletul lupilor conteni. Numai zbuciumul vitelor care se sfârșeau închise în grajduri și rotocoalele corbilor adulmecători mai însăilară hotarele dintre viață și moarte. Țiganul vorbea ziua, cerându-mi ce n-aveam. Mi se pare că țiganul vorbea și noaptea, cerându-mi și cerându-mi. Ori mi se năzărea.

Însă ce văzui în amurgul zilei a patra a frigului nu putea fi nălucire. Bejanari erau cei, vreo opt, care trecură pe uliță trăgând și-mpingând o saca spartă. Ba chiar unii dintre ei ne mai străbătuseră satul și-i cunoscui. Dar ce aflaseră de-atunci și cât chinuiseră? Fiindcă se-ntorceau cu fețe de pământ, cu ochii goi și mers de pipăiri de cârje. Unul singur, alb la plete, pășea cucernic și-nalt, însă nici el nu privea împrejur. O femeie gârbovă, legată ca o vită de saca, îndemna plângător din vreme-n vreme: „hai, departe, mai departe.” Auzind-o, soții ei ridicau vreun braț de parc-ar fi vrut s-o lovească, iar bătrânul ori o mângâia, ori îi astupa gura cu o mână. De la intrarea până la ieșirea așezării noastre, nici nu se opriră, nici nu ne chemară, nevăzându-și de bună seamă decât deșertul, iar satul nici nu-i întâmpină, nici nu-i îmbie, privindu-l și el cu ochi de morminte. De la geamul meu voi să le strig o întrebare, însă cuprins de-o bănuială, nu putui. Un răstimp îmi frământai doar golul prepus. Abia spre seară, când văzui un fum înălțându-se deasupra movilei cu sălcii uscate, aflai unele amănunte de la doica mea, care veni, cum se-ndura ea zilnic, să se uite la mine pe fereastră. Aflai că cei cu sacaua, întorși din prima lor fugă spre miazănoapte de-o necrezută cumplire, întâlniseră la capătul satului fugari loviți de-aceeași urgie către miazăzi. Spulberându-și unii altora cele de pe urmă nădejdi, se culcaseră toți morții, pe movilă, afară de bătrân, care se istovea să le aprindă un foc, și de femeia gârbovă, legată să nu fugă, care-i tulbura cu-ndemnuri fără folos. Neștiind să-mi spună mai mult, doica își murmură binecuvântarea și plecă.

L. M. ARCADE

OSPĂȚUL
SAU
DESPRE IMPOSIBILITIZAREA POSIBILULUI

– Și nu uitați, strigă Aron, constanta Românelui e Miorița... tot restul e pribegie.

– Pe-trecere, corectă Mitu.

– Înțeleg, interveni Dan, vi s-a făcut de fete.

– Ni s-a făcut de pe-trecere, replică Mitu.

Aron o lua în jos, pe Bulevardul Trecerii, cu pasul decis al omului înfri-gurat, în timp ce noi stăteam nehotărâți, îngrămădiți la intrarea teatrului «Les deux Cocottes», care, privit de departe, seamănă cu primăria sectorului II de Negru. Aglae spuse că cerul e întunecat, deci frumos, adică parizian, «ce-are-a-face-că-e-frig?», apoi își ridică gulerul paltonului, iar Mitu exclamă:

– Sanchi, fato, ai vrea tu căldură... și începu să bată step-ul acompa-niindu-se vocal pe textul tu-ra vu-ra. Anglae-i zâmbi... Nimeni nu comentă.

Ne cumpăraserăm nouă bilete pentru revista teatrului «Les deux Cocottes» pe care le distribuiserăm în felul următor: trei fotolii de orchestră pentru Domnii Caracoian, Gârlădeanu și Mazilescu (eu aș cita în primul rând pe Domnul Mazilescu, ba ca să spun tot, i-aș fi reținut o lojă întregă... dar în sfârșit), cinci staluri pentru noi cinci și-o strapontină pentru Aglae. Toată lumea era mulțumită, Mitu făcea bancuri bune și Aglae declarase că, în fond, nu te distrezi bine la teatru când șezi comod, că totul depinde de jocul actorilor și de adevărul decorului. Dan stârni un hohot de râs răspunzând că, în fond, totul depinde de șezut. Domnul Caracoian observă că, în fond, nimic nu depinde de fond, iar D-I Gârlădeanu că, în fond, nimic nu depinde de nimic. Spunând vorbele astea, căută privirea domnului Caracoian, domnul Caracoian privea în pământ, așadar toate mergeau bine. Mergeau bine fiindcă Dan îl slăbise pe Domnul Mazilescu cu înțepăturile lui de viespe, Didi cu poveștile din Țară (din satul lui, Chihaiia de Mijloc), iar domnii Caracoian și Gârlădeanu (eu aș inversa

ordinea citării... dar în sfârșit), deși filosofi recunoscuți, deveniseră sinceri și începuseră să spună lucruri pe înțelesul tuturor. Apoi toate se strică.

Aron veni cu întârzieri și ne informă că patronul restaurantului Miorița (care se află situat exact în centrul Parisului) face cinste, fiind azi aniversarea nașterii dumnealui. Cum nu mâncasem de două zile decât pâinea franceză numită baghetă, vestea mi se păru bună. Dar ce greșală! Băieții prinseră să vorbească toți deodată, ca la chef. Dan, mârșavul, se apropie de Domnul Mazilescu și-l împroșcă cu ironiile lui înveninate, iar Didi porni să se văicărească prelung, după obiceiul lui. Seninătatea noastră veselă se schimbă în sfadă și batjocură, apoi rămăserăm duși pe gânduri ca lunaticii.

– Băieți, proclamă hămesitul de Aron (și ochii-i sticleau ca ai popii Armega din satul Boldura cu Pepeni unde-am stat o vară), eu renunț la teatru, de altfel am auzit că revista e pornografică și mi-ar sta în gât. Sarmalele și caltaboșii de la Miorița sunt măcar românești.

Urmă un tumult din care abia înțelesei:

– E și ciorbă de fasole?

– Este!

– Mititei?

– Sunt!

– Mie numai vin să-mi dea, mănânc ce-o fi și beau vin. Vin și ciorbă de burtă să ne ia dracu. – Piftie, sau îl facem piftie.

– Tuslama, băieți, sau îl facem tobă.

– Tobă proaspătă cu hrean.

– Aia e, conchise Aron, tuslama regală cu vin, piftie de porc cu muștar și tobă proaspătă cu hrean piperat... Și saliva sta să-i pice de mi-era și greu să-l privesc.

Băieții se însuflețiră de-a binelea și nici domnul Caracoian nu mai privea în pământ. Numai eu stăteam deoparte cam amărât. Amărât pe mine fiindcă-mi auzeam măruntaiele de parcă n-aș fi fost om întreg ci aidoma popii Armega, mâncău și preacurvar... ca bivoli din luncile Boldurilor, cu gândul numai la iarba crudă și coada vacii. Amărât fiindcă-mi venea în gură gustul laptelui nesmântânit de bivoliță.

Deodată Didi exclamă:

– Ce facem cu biletele? Ne-au costat două mii trei sute nouă franci.

– Sanchi, strigă Mitu, și ceilalți băieți îi ținură isonul: «Ura și Miorița!»

Dar Didi incepu să se tânguie de-a binelea:

– Am făcut coadă la bilete de la nouă fără un sfert dimineața și ne-au costat știți bine cât... și era și frig.

Mitu îl întrerupse turtindu-i pălăria și Dan îi dădu un bobârnac peste nas, după care Didi se smiorcăi mai încet:

– Și restul de la două mii cinci sute 1-am cheltuit fără nicio socoteală, așa degeaba, prin cafenele.

La vorbele astea Aron îi lipi un pumn după ceafă strigându-i «gălușcă», gest urât fiindcă Aron era gras, iar Didi sfrijit și cu ceafa slăbănoagă ca la miei fripți. Bietul Didi tăcu mulcom, apoi se dădu deoparte și-și suflă nasul. Îmi era silă de Aron, dar nu-mi plăcea nici Didi. Lua băiatul ăsta un ton tânguios de câte ori vorbea despre bani de parcă s-ar fi apropiat sfârșitul lumii: «Măăă ce bani aveam eu la Chihaia de Mijloc! Măăă săracă lume!». Sigur că nu e ușor să stai la Paris în plin exil, dar cui folosești dacă bocești ca o babă flămândă? Și de altfel e dovedit că odată și-odată tot ne-om întoarce noi acasă după cum ne declarase Domnul Mazilescu.

O și luaseram spre B-dul Trecerii, când deodată stăturăm locului, foarte mirați. Domnul Caracoian, domnul Caracoian în persoană, zise ca la întâmplare:

– Scena aia cu fetele în chiloți e prin tabloul întâi.

Imediat domnul Gârlădeanu, care-l sorbea din ochi, exclamă: «Sigur, la Miorița e o ambianță imposibilă», iar Didi: «Sigur, să vedem măcar tabloul întâi și pe urmă mâncăm.»

Noi nu replicarăm. Respectam așa de mult pe domnul Caracoian, încât nici nu ne puteam gândi să-i ieșim din voie. Și se vedea bine care devenise voia Dumnealui.

Motivul e cunoscut de toată lumea. Domnul Caracoian scrisese o carte intitulată Tehnica Neputinței, unde se demonstra că omul nu poate trăi și muri în același timp. Eu o citisem și nu înțelesesem prea mult, dar, firește, lucrurile nu puteau sta altfel.

Aron fu singurul care protestă. Bolborosi anume ceva lung din care nu priceurăm decât: «fetele sunt toate la fel și cu chiloți și fără.» Didi în schimb căpătă puteri înzecite. Se foi în dreapta și în stânga, apoi, știindu-se susținut de cel mai însemnat dintre noi, avu curajul să vină lângă Aron și să-i spună cu glas rugător:

– Aron, dragul meu, zău nu-s la fel. Ce, parcă mie nu-mi vine să mănânc o ciorbă românească? Dar știi ce picioare bine au franțuzoaicele și sarmale găsim și la zece dac-am plătit.

Aron mormăi ridicând din umeri: «Bine, veniți la zece, dar n-o să găsiți nici leșie de vase»... Apoi o luă în jos, pe B-dul Trecerii, strigându-ne:

– Ura, băieți, și nu uitați, constanta Românelui e Miorița, tot restul e pribegie.

Aproape în aceeași clipă Mitu începu să bată-step-ul și să cânte tu-ra vu-ra cât îl ținu gura... de nu se mai pricepu nimic... Iar Aglae-i zâmbi.

Nici azi nu înțeleg bine de ce nu intrarăm când sună a treia oară. Dar, după plecarea lui Aron, nimeni nu pomeni nimic despre revistă, nici chiar

Didi. Rămaserăm visători, privind mai adesea în jos, spre B-dul Trecerii. Domnul Caracoian tăcea chitic și se uita și dumnealui unde ne uitam toți.

Aglae spuse că liniștea îi trezește în toate împrejurările o neliniște ciudată, iar Dan striga din răspuțeri: «Ciorbă de burtă pentru toți și burți de fete fără chiloți.» Un francez îl întrebă ce limbă e asta, la care Dan răspunse : «Langue de boeuf sauce tomate». Francezul înghiți în sec și trecu mai departe, iar Dan scoase limba.

Domnul Gârlădeanu murmură printre dinți: «imposibil», iar Didi începu să se vaite exact când se închiseră porțile teatrului...

– Ce să alegi, ce să iubești? În față vid, în spate neant, în țigări... iar acasă e vai și amar.

Domnul Gârlădeanu ne mărturisi că existența omului e un paradox tragic, o dilemă insolubilă, o ambiguitate eternă, iar Didi adause că așa gândea și el.

– Ce să alegi, ce să iubești? În față vid, în spate neant, în sus tăcere, în jos mormânt, la dreapta, la stânga, lângă noi, peste noi...

– Imposibil, suspină Didi.

– Porți închise, goluri deschise, viața temniță fără ferestre, omul șoarece prins în cursă, cerul placă uzată și spartă, solul peșteră fără umbre, verbul punte ruptă la mijloc, rugile mele n-ating nici plafonul, frații mei singuri și fără lanțuri, eu Sisif privind spre Tantalus, tu străin privind spre mine, orbi privindu-ne zadarnic, nu, nu pot trăi-nainte.

– Nu, nu poți, gemu Didi, apoi, trăgând cu ochiul la domnul Caracoian: «neputința, de aia nu poți».

Aglae ne mărturisi că imposibilitatea existenței e mult mai dureroasă pentru omul care simte neliniștea, iar Didi adause că așa era. Mitu fredona: «Hallo Baby Piatra-Neamț, tu-ra vu-ra n-am un sfaț.» Apoi, imitându-l pe Dan: «ciorbă de burtă pentru toți, cât poate să-ncapă în nouă chiloți.» Atunci se produse ceva neașteptat. Domnul Caracoian, domnul Caracoian în persoană, ne mărturisi că nu mai mâncase ciorbă de burtă de la Piatra-Neamț, iar noi o luarăm dintr-odată, ca la un semnal, în jos, pe B-dul Trecerii. De altfel domnul Caracoian o porni cel dintâi. Domnul Gârlădeanu, singurul, ezită și se informă de nu cumva mergem fără direcție. «Mergem să ne umplem chiloții», replică Dan, apoi, întorcându-se către Aglae, o întrebă dacă nu și-i umpluse niciodată în copilărie. «Paradox», sugeră Mitu. «Nu, niciodată», protestă Aglae. Eu rămăsei mai la urna, întristat de câte auzeam.

Ah, cât îl disprețuise pe Dan pentru gesturile lui urâte și vorbele lui de destrăbălat. Nu e sentiment înalt, nu e intenție frumoasă pe care să i le poți

destăinui fără să-ți atragi câteva sarcasme josnice. Când bei bere proastă, îți spune de urină caldă, când ți-e foame, schimbă discuția în așa fel de ți se face greață, și când ți-e greață... nu mai vorbesc. Odată, domnul Gârlădeanu devenise palid și ne mărturisi că simte «la nausée». Pe loc, Dan își suflă nasul cu mâna și lăsa să-i cadă murdăria pe trotuar, exact în fața domnilor filosofi. Domnul Gârlădeanu deveni și mai palid, dar nu replică și l-am stimat mult în clipa aceea. «Vită», îi strigai eu din tot pieptul «vită». «Nu sunt vită, dovadă că-mi suflu nasu», răspunse Dan ironic și perfid, atâta de perfid încât i-aș fi tăbăcit spinarea de n-ar fi fost de față Domnul Mazilescu.

Ah, cât îl stimez pe Domnul Mazilescu! Ce om sincer, ce om profund, ce om mare! Cum aș vrea să-i cunosc toate grijile, să-i pătrund toate gândurile, să-i notez toate cuvintele. Cum aș vrea să-i fiu folositor cu ceva, măcar cu puțin din puțin. Când am ajuns la Paris, după nouă luni de lagăr, mi-a dat bani și curaj, și mult curaj! Gândiți-vă, un om de seamă. un filosof vestit, care te întreabă dacă ai izmene. Iar în seara ospățului nostru, în toiul dezmățului general, a tăcut aproape tot timpul, amărât ca mine, desigur, de toate câte auzea. Astfel, pe când mergeam spre Miorița, rămase și dumnealui în urma grupului, apoi mă luă de braț, întrebându-mă de ce sunt trist.

– Mă gândesc la neamul nostru, îi răspunsei, și la «unii dintre băieți».

– Te gândești, firește, la suprapunerea asta absurdă de evocare prețioasă și frivolitate aparentă. Înțeleg, dragul meu, te preocupă drama sensibilității românești, cât și dezastrul nostru istoric.

Îi privii fără să pricep, dar domnul Mazilescu mă lamuri:

– Adineauri Didi își evoca vatra, spunând că e vai-și-amar acasă, în timp ce Mitu fredona tura-vura.

Eu îi răspunsei că din nefericire nu cunosc bine istoria României și că-l apreciez mult pe Mitu... «Cât despre Didi, da, adevărat dezastru... Și totuși nu e el cel mai rău».

– Înțeleg, reluă Domnul Mazilescu, te îndoiești și d-ta cum ne-am îndoit toți. Dar cu timpul ajungi să descifrezi firea Românului, și-l reabilitezi. Prezentul ne descoperă priveriști atâta de îngrozitoare încât sensibilitatea noastră aleasă nu i-ar supraviețui fără bagatelizări exterioare, fără tura-vura. Am aluneca spre o nouă evaziune din istorie și golul lăsat ar prejudicia civilizației mondiale. Nu, nu, dragul meu, Mitu, băiatul vesel care stepează, dă dovadă de curaj și devine agent folositor al istoriei noastre.

Eu îi răspunsei că nu e numai Mitu, ci mai e Dan și o mie ca el, o mie și mai mulți, care nu se gândesc decât la plăcinte. Apoi adăugai:

– E plin Parisul de ei, fluieră prin metro-uri și intră de-abușelea prin cinematografe. Îi întâlnești pe la toate răspântiile și mai ales pe bulevardul Trecerii. Chicotesc fără rușine și-și strigă de la un trotuar la altul «salut fraiere». Opresc franțuzoaicele tinere și le spun «bibilica-cherie», iar celor

bătrâne «codoașo-grand-maman». Așa așteaptă prânzul și cina, ca să dea iama prin restaurante, cu nimica pe suflet, ca bivoliile din luncile Boldurilor, mai răi ca omul fiindcă n-au mustrare, mai răi ca popa Armega care-și recunoștea barem păcatele, noaptea, după băutura.

Câtă bunătate mi-a arătat domnul Mazilescu în seara aceea, și cum a încercat să-mi explice prin vorbe frumoase toată diferența dintre Românul aparent și Românul în fond! Și ce bine l-aș fi înțeles de nu s-ar fi apropiat Dan, vipera. Astfel, pe când Domnul Mazilescu îmi spunea: «s-o știi, dragul meu, Mitu nu stepează din nepăsare, după reducerea existenței la percepții elementare, ci fiindcă...» Dan întrerupse cu grosolănie:

– ... fiindcă i s-a făcut de step.

Apoi, văzând că nu-l băgam în seamă, trecu în spatele nostru și ne urmă la distanță de un metru.

Nici defectele noastre mai grave nu ne acuză fără apel. În fond, declanșarea înjurăturii nu e decisă de bagatelizarea sacrului. Nu, deloc. Românul nostru te trimite la origină fiindcă...

– ... fiindcă de acolo ai ieșit, rosti Dan.

În clipa aceea nu mă mai putui stăpâni. Îi strigai fel și fel de la obraz, adevăruri toate, calde și reci amestecate, și în special una, una de care roșesc și astăzi. Nu sunt sigur, dar mi se pare... mi se pare că în ciuda prezenței Domnului Mazilescu l-am trimis la origine. Și n-a fost fapta cea mai urâtă pe care am făcut-o în seara ospățului nostru.

Când ajunserăm la Miorița nu mai găsirăm nimic de mâncare. Dl. Olteanu, patronul, însoțit de Mme. Blanquette, nevastă-sa, și de mama soacră, o bătrână cu lentilele ochelarilor plesnite, ne ieșiră în întâmpinare. Toți trei se închină adânc în fața Domnilor Filosofi, apoi, începură să vorbească deodată:

«Quel malheur»... «... de la ora opt totul a fost ras... au intrat și în bucătărie» «... Oh ils m'ont chipe une casserole»... «da, o caseroală cu varză, mâncau mămăliga crudă din ceaun»... «... et j'ai fait aujourd'hui onze fois la placenta» (plăcintă).

– Am spus la cinci, șase, să vină și-au venit cinci sute... Ils étaient plus nombreux que ça, moi je dis mille. S-au bătut și-au făcut coadă... parfaitement, la queue comme du temps des Boches, un desastre, il y a de la moutarde plein les murs...

– A venit și un negru, care zicea că e de la Dorohoi... et il voulait du cous-cous à la roumaine...

– Gândiți-vă și dvoastră, că sunteți învățați, se putea face cinste? Il criait «trăiască romanasca», mais nous l'avons fichu à la porte et alors il a crié «sales balkaniques».

– Et qu'on a bouffé un juif, il a end «racistes, antisémites» et il a ajouté...
– Non, non, je ne dis pas, Messieurs, les roumains sont comme tout le monde, sauf qu'on n'a pas idée d'en voir tant a la fois...

– Cinci sute de guri...

– ... et qui m'ont cassé les lunettes...

– Nici dlui Aron n-am mai avut să-i dau decât o labă de curcan și-o mămăligă cu suc de roșii...

– ... et ça, pardon, parce que Mr. Aron est notre meilleur client. Mais si ces Messieurs désirent, nous avons à boire

– ... spumă de bere de la tejghea, și vinu, cât a rămas prin pahare, să tot fie zece litri dacă-l pui la sticlă...

– Je suis fourbue, mais je peux faire encore ça pour ces Messieurs...
Domnii filosofi nu răspunseră, dar nici nu plecară. rămânând ca noi toți, cam îndoiți. Didi spuse: «Măăă, săăracă lumea albă, de-am fi mers la teatru am fi folosit măcar biletele. Numa că asta e, lăcomia strică pe om».

Domnul Mazilescu încercă să ne dea curaj:

– Mâncarea îngreuiază, pe când băutura detașează spiritul... Grecii de pildă...

– «In vino veritas» cum zice și la Biblie, tăie Mitu hotărât, intrând cel dintâi.

Îl urmarăm cu toții. Aron, singurul client rămas, își termină bucatele, lacom. Ne așezarăm la o masă vecină. Aron ne salută cu pumnul strâns, apoi declară, cu gura plină «știu eu niște fete, măi băieți, care se arată fără chiloți de la primul până la ultimul tablou». Și vorbind își muie degetul în zeama de roșii, și-l linse.

Dl. Olteanu – care-și cumpărase de curând o mașină – aduse berea într-un ceainic și vinul într-o căldare, apoi începu să se vaite că vremurile sunt grele și piața scumpă:

– Cum ați descoperit și dv., Domnule Mazilescu, în folclorul român, așa și cu mine. Vorba aia: «Miorița fără pășune, e ca bureții pă uscăciune».

– Trăiasca dl. Olteanu!

– Să ne trăiești și dumneata, domnule Aroane.

Nimeni nu moare de foame la Paris, mai zise Aron, și toate-s bune. Eu, băieți, am ajuns la adevărul ăsta: «cu mâne haleala-ți adaugi, cu ieri mâncărica ta scazi, și ai cu toate astea-n față, și de-a pururi, mămăliga cea de azi». Așadar nime nu moare și toate-s bune.

– Păi să te zbați, că de aia ești om, cugetă dl. Olteanu, da viața-i grea și piața-i scumpă. Aron linse laba de curcan apoi ceru o sticlă cu apă pe care o bău toată cu gâlgăituri. În cele din urma veni la masa noastră și ne întrebă cum a fost la teatru. «Fain» răspunse Mitu.

Aici interveni domnul Gârlădeanu care ne mărturisi:

– Iubirea e un paradox, că viața-i o dilemă insolubilă... Dar Domnul Mazilescu îl întrerupse voind să angajeze o discuție asupra specificului românesc.

– Sechse, strigă Dan.

Madame Blanquette mai aduse două ciauuri de spumă de bere, și băurăm mult, până ne duru capul. Vorbirăm de-a valma despre bursele studenților români și despre Kierkegaard.

– Eu așa înțeleg dilema, proclamă Aron. Ai bursă, mănânci mult, stomacul se dilată, organismul suferă, deci Kierkegaard. N-ai bursă, nu mănânci nimic, stomacul se contractă, idem organismul, idem Kierkegaard.

– Interpretare personală, dar valabilă, preciză domnul Caracoian.

– Să discutăm despre România, ceru domnul Mazilescu.

Atunci eu îmi dădui curaj și îndrăznii cu jumătate de gură:

– Vă rog să mă iertați, domnule Caracoian, dar oare nu e posibil, filosofic vorbind, să mănânci potrivit?

– Nu, nu e posibil, se răsti domnul Caracoian.

Eu rămăsei perplex.

Cumpătarea nu e posibilă fiindcă nu e posibil să mănânci «în genere». De asta ai o gură.

– Ca să mănânc?

– Nu, ca să nu mănânci.

– Ambiguitate, sublinie domnul Gârlădeanu, iar domnul Caracoian continuă:

– Adevărul e în primul rând paradoxal, în al doilea rând metafizic, în al treilea rând complex. Mi-e greu să ți-l explic fiindcă mi-e greu să cobor până la dumneata. Și dacă m-aș coborî ți-ar fi dumitale greu să urci. Notează dilema. Imposibilul adăugat la imposibil dă tot imposibil. Același lucru dacă scazi, aduni sau împarți. În primul rând fiindcă nu poți mânca cu gura închisă, în al doilea rând fiindcă nu poți trăi cu gura deschisă și în al treilea rând fiindcă nu poți sta cu gura închisă și deschisă în același timp. Cu asta ți-am spus tot, fără să-ți fi spus nimic. Notează dilema. Eu sunt tot atâta de ermetic la apelul dumitale pe cât ești dumneata de surd la ecourile lumii. Paradoxul gurăstomac e un exemplu potrivit pentru oricine deci inaccesibil dumitale.

– De altfel, un plus posibil dă tot imposibil, observă Domnul Gârlădeanu, iar Didi conchise:

– Sigur, e imposibil fără bursă... Și cum toți tăceau, adaugă: «să ne dea măcar Carte de Travail pe baza chestiei de séjour, sau cantina gratis.

Domnul Mazilescu ne povesti ce bine o să fie când o să ne întoarcem în Țară, dar după o vreme se opri.

– Imposibilitizarea posibilului e posibilă numai prin posibilitizarea imposibilului... observă domnul Gârlădeanu.

– Evident, sună paradoxal, însă evident, e adevărat, deci neevident, adică adevărat prin neevidență, ceea ce constituie în sine o evidență... întări domnul Caracoian.

– Pașnica vecinătate a Rușilor apare paradox, zise Domnul Mazilescu, suntem deci siguri că o vom vedea cu ochii. Absolutizarea neantului e neant absolut, pe când neantizarea absolutului e absolutul absolut, adase domnu Gârlădeanu.

– Sigur, confirmă Domnul Mazilescu, fenomenul românesc constituie în sine un paradox, ceea ce nu-l împiedecă să existe.

– Și să se perpetueze, întregi Aglae.

Didi observă cât e de mizerabilă viața Românilor de la Paris din cauza hotelurilor ieftine: «la patru mii de franci camera n-ai nici căldură, iarna, nici prosop curat tot anul». Apoi, cum toți tăceam, adaugă: «doar să fii nebun ca să te-nsori la Paris... perpetuarea neantului, à d'autres».

Domnul Caracoian zise că neputința creației e creația neputinței, iar domnul Gârlădeanu ne mărturisi că lucrează la un studiu intitulat: «neantizarea dorului mioritic în folclorul nostru». În aceeași clipă Dan sări ca ars, scoase din buzunar o foaie de hârtie mototolită și declară că el are un studiu mai bun în materia asta, pe care vrea să ni-l citească neîntârziat.

Cunoscându-l bine, băieții îl poftiră să se liniștească. Dar Dan se îndârji, proclamând cu ochii sgâiți:

– Lăsați Miorița în pace. Cine e filosof să șlefuiască lentilele, ca să nu trimită către cer angoase strict alimentare.

Aglae voi să-l pună la punct spunându-i că ea n-o duce rău cu bucatele: «Oncle Georges îmi dă tot ce-mi trebuie pentru hrana zilnică și totuși resimt bine angoasa. O simțeam încă de la Pitești.»

Dan răspunse că e posibil, dar că desigur angoasa de la Pitești «nu e nimica în comparație cu aceea pe care ți-o dă Oncle Georges».

Băieții strigară «huo», și cum Dan nu se astâmpără, cântarăm toți în cor, ca să-i acoperim glasul: «Miorița fără pășune e ca bureții pe uscăciune». Din nefericire nu puteam cânta așa toată noaptea și Dan era răbdător. Când obosirăm, veni în fața domnului Caracoian, îi desfășură fițuica și citi – ah mizerabilul!

«Există două feluri de Români după cum știe toată lumea: Românul mioritic și Românul non-mioritic, zis Românul-oaie. Românul mioritic e teoreticianul Românului oaie, care dă primului, din recunoștință: cașul bun pentru hrana zilnică, cașul stătut pentru foamea metafizică, zărul pentru râvna discursivă ce mai rămâne pentru însuși apetitul mioritic. În felul acesta cu o nimica toată, cu o lână din coadă, Românul oaie e creat și recreat de fratele filosof, până la tip și arhetip, în ciuda golurilor istorice, mai bine decât în natură, cu dor în suflet (exprimat științific prin

echivalența angoisse-inquietude-neliniște) cu gol în suflet (confert St. Germain des Près printre alte surse) cu dileme (în suflet) și la nevoie chiar fără suflet, totul depinzând de peripețiile metafizicilor traduse în limba franceză...»

Băieții îl întreruseră din nou. Mitu strigă cât putu: «Să ne trăiască metafizica franceză», iar Didi, cu glas pițigăiat: «Bani, bani și la mulți ani». DI. Olteanu ne spuse că nu ne mai dă berea cu ceaunul dacă facem atâta gălăgie, după care Dan aruncă pe masă un prezervativ desfăcut și chicoti profitând de prudenta noastră tăcere:

– «L-am folosit și spălat de șapte ori, economisind în felul acesta o sută șaptezeci de franci, sfat pe care-l dau tuturor filosofilor români care vor să-și procure la preț bun și alte, mai largi satisfacții, decât cele intestinale.

Atunci nu mă mai putui stăpâni. Îi dădui un picior în burtă și-o palmă peste obraz, apoi un genunchi în dos și-un pumn la ceafă. Vedeam negru. În cele din urmă îl scosei afară în stradă, trăgându-l de urechi și de păr. Dan se apără, dar eu sunt mult mai voinic. Îmi venea să-l scuip. Mă reținui, mulțumindu-mă să-i strig din pragul ușii:

– Dacă ți-am asculta sfaturile, netrebnice, neamul nostru s-ar sfârși cu desăvârșire.

Găsii, întorcându-mă, pe Mitu dormind și pe Didi lăcrămând cu văicăreală:

– E vaișamar acasă, mă, ... în satu meu... la Chihaiia de Mijloc.

Domnul Gârlădeanu declară că i se face greață.

– Bravo, tinere, mi-ai plăcut, mă felicită senin domnul Caracoian. Întâi cu piciorul, pe urmă cu pumnul. Să mă înveți și pe mine, că cine știe...

– La dispoziția dumneavoastră, domnule Caracoian, răspunsei eu, înclinându-mă. Dar de atunci m-am ferit să-l întâlnesc.

Cu așa batjocură se sfârși ospățul nostru și cu așa hulă. Pe deasupra mă durea sub umărul stâng, acolo unde mă mușcase Dan.

Ne ridicarăm toți și ne despărțirăm, chiar în fața restaurantului Miorița. Eu o luai în sus. pe Bdul. Tăcerii însoțit numai de Didi. Mergând, Didi se lăsă moale peste mine și spuse că nu mai poate. Apoi vărsă tot ce băuse, ținându-mă de un braț și oftând. Mi se făcuse urât, ca noaptea într-un cimitir și nu știu de ce mă gândii, așa deodată, la Kierkegaard.

(*Destin*, 19-20/ 1969)

B) POEZIE

ZAHU PANĂ

CU ACUL PE SĂPUN

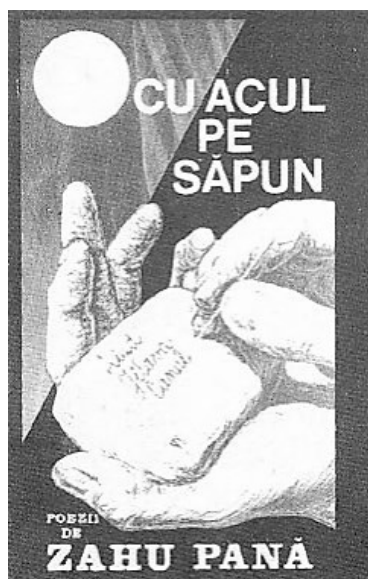
Cuvinte reci, voi gânduri de-nchisoare,
voi răni deschise, urme de cătușe
și voi obloane-nchise pentru soare,
tu ochi spion clipind viclean prin ușe.

Anchetatori și gardieni, voi brute,
voi furi de libertate și credințe
ce-ați semănat orori necunoscute
vătafi de chinuri și de suferințe.

Voi zile înșirate ca pe ață
și viața noastră palidă-arătare,
voi ani trăiți în noapte și în ceață
zbătuți în chinuită sugrumare.

V-am încrustat cu mărturii sub astre
și v-am dorit țăriile din oase,
dar m-am spălat cu literele voastre
și din săpun, nimic nu mai rămase...

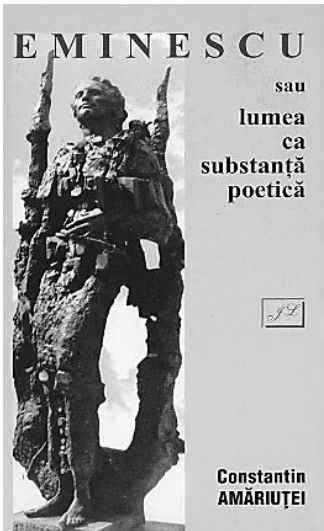
Acum vă chem din marea risipire
să vă îmbrac în cea mai nouă haină
și rând cu rând, venind din amintire,
strângeți-vă la ceasul meu de taină.

(*Lumea liberă*, 9 sept. 1989)

CONSTANTIN AMĂRIUȚEI

LUMEA CEA ALBĂ

Ce albă e lumea în somnul de-l pierzi
Sub foșnet de ape-n pădurea de fag!
Imagini de țărături înalte și verzi
Se-ntorc la-nceputul neînțelesului prag.

Câte-o stea căzută zidește stupine,
Din cuvinte rămase pe buzele stinse,
Amiezii de făgure străpuns de lumina
Privind spre amurgul cu porțile-nchise.

Prin larga tăcere doar crengile scriu
Dorurile noastre ce-n zare se frâng ...
„E devreme-acasă? În ape-i târziu?...”
... De-așteptarea lunii gândurile plâng.

Paris, 21 mai 1951 (*Caete de dor*, 2/ 1951)

ION (JEAN) PÂRVULESCU

VARA

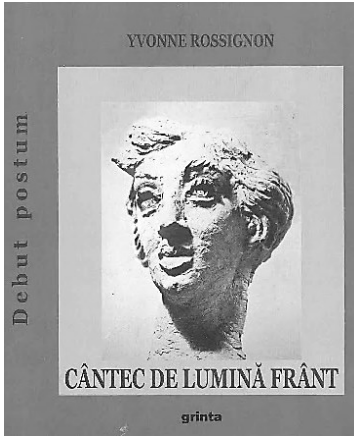
*„E vreunul să se ascundă focului
ce nu doarme niciodată?”*

Întâiele viorele de aprilie din gleznel
tale-au răsărit
și astăzi încă în părul tău vântul peste
seară își țese văpăile
ai fost atât de frumoasă încât întregă ai rămas
și cu fiecare nouă primăvară stinsă
același vânt arzător
ce din munte pogoară o să-ți aducă tămâia zăpezilor ce se duc
oh! Învârtă-se peste tine Fecioara de foc până la urmă,
că de când Argeșul sufletul
tău îl repoartă preacurate-i s-au limpezit adâncurile
neînceputei sale tăceri și
dacă ochi să vază încă nu știu
pe unde tu ai trecut firea cum nu se mai ascunde
e că flacăra vieții
fugărită, surpată de boală, în necinste ucisă, cu o jivină peste stânci
niciodată nu se rămâne în viață
ci doar moartea și luminarea ei clară
de-ar mai ajunge până
sub zidurile de piatră întunecată a muntelui
ci doar dacă din fântânile reci ale fără de timpului
s-o mai trezi iar voința de libertate
a celei care-ai fost tu când te-ai frânt de senină
și-ai să ieși să mă strigi la marginea florilor de țărână
o să pătrunzi cine, de-abia atunci
rădăcinile ființei tale din ființa luminei
le-a smuls
când nevrednic, putred și singur n-am să mai ajung să-ți răspund
și-n somn cu-aceste lacrimi de sânge ai să mă auzi plângând.

(Caete de dor, nr. 2/ 1951)

YVONNE ROSIGNON

DOAMNE, ÎNTRE TINE ȘI MINE ...

Doamne, între Tine și mine
câte zile pierdute, cât timp irosit!
Toamna mea e fără greutate,
joc ultim de frunze. De frunze căzute,
exod inutil de zile spre nicăieri,
de vise spre nicăieri...

Doamne, între Tine și mine
cât timp irosit, câte zile pierdute!...
Farsa conștientă a bucuriei
construite în ultimul amănunt.
pentru cine, Doamne? Pentru singurătatea
omului izgonit?
Pentru imensa-Ți singurătate
de Dumnezeu părăsit?

(Caete de dor, nr. 8/ 1954)

REVISTE ROMÂNEȘTI ÎN EXIL

MIHAELA ALBU

DIALOG (1977- 1988)

Dialog a fost o revistă de cultură politică¹², aducând, printr-un „suflu de gândire liberă” – așa cum o caracterizase Adrian Marino¹³ –, analize asupra situației din România și din lume la ora respectivă. Revista a fost înființată sub egida Cercului Democratic al Românilor din Germania, o asociație considerată „cea mai puternică din Germania”¹⁴.

Amănunte privind istoria publicației au fost furnizate de Ion Solacolu, cel care a preluat-o de la numărul 24, în 1982, acesta arătând că ea a apărut „din 1977 /.../ și era, la început, o revistă cu caracter mai mult « parohial »”.

Informații privind contribuția lui Ion Solacolu, ca și asupra publicației le aflăm și din câteva rememorări ale lui Laszlo Alexandru din revista *Tribuna*¹⁵, scrise cu prilejul dispariției („despărțirii”, cum sună titlul articolelor) editorului din Germania.

Despre începuturi, Laszlo Alexandru relatează că președintelui Cercului Democrat al Românilor din Germania „i-a venit ideea de a-și transforma singurătatea și interesul constant pentru realitățile românești într-o formă de comunicare cu ceilalți exilați, care îi împărțeau nostalgia. A preluat revista *Dialog*, la început practic doar câteva foi dactilografiate, multiplicare și împărțite printre cunoscuți. Apoi cercul cititorilor s-a extins treptat – spre alte țări, spre alte continente.” Iar mai departe, este prezentată revista în câteva detalii tehnice: „rodul strădaniei sale solitare era redactată,

¹² „Revista «principală» sau «politică», după cum i s-a mai spus, a fost gândită ca o publicație de atitudine și de comentarii politice (nu de știri, deoarece frecvența apariției era numai lunară), ca și de cultură politică, de educație civică”, o va caracteriza însuși fondatorul în cuvântul său, rostit cu prilejul donației de la Cluj (v. 193.226.7.140/~leonardo/n05/Dialog1.htm).

¹³ v. *E-Leonardo*, nr. 5/2004 (<http://193.226.7.140/~leonardo/n05/Dialog1.htm>)

¹⁴ În „Cuvântul Redacției” de la nr. 74 (apr. 1987) se arată că „Cercul Democratic al Românilor din Germania s-a dezvoltat, ajungând astăzi să fie cea mai puternică asociație românească din Germania, și poate chiar din Europa.”

¹⁵ v. <http://revistatribuna.ro/blog/?tag=revista-dialog>

dactilografiată, multiplicată și încopciată. Fiecare exemplar era pus în plic și expediat, gratuit, pe adresa unor intelectuali și exilați de limbă română, stabiliți cu domiciliul pe toate continentele. Abia în ultimii ani, publicația a început să fie culeasă și tehnoredactată pe computer, iar printre destinatarii săi au fost incluși unii scriitori din România.”

Cei care au contribuit cu articole în această publicație sunt nume dintre cele mai cunoscute, din Germania sau din alte zone, adică „lideri de opinie ai exilului românesc: Ion Rațiu, Radu Câmpeanu, Neagu Djuvara, Dinu Zamfirescu, Mircea Ionițiu, Ileana Vrancea etc., precum și personalități culturale semnificative: Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Paul Goma, Virgil Nemoianu, Norman Manea, S. Damian, Mircea Iorgulescu etc.”

Fiind o revistă de informații și atitudine politică *democratică*¹⁶, *Dialog* a publicat multe articole pe teme politice semnate de Ion Solacolu, Leon Volovici, Dinu Zamfirescu, Ion Rațiu, Neagu Djuvara ș.a. Un exemplu: la un moment dat, în numărul din iunie 1982, pe prima pagină, sub „Cuvântul redacției”, se cere „Să nu uităm”, scriindu-se despre „conflictele” și „rănilor” care încă marchează lumea: „Trăim astăzi cu toții într-o lume frământată de crize economice, sociale și politice, o lume confruntată cu o problemă pe care, în cea mai mare parte, și-a creat-o ea însăși. Conflicte noi s-au suprapus peste altele încă nestinse sau ale cărei răni nu se cicatrizară încă. /.../ Noi aparținem în același timp și lumii acesteia în care trăim astăzi, dar și celei în care am trăit până mai ieri, deoarece un om trăiește o singură viață, ce nu poate fi fracturată în două părți independente. De aceea trebuie să ne preocupe și problema pe care am lăsat-o în urmă, ca și cea apărută acolo după ce am plecat noi. Nu putem și nu avem dreptul să uităm, deoarece trebuie să ai un trecut pentru a-ți putea construi un viitor. Să nu uităm!”

Revista *Dialog* și-a extins însă tematica prin două „suplimente” culturale¹⁷ – *Supliment de literatură, cultură și educație* (oct. 1982- 1993),

¹⁶ „*Dialog* a fost de la început o publicație programatic democratică deoarece, în anul 1977, când am ajuns eu în Occident, singura sau aproape singura publicație cu caracter democratic, dar neprogramatic, era B.I.R.E. – publicație pe care o publica la Paris René Théo încă din anii 50. La care se mai adăuga și *Presa liberă română*, o revistă pe care o făcea Horia Georgescu pentru Ion Rațiu, la Londra...”

¹⁷ La aceste „suplimente” face referire și Laszlo Alexandru, bazându-și informațiile și pe cele relatate de însuși editorul publicației: „Revista *Dialog* a inclus, din octombrie 1982, un *Supliment pentru literatură, cultură și educație*, redactat de Ion Solacolu în colaborare cu Ion Caraion, iar între 1988 și 1992 un *Caiet de literatură*, redactat de I. Negoșescu. Tot aici s-au publicat, în premieră absolută, manuscrise de mare importanță literară, cum sînt romanele *Din calidor* și *Patimile după Pitești* de Paul Goma („în dactilografierea autorului”), ori *Sraja dragonilor*, fragmente autobiografice de o șocantă sinceritate, redactate de I. Negoșescu înaintea decesului. În estimările realizate de însuși Ion Solacolu, „statistic privind lucrurile, din revista *Dialog* au apărut peste 200 de numere (numărul standard avea între 16 și 32 de pagini),

coordonat (redactor responsabil, cum este scris pe copertă) de Ion Solacolu la început, atrăgându-l apoi pentru colaborare pe Ion Caraion, fiecare având o contribuție distinctă în elaborarea „Suplimentului”; o a doua publicație culturală dependentă de *Dialog* a fost *Caiet de literatură* (1988-1992), coordonat de Ion Negoïtescu.

Suplimentul de literatură, cultură și educație a publicat multă literatură română clasică, dar și opere mai recente ale unor scriitori din exil (Eliade, Goma, bineînțeles Ion Caraion¹⁸ – cu poezie, eseu, Bujor Nedelcovici, Virgil Ierunca, Sorin Alexandrescu ș.a.) venind în sprijinul exilaților cu o adevărată bibliotecă românească. În numărul din octombrie 1982, de exemplu, pe prima pagină este publicată balada *Miorița*, în varianta Alecsandri.

Pentru o mai bună imagine asupra conținutului acestui „supliment”, trecem în revistă cuprinsul numărului 1 (din octombrie 1982). Astfel, după „Versuri de: Mihai Eminescu, Al. Macedonski, Șt. O. Iosif, Octavian Goga, George Bacovia, Tudor Arghezi, George Topârceanu, Ion Minulescu”, se continuă cu

Ion Caraion – Gestul discernătoarelor rețineri, p. 5

Ion Emanuel – Sînzienele, p. 9

Ion Solacolu – Încheierea păcii-o artă uitată?, p. 10

Nicolette Franck – La Roumanie dans l’engrenage (fragmente), p.13

Textul lui Ion Caraion începe cu o afirmație directă care atrage atenția, menționând încă dintru început numele celui mai important, poate, scriitor la acea dată: „Marin Preda n-a făcut orice pentru succes” și continuă apoi cu explicații de natură să schimbe optica cititorului:

„Un scriitor este ce afirmă (prin literatura lui, desigur).

Dar un scriitor este și ceea ce neagă, și ceea ce refuză.

din *Suplimentul pentru literatură, cultură și educație*, care nu mai apare de câțiva ani, 72 de numere, din *Caietul de literatură*, 34 de numere. În plus am mai editat pentru Ion Caraion, cu mențiunea ‘apărut în colecția *Dialog*’, zece numere din revista lui internațională de poezie *Don Quichotte*, pe care el o redacta la Lausanne iar eu o culegeam și multiplicam la Dietzenbach”.

¹⁸ De la numărul 20 (iunie 1986) sunt publicate „Caietele Ion Caraion” (11 „caiete”). În numărul 69, Ion Solacolu explică „apariția” acestor *Caiete*, ca „rezultatul, materializarea a două intenții principale: aceea de a face cunoscută cititorului de limbă română opera scrisă în ani de marele poet și eseist și aceea de a aduna într-un singur loc această operă literară și cetățenească totodată, până când va sosi clipa editării ei acolo unde ar fi trebuit să apară, în România ...” În nr. 71/1987 al revistei *Lupta*, la „Revista presei” este semnalat „numărul din noiembrie” al *Dialogului* care urmează celor „cinci caiete dedicate lui Ion Caraion”, fiind „închinat lui Nicolae Iorga, la 46 de la tragicul său sfârșit.” În continuare se arată că „sumarul acestui număr special cuprinde textul lui N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, amintiri, analize, reconstituiri semnate de Horia Georgescu, Mihai Frenkian, Dinu Zamfirescu și poemul postum – semn de premoniție, de luciditate? – *Brad bătrân* al lui Iorga.”

Prin ansamblul de atitudini și idei intrate în natura literaturii lui.

Ajunge să-l gândim prin comparație, și nu precizez cu câți și cu cine, pe Marin Preda, spre a socoti câte lucruri s-a înfrânt să întreprindă, din câte refuzuri se compune statua lui literară și care s-ar cere să fie prețuirea nu numai a unui astfel de gest, gestul discernătoarelor rețineri, însă și conținutul de nuanțe al unui atare intelectual.”

În continuare, după o scurtă relatare a unei întâmplări din închisoarea Văcărești, auzită de la „o intelectuală ilegalistă, care a fost cumplit chinuită la Siguranță în timpul războiului”, este inserată o povestire cu tâlc pentru ceea ce urmează: era vorba de un lot de prostituate dintre care una devenise ținta atacurilor tuturor celorlalte. În apărarea sa, la un moment dat, ea spune, accentuând pe ideea că nici măcar în „meseria” ei nu se compromisese cu dușmanul: „Da, o fi, dar ele, ele cu toți, de-a rândul, pe când eu cu pricurorii niciodată. Niciodată.”

După această parabolă, autorul continuă:

„Marin Preda așadar n-a făcut orice pentru succes. Și încă o precizare: el s-a abținut să scrie orice și oricum, îndeosebi după ce succesul și banii nu-i lipseau, adică după ce – la numeroși artiști – lăcomia se ia la întrecere cu cecitatea, strivindu-i, eliminându-le prezența din lume tocmai la anotimpurile în care – ce candidă capcană – ... ei se socot și-și par lor înșile mai prezenți ca niciodată. Aruncați-vă ochii în jur: nu-i așa că foarte puțini alții mai procedează la fel? Că foarte puțini alții îi seamănă? /.../

Până unde se poate coborî, coborând?

Iar dacă un scriitor cu vocație fie și de potențialul unei singure pagini bune nu începe măcar de la stadiul aceluși „eu cu pricurorii niciodată. Niciodată” și nu-și estimează personalitatea, în loc de elogiile, funcțiile, satisfacțiile obișnuite și în loc de lingușelile la care se dedă – după cât mai marele număr de lozinci pe care el nu le-a rostit și de abdicări la care el n-a fost părtaș, atunci cu cine mai poate fi comparat acel scriitor și cât valorează literatura lui?”

Întrebarea retorică schimbă perspectiva și trimite la evaluarea operei prin prisma caracterului autorului ei, optică des întâlnită în critica literară a exilului. Detaliile care urmează vin să o întrească.

Un dialog care interesează nu numai istoria literaturii române, dar și istoria disidenței românești este cel dintre Emil Hurezeanu și Ion Negoitescu. Acesta din urmă relatează despre scrisoarea de adeziune la „mișcarea Goma”:

„Am scris textul meu într-o noapte, arzând de nerăbdare să-l predau destinatarului. Doar câteva ceasuri au trecut până când m-am prezentat cu scrisoarea mea acasă la Paul Goma. Era o scrisoare mult prea subiectivă, prea legată de cazul meu, de persecuțiile ce suferisem eu și prea depărtată de problemele grave ale societății românești înrobite ideologiei comuniste,

ale unei societăți pândită deci de primejdia degradării morale și dezumanizării. Dar oricum era un text redactat de un scriitor care încerca să scape de cătușele umilinței – și de aceea Goma a receptat-o cu mare satisfacție, căci izolarea sa în lumea literară îl afecta fără îndoială.”

Consecințele acestei scrisori se cunosc, ca și reacția multora dintre scriitorii contemporani, precum și a celor ce conduceau Uniunea Scriitorilor. Un episod mai puțin mediatizat, interesant cu atât mai mult cu cât însuși Ion Negoițescu l-a perceput ca neașteptat, va fi relatat în continuarea confesiunilor:

„Numeroși scriitori, prieteni sau nu cu mine, întâlnindu-mă în acele zile pe stradă sau în locuri publice au ținut, discret, să mă felicite și să se declare solidari cu mine. Mai neașteptată mi s-a părut atitudinea Mariei Banuș, care până atunci abia îmi răspundea la salut, fiind nemulțumită de modul cum scrisesem despre versurile ei post-staliniste și care, acum, s-a oprit în plină stradă spre a-și manifesta, emoționată chiar, solidaritatea cu gestul meu.”

Întreaga convorbire, răspunsurile, dar chiar și întrebările mai tânărului Emil Hurezeanu se constituie astăzi nu numai în veritabil document de istorie a literaturii, dar și ca document asupra situației în care se afla societatea și cultura la momentul respectiv.

O altă ediție care ne atrage atenția este numărul din februarie 1988, în care, pe copertă, apare – cu majuscule – tematica: SUPRAVIEȚUIREA CULTURII ÎN ROMÂNIA, iar mai jos este specificat că „În cadrul Congresului Academiei Româno-Americane care s-a desfășurat la Paris, în ziua de 27 iunie 1987 a avut loc o masă rotundă la care au luat parte Bujor Nedelcovici, Virgil Ierunca, Matei Călinescu, Maria Mailat, Sorin Alexandrescu. Discuțiile au fost conduse de Monica Lovinescu.”

În detalierea aspectelor „supraviețuirii culturii” – și nu ale „viețuirii” ei¹⁹ – cu care se deschide numărul acesta, Monica Lovinescu face referire, printre altele, la faptul că, din fericire, „mizeriei fizice la care s-a ajuns în România nu-i corespunde și o mizerie culturală” și totul, apreciază ea, „se datorează faptului că există o școală de critică excepțională, care se

¹⁹ „(...) Cred că nu putem evita gândul că, în clipa de față, cultura română supraviețuiește și nu mai viețuiește și este supusă unui asalt continuu care corespunde cu spiritul devorator de biserici și de monumente. De data aceasta este devorată și literatura. Se petrece un fenomen pe care l-aș putea denumi asasinarea culturii române, analfabetizarea populației – prin Cântarea României, un fel de music-hall folcloric care n-are nimic de-a face cu folclorul, după cum naționalismul de paradă n-are nimic de-a face cu naționalismul luminat –, dezintegrarea instituțiilor – Academia, Uniunea Scriitorilor, care mai era încă o citadelă a rezistenței estetice și profesionale, datorită câtorva notabile excepții (...) Într-un cuvânt, un fel de insularizare a culturii românești: apar cărți din ce în ce mai puține, revistele sunt amenințate – o revistă de calitate *Secolului XX*, care menține contactul cu Occidentul, n-a mai apărut de opt luni, la *Viața Românească* s-au schimbat directorii –, paginile culturale în ziarele neculturale au dispărut, iar cele din ziarele culturale s-au împușinat.”

exprimă cum se mai poate exprima, o școală poetică de primă importanță, remarcabili romancieri și autori de proze scurte.”

Dar însăși această „supraviețuire” este permanent amenințată, de vreme ce funcționează cenzura²⁰, ajungându-se nu de puține ori chiar la extrema ei, adică, așa cum arăta Bujor Nedelcovici, o „carte se poate opri chiar în timpul tipăririi, sau după, se poate topi chiar dacă a fost imprimată. Odată apărută poate fi oprită vânzarea”, ajungându-se la „gâtuirea instituțiilor prin îngreunarea debuturilor”. Toate acestea au condus România, se spune, la „starea de insularizare fără precedent”. La dezvăluirile despre cenzură ale lui Bujor Nedelcovici, Monica Lovinescu va da și alte exemple, unele ajungând să frizeze ridicolul, așa cum se întâmpla în cazul acesta: „Lui Marius Robescu i-a apărut un volum postum. Titlul era *Insomnii*. *Insomnii* a trecut în subtitlu pentru că ... în era Ceaușescu se doarme bine.”). „Sunt anecdote, dacă vreți”, va spune în continuare Monica Lovinescu, „dar ele arată cât de aberantă este această cenzură.”

În „cuvântul” său, intitulat „Poetul și cartea”, Bujor Nedelcovici va vorbi despre „vinovăția generală” manifestată sub formă de „vinovăție politică” sau de „culpă morală”, amintind și de analiza lui A. Glicksman asupra „amestecului perfid dintre bine și rău, specific unei perioade a statului totalitar.” Referitor la „poziția poetului român” – termenul fiind înțeles în sens larg, de scriitor –, Bujor Nedelcovici consideră că acesta „poate să aibă patru poziții în literatura actuală ca și în cea trecută. Este mai întâi poetul oficial care cântă când i se cere, cum i se cere, care tace atunci când este obligat să tacă /.../ care este toboșarul vremurilor noi.” Aluzia la celebra poezie a vremii și astfel la autorul ei, Mihai Beniuc, este, desigur, evidentă. În continuare, este prezentată cu ironie „a doua categorie”, adică aceea „a poetului, a scriitorului care este mereu pentru, dar, în același timp, contra. El este iarna disident și primăvara protestatar, pentru ca să obțină un pașaport.” Duplicitatea acestuia este apoi subliniată prin faptul că el „este gata să semneze un memoriu adresat puterii și, în același timp, scrie și un articol în favoarea puterii.” Acesta cere „acceptarea compromisului” justificând că numai astfel poate exista „salvarea”. În opinia lui Bujor Nedelcovici, aceasta „este poziția cea mai periculoasă pentru că fisura se produce în interior și el nici nu-și mai dă seama când minte și când spune adevărul.”

²⁰ Despre tipul de cenzură existent, Bujor Nedelcovici scria că la publicarea unei cărți „primul obstacol este cenzura – la nivel de cuvânt, frază, idee, viziune”. De aceea, va accentua el, „drumul cărții este o adevărată golgotă”, detaliind în continuare acest „drum” – de la predarea manuscrisului, la observațiile redactorului „pe care le accepti sau nu”, iar apoi „la forurile superioare” – „un du-te vino în care pierzi timp, nervi, tensiune”, timp în care „începi să te îndoiești de tine” și „nu mai scrii nimic.” E vorba, va conchide Nedelcovici, „de tot felul de șicane la care scriitorul trebuie să reziste”.

A treia categorie în accepțiunea lui Nedelcovici „este aceea a scriitorului care a înțeles că prețul lui este superior timpului în care trăiește. Și-a intuit destinul, a încetat să mai facă vreo concesie puterii, s-a însingurat, s-a izolat, scrie pentru sertar.”

Ultima categorie, a patra, „este aceea a poetului care a rupt definitiv relațiile cu puterea. A înțeles că nu mai are nici o cale de mijloc, a înțeles că trebuie să acționeze, să iasă în cetate, să-și spună cuvântul răspicat, și că rezolvarea lui – și ca scriitor și ca om – poate să însemne izolare, sinucidere, exil interior sau exil exterior.” Aceasta este văzută, pe bună dreptate, ca „poziția cea mai dramatică.”

Pornind de la titlul „cuvântului” său, Bujor Nedelcovici a făcut în continuare o evaluare asupra „soartei cărții”, împotriva acesteia dându-se „ultimul asalt al puterii”, după cel împotriva teatrului și a filmului. O idee esențială care se desprinde este aceea că în perioada respectivă „cenzura și formele de constrângere sunt accentuate.”

Concluzia vorbitorului – participant la masa rotundă din cadrul Congresului Academiei Româno-Americane – a fost că „există în momentul de față o teamă de carte și de poet, o sfidare a tot ceea ce înseamnă valoare, inteligență, talent – un dispreț față de tot ceea ce nu-ți este accesibil.” Teama venea mai ales din faptul că „orice activitate spirituală de valoare are rolul unei funcții moderatoare a societății.”

Virgil Ierunca, în cuvântul său, va vorbi de asemenea despre literatura română, oprindu-se îndeosebi la poezie, exemplificând cu cea scrisă în anii 63-64, când începuse „liberalizarea”, iar poezia „revine la sursele ei reale”. Aceasta, consideră Ierunca, este „reprezentată în mare prin patru poeți: Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Ana Blandiana.”

Fie și numai din aceste extrem de puține exemple, și cititorul de astăzi poate avea măsura faptului că lucrările Congresului dedicat „supraviețuirii culturii în România”, desfășurat la Paris, au fost de o reală actualitate, devenind adevărate documente pentru prezent. În plus, el poate înțelege că suplimentul cultural al *Dialogului* nu avea numai rolul de a informa asupra domeniului, dar mai ales pe acela de a demonstra că activitatea culturală, cartea și presa îndeosebi puteau să constituie (și constituiau) adevărate arme de luptă anticomunistă.

Un colaborator frecvent al publicației, scriind articole, reportaje de la diverse manifestări cultural-științifice, interviuri etc. a fost Dinu Zamfirescu. Dăm câteva exemple care vin să completeze imaginea asupra revistei, dar mai ales să completeze imaginea activității românilor exilați. O astfel de activitate a fost amintitul *Congres Internațional al Academiei Româno-Americane*, ținut la Paris între 24-27 iunie 1987, informații ample asupra desfășurării Congresului furnizând și Dinu Zamfirescu în nr. 77-78 al *Dialogului*. Caracterizarea de ansamblu a evenimentului se face încă de

la începutul reportajului, autorul, el însuși participant, definindu-l tranșant ca fiind unul „și important și deosebit de pozitiv.” Cititorul află explicația caracterizării în continuarea articolului prin aceea că importanța i-a fost recunoscută și pentru că „este pentru prima dată când o manifestare a intelectualității românești din exil, de asemenea dimensiune, se bucură de prestigiosul patronaj al Sorbonei”, dar și deoarece, desfășurându-se în Europa, a putut participa „un număr mai mare de intelectuali români.” În continuare, se arată că acest congres a fost un eveniment pozitiv „căci a demonstrat existența în toate domeniile spiritului a unor români de ținută internațională. Pozitiv pentru că în jurul personajului omagiat, Mircea Eliade, s-au adunat români de mare prestigiu. Pozitiv, în fine, pentru că organizatorii au demonstrat că în exil, cu puținătatea mijloacelor de care se dispune, se poate realiza practic o *agora* română de calitate.”

Imagini asupra unor evenimente desfășurate la un moment dat – fie referitoare la România, fie la Franța – poate fi desprinse adesea din paginile *Dialogului*. Despre Salonul cărții de la Paris, nr. 86 din aprilie 1988, de exemplu, relatează tot Dinu Zamfirescu, acesta dându-ne și o scurtă știre – extrem de sugestivă – asupra politicii culturale externe a României comuniste. Inserăm mai jos un fragment mai amplu, din care se va desprinde și informația asupra standului „Academiei R.S.R., care prezintă o singură carte, fructul unui colectiv de cercetători”, informația putând fi pusă în corelație cu textul lui Gelu Ionescu din *Lumea liberă*, referitor la premiul Nobel și literatura română:

„Cel de-al 8-lea salon al cărții franceze și-a deschis porțile pentru o săptămână, de la 14 la 20 aprilie, la Paris, Porte de Versailles, în spațiile destinate marilor târguri și expoziții. /.../ Pătrunzând în imensa sală de 28.000 m.p., vizitatorul se află într-o vastă bibliotecă cu zeci de mii de volume, pe care le poate răsfoi liniștit, le poate cumpăra și poate obține dedicații de la numeroșii autori prezenți la standuri. /.../

Parcurgând aleile salonului poți să cazi ca din întâmplare (deoarece nu figurează în planul salonului) peste unicul stand românesc. Este acela al Academiei R.S.R., care prezintă o singură carte, fructul unui colectiv de cercetători, având ca subiect studiul ... limbii creole. Standul și cartea – expusă într-un singur exemplar – ne scutesc credem de orice comentariu.

Aflăm, în schimb, în cadrul standurilor editurilor franceze ceea ce spiritualitatea românească liberă a produs în ultimii ani, ferită de prea marea strălucire a *anilor lumină* din țară, care au aruncat, în umbră, la coș sau în sertare, adevărata cultură românească.

La *Gallimard* sunt prezentate operele academicienilor Eugène Ionesco, devenit în mod poate paradoxal un clasic, mai toate ale lui Emil Cioran, ultimele creații ale lui Mircea Eliade, opere ale lui Paul Goma.

La *Albin Michel* află cartea lui Bujor Nedelcovici, *Le Second Messenger*, ca și cartea autobiografică de mare calitate a lui Paul Goma, *Le Calidor*.

La *Robert Laffont* află în stand foarte recentă și zguduitoarea carte a Mariei Mailat *S'il est défendu de pleurer* (titlul românesc *Neputința*).

La editura *Seuil* mai găsești doar în câteva exemplare cartea Oanei Orlea, epuizată din librării, *Un sosie en cavale*, în care este descrisă realitatea românească de astăzi. /.../

Dacă ești înarmat cu o răbdare de detectiv, poți să faci și descoperiri interesante, emoționante chiar. Astfel, în modestul stand sovietic, printre operele dascălilor, mai mult sau mai puțin bărboși, este expus volumul *Povești populare moldovenești*, care are pretenția să reprezinte un aspect al literaturii sovietice. Volumul e tradus în limba franceză și tipărit în condiții ce s-ar dori a fi artistice, în 5000 de exemplare, în 1986, la Chișinău. Cartea este o culegere de basme românești, făcută de Grigore Botezatu, în care personajele tradiționale: Păcală și Tândală, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Chipăruș cel Viteaz și multe altele ar simboliza, după prezentatori, *ura înverșunată împotriva dușmanilor poporului și a exploatării și dragostea lor față de Patrie* – desigur cea socialistă....”

Cititorul familiarizat cu revistele exilului va observa în paginile acestora numeroase cronici și recenzii la cărțile nou apărute, atât în țară, dar mai ales în exil. Interesul pentru acestea din urmă poate avea dublă direcție: una privind analiza propriu-zisă a volumului recenzat, a doua constituindu-se și în sursă de informație asupra receptării literaturii scriitorilor români din exil.

În „Suplimentul” amintit (nr. 19/ mai 1986), Dinu Zamfirescu alege o cale originală de a comenta un roman recent apărut – *Une sosie en cavale* de Oana Orlea (Maria-Ioana Cantacuzino), și anume interviul. Ca preambul însă, sunt consemnate câteva date importante asupra autoarei, ca și asupra publicării cărții: „Apariția romanului Oanei Orlea *Une sosie en cavale* (*Evadarea unei sosii*) în librăriile franceze marchează, desigur, un dublu eveniment cultural francez și român. Este primul ei roman scris în limba franceză, în plus editat de exigenta *Editions de Seuil*. /.../ ... când în Franța apar zilnic de sub tipar 71 de cărți, dintre care 40 numai de literatură, trebuie ca opera editată să ofere calități deosebite. Un prim roman scris de un străin nu are, în general, mari șanse de apariție. În cazul Oanei Orlea, credem că romanul ei întrunește calități excepționale. /.../ Este o carte de acută luciditate care se impune să fie citită de noi toți. Pentru cei mai demult deșărați este o luare la cunoștință, pentru cei mai recentți, o retrăire spre neuitare.”

Și astfel, a consemna pentru a rămâne, pentru a păstra vie în memorie o epocă ce a distrus vieți, conștiințe, identitate²¹ devine tema principală – și a cărții, dar și a interviului. În convorbirea dintre cei doi, romanul le prilejuește o analiză asupra totalitarismului, asupra puterii, asupra fricii manifestate sub diferite forme, asupra caracterului oamenilor, a oportunistului etc. Din loc în loc, pe măsură ce dialogul înaintează, reporterul inserează citate din roman, comentând: „S-ar părea totuși că în societatea pe care o prezinți ar mai exista și oameni care nu abdică de la anumite principii. Mă refer la un pasaj pe care l-am numit *testament*. Este vorba de scrisoarea găsită asupra unui sinucigaș. *Orașul se transformă în praf, eu mă voi preface în fum. Respect prea mult viața pentru a accepta să trăiesc ca un limax, atâta vreme cât sunt om ... Am crezut până în ultimul moment că vom găsi curajul să împiedicăm această distrugere ireversibilă, dar se pare că lăsăm să treacă toate șansele spre a regăsi demnitatea.*”

Mai departe, autoarea se arată a fi fost solidară cu compatrioții săi și mărturisește că „sentimentul predominant pe care-l aveam în țară și pe care l-am exportat odată cu mine este *durerea*.” Și această *durere* („fizică, ca o povară, ca o boală”), ca și frica²² („frica de a trece în rândul vinovaților, de a fi pus la colț, colțul celor răi și nu singur, ci împreună cu întreaga familie”), ori ca frica „lucidă”, „frica violentă”, „frica latentă”, „frici mărunte, uneori meschine” sunt numai câteva dintre temele care populează universul descris în roman.

Pentru a accentua valoarea cărții și a trezi interesul cititorului, în încheierea interviului, reporterul intervine din nou și informează asupra unor recenzii extrem de favorabile din presa franceză, dar și asupra celei a Antoniei Constantinescu din revista *Lupta*.

²¹ „Că vrem sau că nu vrem, nu ne pierdem niciodată total identitatea care s-a plămădit într-un întreg complex spiritual, cultural și, la urma urmei, politic. Schimbarea limbii însă poate duce la descoperirea unor noi unghiuri ale acestei identități. Există, așa cum am mai spus, pericolul ca limba de origine să mă părăsească, după ce mai întâi eu am părăsit-o, și folosesc intenționat verbul *a părăsi* și nu *a pierde*. Acesta este prețul pe care, cred eu, trebuie să-l plătească un scriitor iubindu-și destul meseria pentru a dori să se exprime chiar și în condiția de urgență care este exilul. Exilul este astăzi un fenomen difuz, el impune depășirea barierelor limbii materne.”

²² Acest sentiment – „personaj” va fi sesizat și de Antonia Constantinescu în recenzia pe care o va face romanului în *Lupta* (nr. 56/ 1986). Aceasta, după ce citează fraza cu care, rotund, începe și se încheie romanul („Știu că până la urmă mă vor ucide. N-am nicio idee asupra momentului pe care îl vor alege”), apreciază în mod deosebit construcția narativă, dar și o specială „dimensiune a scriiturii: una din cele mai lucide și mai profunde analize ale resorturilor psihologice ale sistemului totalitar: *frica, personaj omniprezent, hidră emblematică a regimului*, disimularea pînă la pierderea identității, strategia vînatului devenită element valorizat în strategia vînatului.” (s.n.)

DIN PRESA EXILULUI

A) ARTICOLE

L. M. ARCADE – PROCESELE VERBALE

Unde să fie procesele verbale din Rue Ribéra, cine le păstrează, să se fi pierdut?

Mircea Eliade se întreba și mă întreba cu privirea îngrijorată. Că se gândea la istoria culturală a exilului și anume în modul cel mai impersonal, mi se pare foarte sigur. Era în octombrie trecut, ultima dată când l-am întâlnit.

Nici astăzi nu știu unde sunt însemnările șezătorilor literare din anii 1953-1957, numite ironic *procesele verbale* până a rămas vorba. Însemnările lăsate pe seama secretarului (mereu altul, de la o ședință la alta) erau de obicei foarte succinte, numele celor prezenți, titlurile textelor citite și rezumatul strictisim al criticilor sau observațiilor. Mărturisesc că nu le acordam mare interes. Interesante mi se păreau cele ce se citiseră și se publicaseră, de la numeroase poeme figurând în antologia lui Vintilă Horia până la „Fata Căpitanului” și „Pe strada Mântuleasa”. Dar în noaptea când am aflat că Mircea Eliade ne părăsise, întrebarea la care nu putusem răspunde cu șapte luni în urmă devenea tot mai chinuitoare pe măsură ce treceau orele de nesomn. Fiindcă mă dumiream că în lipsa vreunei alte cronici și în ciuda conținutului schematic, procesele verbale înfățișau o imagine a lui Mircea Eliade, cunoscută puținora.

Nu-mi amintesc preliminarile. Dar știu că ședințele literare de la Institutul Catolic din Rue Ribéra au început cu vigoarea vegetației în aprilie 1953 și că au continuat cu mare regularitate bilunar (afară de lunile de vară) aproape patru ani. Astăzi, manifestarea mi se pare extrem de performantă fiindcă ședințele erau mai întotdeauna animate, deși nu eram numeroși. Dintre cei obișnuiți ne-au părăsit, rând pe rând, soții CERBU, V. ȚÂRA, Ioan CUȘA ... Să-i amintesc, desigur, pe toți ceilalți participanți, printre care C. AMĂRIUȚEI, P. BĂRBULESCU, T. CAZABAN, Nicu CARANICA, G. CIORĂNESCU, N.A. GHEORGHIU, Monica LOVINESCU, V. IERUNCA, Mihai NICULESCU, Jean PÂRVULESCU.

Ne aduna dorul de limbă, religia versului, defulările permise prozei. Și poate în anii iadului penitenciar din România, reminiscența atavică a

șezătorilor de noapte, acelea care ne apărau străbunii de diavol. Dar dincolo de toate, ne reunea ELIADE. Dirijor fără baghetă, fără gesticulație și fără prerogative, izbutea chiar să ne facă să uităm că era ELIADE. Îl cunoscusem cu ani în urmă. Mă impresionase marea lui capacitate de atenție, concentrarea, parcă radiografică a privirii. Bunătatea, generozitatea și modestia proverbială ale omului îmi păreau totuși dominate de travaliul neîntrerupt al ochilor care-mi lăsau impresia unei captări și indelebile înregistrări electro-magnetice. Precum nefotogenicul în fața obiectivului mi s-a întâmplat (și nu numai în prima tinerețe) să iau atitudini nefirești sau să-mi caut cuvintele privind privirea lui Eliade. L-am cunoscut îndeaproape la Centrul de Cercetări. Asista la toate conferințele publice și venea aproape regulat într-o sală mică din rue Serpente, unde luasem obiceiul să ne înfruntăm săptămânal alături de Octavia Vuia (secretarul general) și de Horia Stamatu până când a părăsit Parisul. Discuțiile libere erau în general docte, adesea în cel mai bun înțeles al cuvântului, dar nu întotdeauna. Mircea Eliade asculta atent. Uneori își trăda dezacordul numai printr-o ușoară crispă a trăsăturilor, alteori își exprima punctul de vedere prin vorbe limpezi, fără insistență. Evita discuțiile contradictorii. Dar l-am auzit uneori – arareori – cenzurând cu accente pasionale contravenții frecvente la cei foarte tineri, totuși aproape delictive la un centru de cercetări: peremptoriile afirmații necontrolate, generalizările grăbite, excesele teoretizate. Discret, însă foarte serios, Mircea Eliade educa.

În Rue Ribéra îmi apărea cu totul diferit. Venea printre primii și, dacă nu eram decât vreo trei-patru în sala Institutului catolic, glumea studentește și era pus pe ghidușii. Deloc ca să ne des-intimideze, dimpotrivă, foarte spontan. Cel care lucra săptămânal peste o sută de ore se simțea oare în vacanță de două ori pe lună, de la nouă seara până la miezul nopții? Aș spune mai degrabă că veselia lui Mircea Eliade se exprima precum în apropierea unui deliciu, a unui așteptat divertisment sărbătorec. Când așezați în jurul mesei ovale, secretarul ședinței trecute, devenit pentru o seară președinte, anunța numele scriitorilor care vor citi – adesea complet necunoscuți – zâmbetul de pe fața lui Eliade semăna cu acela al unui neostenit gastronom, bucuros că i se va servi o bucătărie nouă și poate cum alta nu e. Asculta până și textele de o valoare probabil discutabilă ca melomanul o muzică bună. Când lectura era de reală calitate, manifesta nu numai printr-o expresie a privirii (intensitatea atenției căpăta valori de lumină), ci și prin gesturi abia schițate, comparabile cu încurajările reținute ale unui sportiv care asistă la victoria sportivă a echipei preferate. S-ar fi putut spune că exulta numărând golurile pe care autorul le băga în poarta adversă, aceea – în limbaj eliadean – a timpului mort al istoriei. Și n-am cunoscut niciodată jubilații mai explozive, mai contagioase decât acelea ale

marelui scriitor atunci când i se părea că poemul sau paginile citite se ridică la nivelul artei. Dar când cele citite erau de-a dreptul slabe, ne aminteam de profesorul Eliade. Și anume fiindcă știa să oprească la momentul potrivit prea lesnicioasele critici, povestindu-ne un mit sau o nuvelă de Cehov, aparent a propos, dar mai degrabă ca să uităm incriminata lectură.

Mircea Eliade era desigur perfect conștient că valorizarea simplului fapt de a scrie se cuvenea prioritară într-un cenaclu dominat de numărul debutanților. Dar sunt tot atât de sigur că împărțea cu prisosință laudele în modul cel mai firesc, cu deplină autenticitate. Cum s-o înțelegem din partea unui scriitor și a unui critic uneori foarte exigent? Își puna oare „mimetic” criteriile de judecată estetică pe măsura celor mulți? Trăindu-și teoria devenea oare tolerant în locul și orele unui popas oniric, acolo unde toate penitențele nu erau săgeți în zbor către transistorie? Nu, sau nu esențialmente.

În noaptea albă când mă dureau procesele verbale, când le-am căutat către dimineață într-un maldăr de hârtii vechi, cu singura nădejde a frunzelor de altădată, mi-am spus că cel ce iubește într-adevăr natura se poate entuziasma cu deplină sinceritate privind un fir de iarbă, fără să uite splendoarea crinului și a trandafirilor. Fie somnul lin și deșteptarea luminată celui care, după Eminescu, mai mult decât alții și dincolo de toate, ne-a arătat cât de creatoare poate fi nemăsura iubirii.

(*Limite*, nr. 48-49/ 1986)

OCTAVIAN VUIA

LA O ANIVERSARE

Motto: «*Pe-al meu propiu rug mă topesc în flăcări...*»
M. Eminescu (Oda în metru antic)

Mi-aduc aminte ca și astăzi de acea zi frumoasă de toamnă pariziană, când plimbându-mă cu Horia Stamatu pe cheiurile Senei, i-am împărtășit ideea înființării la Paris, în locul Școlii Române din Franța, condusă de Nicolae Iorga, ce nu mai funcționa, a unui Centru Român de Cercetări, care să cuprindă pe toți acei intelectuali români aflați în exil, dornici să continue cercetările lor în cadrul unei instituții românești. Acestea se petreceau în toamna anului 1948. Ideea nu s-a născut numai dintr-un imbold interior, ci a fost prilejuită de faptul că la Paris activau două cercuri culturale complementare. Unul era seminarul filozofic inițiat de Paul Costin-Deleanu, și care își ținea ședințele într-o cameră a Bisericii Ortodoxe Române din rue Jean de Beauvais. Celălalt cerc era mai mult un cenaclu condus de Mircea Eliade la care participau mare parte din intelectualii români din exil. Ideea era să înbinăm aceste două cercuri în cadrul unei instituții reprezentative și care să se bucure de un statut capabil să asigure libertatea de gândire și de cercetare. Curând după aceea, la 14 Noembrie 1948, am depus un memoriu la Academia din Paris, privind proiectul unui Colegiu Român care să poarte titlul de Centrul Român de Cercetări. Din pricina multiplelor formalități și a bazei economice necesare înființării unui asemenea institut în cadrul învățământului superior liber, autorizația de funcționare n-a putut fi obținută decât în ziua 18 iulie 1949. Între timp, prin generozitatea Principelui Nicolae al României, noua instituție i-a putut asigura posibilitățile financiare necesare activității ei pe mai mulți ani de zile. La 4 August 1949, într-o încăpere a Hotelului Ritz de la Paris, s-a semnat și actul solemn de fondare al acestei instituții, în frunte cu Principele Nicolae. În actul de fundație figurează, alături de Principele Nicolae, și scriitorii francezi: Edmond Jaloux și Marcel Brion, membri ai Academiei Franceze, precum și din partea intelectualilor români aflați la Paris: Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Paul Costin-Deleanu, Horia Stamatu, Leontin Constantinescu, eu însumi, și alți sprijinitori ai acestei noi Instituții. Dacă reprivesc acum cu 20 de ani în urmă, activitatea acestei Instituții românești, cea dintâi din exil, am

în fața ochilor mei nenumăratele comunicări și conferințe ținute de «toată floarea cea vestită» a intelectualității române din exil, ca să mă exprim astfel după o expresie prea bine cunoscută a marelui nostru poet Mihail Eminescu. Nu aş putea chiar să-i enumăr pe toți, doar să citez pe unii dintre cei care, în anii de înflorire ai acestei instituții, au fost mai activi. În afară de membrii fondatori mai înainte citați: istoricul Alexandru Rânda, criticul literar Virgil Ierunca, dramaturgul și romancierul Theodor Cazaban, economistul și romancierul Leonid Mămăligă-Arcade, etnograful și istoricul Octavian Buhociu, George Bumbești, N. Beldiceanu, regretatul istoric al religiilor Zigmund-Cerbu, poetul Nicolae Caranica, eseistul Titus Bărbulescu, Barbu și N. Guguianu, juriști, pictorii Horia Damian și Nicolae Ionescu-Șimu, sculptorii D. Anastase și Florea Stoica, C. Amărieș și atâția alții care au îmbogățit cu cercetările lor activitatea Centrului Român de Cercetări de la Paris. Printre membrii de onoare, Centrul Român de Cercetări se mândrește că a putut să aibă nume ca Damaso Alonso, Gaston Berger, Benedetto Croce, Martin Heidegger, Louis Lavelle, Gregorio Marañón, Gabriel Marcel, Jose Ortega y Gasset, Eugenio d'Ors, Ramón Menéndez Pidal, Charles Plisnier, Jean-Louis Vaudoyer, Xavier Zubiri, Jacques de Lacretelle și alte personalități europene de prim rang. În acești ani de activitate, Centrul Român de Cercetări a publicat la începuturile sale un buletin și câteva din lucrările cercetătorilor săi. André de Vincenz, astăzi profesor la Universitatea din Heidelberg, a publicat un interesant studiu lingvistic despre Huțuli, O. Vuia «Remontée aux sources de la pensée occidentale» și Constantin Noica cea admirabilă Istorie a Fenomenologiei spiritului de G. W. F. Hegel, lucrare de interpretare a operei marelui filosof german. Cu toate greutățile prin care a trecut, Centrul Român de Cercetări de la Paris a reușit să se afirme ca o prezență românească în mijlocul intelectualității occidentale. La această a 20-a aniversare, credem că este de datoria noastră, a tuturor celor care ne simțim legați de destinele culturii românești în aceste meleaguri occidentale, să-i redăm acestei instituții un nou imbold ca să-și îndeplinească mai departe misiunea, alături de alte valoroase instituții românești și de grupări literare înființate mai târziu. De aceea, această însemnare comemorativă vrea să fie și o reamintire și un apel, mai mult garanție de continuitate a spiritului românesc în afara granițelor țării. Reluarea pe plan major a activității Centrului Românesc de Cercetări de la Paris în noua configurație istorică este cu atât mai mult necesară cu cât de la începutul activității sale, acum 20 de ani, am fixat unele coordonate culturale de mare actualitate. Aceste coordonate majore au fost enunțate în trinomialul: gândire existențială, ecumenism și federalism. Toate trei continuă să fie și astăzi puncte de orientare în mult frământata noastră lume. Gândirea existențială să pledeze pentru o filozofie a libertății, ecumenismul pentru o

apropiere atât de mult dorită între confesiuni și religii, iar federalismul să dea o soluție dezbinății noastre Europe.

Iată de ce Centrul Român de Cercetări de la Paris poate constitui, și în momentul de față, un factor de îngemănare a energiilor românești. Formula existențială eminesciană din *Oda în metru antic* pe care am înscris-o pe emblema Centrului ne obligă în acest moment să ne punem și noi tulburătoarea întrebare: «Pot să mai reînviu luminos din el ca pasărea Phoenix?»

(*Destin*, 19-20/1969)

B) CRONICI ȘI RECENZII

MIRCEA POPESCU

L. M. ARCADE

Iată o carte (*Poveste cu țigani* de L. M. Arcade, ed. *Caietele Inorogului*, Paris, 1966), care trebuie citită cel puțin de două ori; și nu pentru motivul banal, comun atâtor altor cărți, că numai din perspectiva deznodământului se poate înțelege bine restul, inclusiv începutul, dar fiindcă prima dată ești constrâns, vrei nu vrei, să deguști limba, așa cum ascuți, extaziat sau visător, o muzică ori unduirea unei ape, și numai pe urmă te afli liber să consideri bruma de fapte câte se întâmplă (sau poate că se întâmplă) în cele 250 de pagini.

N-aș putea spune, totuși, că a doua lectură, deși indispensabilă, servește prea mult. Fiindcă, până la urmă, tot „fagurele de miere” al stilului te câștigă; și, când încerci să depistezi narațiunea, urzeala, îți dai seama, cu o anumită ciudă, că e muncă zadarnică, sau aproape. Cartea, citită, lasă o impresie puternică, mai ales că e greu s-o întrerupi: se soarbe pe nerăsuflăte de la un cap la altul. Numai că nu știi, la sfârșit, de unde s-o iei: scapă printre degete.

O concordanță discordantă aș afla-o numai cu *Craii de Curtea-Veche* ai lui Matei Caragiale: acolo, urbea periferică, cu pitorescul ei, mai ales verbal; aici, satul românesc, cu eresurile sale, cu personajele caracteristice: popa, dascălul de școală (Antim, povestitorul), zoderul, cântărețul la strană Pavel, cu spaimile ancestrale și cu lupta-joc de totdeauna dintre „țigani” locului și „cavalerii” străini, mântuire și aprigă năpastă. Ceea ce Blaga a filozofat asupra și în jurul satului de la noi, Arcade reprezintă; și nu e vina lui dacă vremurile sunt de pustiire, de secetă, de foc, de molime, de foamete, de strigoi neîmpăcați și vrăjitorie neagră. El le povestește, cum odinioară cronicarii, ca să rămână în urmă: „Iar fiindcă toate cele atâtea de crede stau astăzi duse departe și fiindcă mi-am zis că or mai fi prin lume oameni în stare să creadă că alte asemenea urgii ar putea rămâne, eu, dascălul școlii, pe nume Antim (dar mi se spune și Cavaleru), dintre toți cel mai greșit și nici cel mai pocăit, m'am încumetat să iau pana în mână și să le scriu. Și de'nchinat le'nchin celor nemângâiați, râvnind ei mai drept ca mine și mai bărbați, la susu'nalt, prin clipa grea, sub foc de zăpadă, pe-o dâră de stea”.

Modul proverbial, popular, cu rime și asonanțe, cu o cadență specifică, reiese și din acest scurt pasaj, în care Arcade-Antim dă justificarea, non petita, a „poveștii” și anunță alte timpuri, de primăvară, cu reîntoarcerea satului la rosturile sale seculare, neturburate de „țigani” și de pletorica ierarhie a „cavalerilor”: poruncitori, străpungători, gâtuitori, arzători, năvălitori, sfâșietori, nimicitori etc. E o concluzie optimistă după atâta pacoste abătută asupra unei româniimi nevinovate. Și poate că e și o aluzie „istorică”, deși cifra acestei cărți e multiform și anevoios: se poate interpreta și „descifra” în fel și chip, după gust, și chiar după predilecția ideologică și politică a fiecăruia.

De aceea, poate cel mai bun lucru e să lași deoparte orice veleitate exegetică, orice amintire sau speranță istorică și să te lași dus, fără rezistență, de apa vie, neînceptută, a unei limbi care înnobilează folclorul și, în general, scrisul românesc.

Cu această operă, care va dura fără îndoială dincolo de vicisitudinile de astăzi, domnul Arcade dovedește că exilul poate fi creator chiar, dacă nu mai ales, pe tărâmul, altfel prăpăstios în artă, al autohtonismului și al dorului de țară.

(Destin, 16/ 1968)

GEORGE ALEXE

POVESTE CU ȚIGANI

Surpriza pe care ți-o dă lectura acestei cărți este uluitoare. Acțiunea ei te plasează într-o atmosferă halucinantă, când cel de-al doilea război mondial „devenea din ce în ce mai sfânt” și într-o vreme care era, după cum precizează autorul, „aprigă la hotare, dar și amară la noi...”

Tipărită în anul 1966, în colecția „Caietele Inorogului”, fără indicarea locului de apariție (dar mai mult ca sigur în Paris, Franța), această „Poveste cu țigani”, scrisă de L. M. Arcade, redă fantastic drama spirituală și națională trăită aieva de un sat românesc terorizat de „Domnii Cavaleri”, care purtau războiul, și de strigoii țiganilor uciși sau deportați de aceștia.

„Domnii Cavaleri” sunt denumiți după treptele lor ierarhice: „Gâtuitori”, „Sfășietori”, „Spintecători” sau „Retezători”. Țiganii sunt victimele lor, nevinovate, jelite și compătimate de sătenii cumiți și neputincioși față de atrocitățile „Domnilor Cavaleri”.

O serie întregă de întâmplări cu totul neobișnuite, asociate cu o seamă de superstiții și eresuri populare, la care se adaugă o secetă și o molimă cumplite, aruncă satul întreg pe marginea disperării. Un fel de vrajă necunoscută, o toropeală nefirească, o lingoare și o împotmolire generală în deznădejde și groază cuprinde și paralizează întreaga fire cuvântătoare și necuvântătoare. Moartea primarului și apoi a preotului Căruntu lipsește satul de conducătorii lui firești. Singur învățătorul Antim, ajutat de Pavel, cântărețul de strană de la biserica satului, încearcă să păstreze moralul și încrederea oamenilor.

Dar vlăguirea lor sufletească și materială pare să fie fără leac. Suferințele oamenilor sunt cu atât mai puternice, cu cât ele sunt de ordin spiritual. Ei se simt într-un fel vinovați de uciderea și deportarea țiganilor.

Această obsesie colectivă, a cărei plasticizare magică este admirabil descrisă de L. M. Arcade, are nevoie, pentru a fi tămăduită, de leacuri sufletești, de purificare generală prin suferință. Proiectați într-o perspectivă apocaliptică, de cutremurătoare tensiune eshatologică, oamenii așteaptă extenuați sfârșitul vrăjii care i-a cuprins și eliberarea totală din coșmarul războiului.

Sunt pagini de-a dreptul fascinante. Cu multă subtilitate și pătrundere psihologică, autorul urmărește procesul de desolidarizare a sătenilor și în

special a învățătorului Antim de „Domnii Cavaleri”, cauza principală a suferinței fizice și sufletești îndurate de acest sat fără nume, care, tocmai prin anonimatul lui, capătă valoare de simbol, confundându-se cu întreaga Țară.

„Predoslovia”, „Focul”, „Noaptea”, „Înghetul”, „Copilul Primăverii” și „Închinare” reprezintă nu numai capitolele cărții, dar și etapele mari ale acestei extraordinare experiențe colective a duhului popular românesc. Înfrângerea „Domnilor Cavaleri”, care pierde războiul, aduce sătenilor izbăvirea totală din mrejele vrăjilor și intrarea lor pe făgașul vieții de demult, moștenite de la strămoși.

Cartea se încheie cu o închinare muncii creatoare și vieții, spre prăznuirea tainelor adânci ale lumii.

Scrisă într-o superbă limbă românească, această „Poveste cu țigani” ne-a descoperit pe unul dintre cei mai buni prozatori români contemporani și, în același timp, pe unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai sufletului și folclorului românesc. L. M. Arcade posedă darul marilor noștri povestitori și priceperea de a face limba românească să cânte sub pana sa, emoționându-ne.

Înzestrat cu o vastă capacitate de a transfigura limbajul popular, rod al unui trudnic travaliu de laborator (care nu e totdeauna acoperit), L. M. Arcade se legitimează literar nu numai drept un magistru al alegoriei și metaforei, ci și un magician al verbului funcțional. Iată ceea ce ni se pare cu adevărat salutar.

(Credința – Detroit – , nr. 2/ 1968)

MONICA LOVINESCU

O „POVESTE CU ȚIGANI”

Sub titlul *Poveste cu țigani* a apărut în colecția „Caietele Inorogului” de la Paris o carte ce înseamnă o revelație și o confirmare. Revelația este, pentru cine nu îi ascultase în cenaclul de la Paris povestirile-i anterioare, apariția unui nou scriitor de limbă română, L. M. Arcade. Confirmarea privește o întregă literatură de exil care se definește, în general, printr-o rodnică întoarcere la izvoare. După aproape douăzeci de ani de viață pariziană, L. M. Arcade, în prima sa carte publicată, se îndreaptă spre folclorul românesc și cultivă o limbă a cărei bogăție stilistică este evidentă, dar și mai evidentă, seva ei populară. De fapt, și folclorul, și limbajul popular sunt imaginare, după cum în muzica unui Béla Bartók citatul folcloric este absent, pentru a lăsa locul unui folclor inventat, elaborat.

Nu vom rezuma această *Poveste cu țigani*, mai întâi pentru că, schematizată. Își pierde tâlcul și puterile, apoi pentru că anecdota este mereu subliniată, întărită – uneori, de ce nu?, anulată – de un fundal al simbolului. Atât să ne ajungă: acțiunea – de se poate vorbi de acțiune într-un basm chiar savant – se desfășoară într-un sat românesc, apărat de o armată de Cavaleri, blestemat apoi pentru că a îngăduit prezența dușmanului – țiganii – și, în sfârșit, mântuit de Dumnezeu și de el însuși, atunci când și Cavalerii și semenii de pe întinsul pământului s-au dovedit nevolnici.

Istoria pare aici prezentă, dar este și nu este, ca în orice basm ce începe cu „a fost odată ca niciodată”, formulă ce nu slujește decât pentru a infirma această Istorie, chiar în clipa în care pare a o confirma. Deci nu de Istorie ne vom ocupa, ci de basmul în sine.

Mai precis, ne vom întreba de ce a ales L. M. Arcade și basmul și folclorul spre a-și desfășura un joc cu vorbele dintre cele mai rafinate. Dacă sunt „la lume date”, e mai puțin sigur că aceste vorbe și pilde sunt, ca la Anton Pann, de la „lume adunate”. Până și proverbele mimează aici adevăratul proverb. Jocul pare suprem, el ar putea fi gratuit. Poate tocmai pentru a scăpa instinctiv de orice gratuitate, autorul s-a întors spre cadrul însuși ce-l îngăduia autentificarea jocului.

Deoarece, oricât de nou ar părea limbajul lui Arcade, el are strămoși, după cum o recunoștea implicit și autorul într-un articol critic în care vorbea, referindu-se la Creangă, despre „artificializarea limbajului care planează,

adesea, heterogen, deasupra gliei”. Filiația este sigură, mult mai evidentă decât o comparație cu Sadoveanu, de care nu-l leagă pe Arcade decât sfătoșenia povestirii și unele peioade ritmice. „Jocul formei” există dar, ca la Creangă, „în contextul folclorului”. Devenind deci din joc sortilegiu și slujind la captarea unei realități magice. Prin folclor, ca și prin basm, trăirea religioasă devine profund contemporană duratei povestirii, un pathos cert al ei duce stilul spre zone în loc să fie slujit. Dumnezeu se lasă prins în mreaja cuvintelor, ticluite cu har, iar povestitorul, Antim, îi simte prezența în tot ce se face și desface în jurul lui, ca acel personaj din Melville care vedea mâna lui Dumnezeu pe suveica de țesut a lumii. Basmul îi servește apoi autorului spre a se dezbăra de orice psihologism altfel decât prin absurdul, grotescul sau humorul negru ce domină literatura contemporană. Humorul există în *Poveste cu țigani*, dat atât cât găsim în Anton Pann și, fără vreuna din semnificațiile lui actuale. Fantasticul, cât este, rămâne învăluit de înțelepciunea de tip popular care vede în lucruri fața șor evidentă și cea obscură, fără să se mire și fără a lăsa răgazul să ne mirăm. Folclorul și basmul ne învață, de fapt, că realismul este o imposibilitate, nu pentru că un creator s-ar hotărî să nu fie realist, ci pentru că lumea, lucrurile opun o rezistență totală realismului. Realul acoperă mereu altceva și vehiculează mesagii pe care cumiștenia și tradiția le descifrează, rând pe rând, restituindu-le celui ce le-au trimes.

De unde, în *Poveste cu țigani*, impresia unei dense realități, în măsura în care realitatea asigură acest rol de transmitere, de purtătoare a semnelor. Și lumea se adună din nou, în final, ca în poveștile cu sfârșit fericit, deoarece totul într-o lume scăpată de dimensiunea unic istorică, se termină în rânduială. Și cum să nu recunoaștem în încheierea și închinarea lui Antim ultimele rânduri ale unui basm de tip tradițional? „Și de atunci până astăzi, toate au rămas neschimbate, bune câte le vrea Domnul, rele câte le face omul, amestecate de bună seamă, dar dincolo de vraje, semănând chiar unei întoarceri către vremurile de demult, așșderea roții, pe care știu ei de ce o-ncalecă, povestitorii noștri înțelepți.” Și mai departe: „Iar fiindcă toate cele atâtea de crude stau astăzi duse departe și fiindcă mi-am zis că or mai fi prin lume oameni în stare să creadă că asemenea urgii ar putea rămâne, eu, dascălul școlii, pe nume Antim (dar mi se spunea și Cavaleru), dintre toți cel mai greșit, și nici cel mai pocăit, m-am încumetat să iau pana în mână și să le scriu. Și de-nchinat le-nchin celor nemângâiați, râvnind ei mai drepți ca mine și mai bărbați, la sus-nalt, prin clipa grea, sub foc de zăpadă, pe-o dâră de stea.”

Pe deasupra unei Închinări, ce s-ar mai putea adăuga?

(*Ființa românească*, nr. 5/ 1966)

L. M. ARCADE

LE COUTEAU VERT

Nu știm dacă lămuririle de pe coperte favorizează dintru început buna înțelegere a romanului *Le couteau vert* al lui Alexandre Treize (Al. Ciorănescu), apărut de curând în editura Gallimard, mai ales fiindcă primele pagini pot deruta. Citim pe banda roșie „les embûches de l’innocence” și pe cartea de vizită, pudic convențională, că acțiunea se petrece printre băștinașii unei insule depărtate, în inima tinerei Pili „... tirillée entre son petit monde impur et ses rêves bleus, écartelée entre son envie de haïr tous les hommes et le besoin sournois d’en aimer au moins un ...”. Și mai citim îngândurați: „... restera-t-elle pure jusqu’a la fin?”; îngândurați nu atâta pentru primejdiile dimprejurul fecioarei, cât

pentru acelea, și ele multe, ale unei asemenea întreprinderi literare. Oare focul vestalei ne va arde, cum se mai întâmplă prin insulele calde, exclusiv venusian? Oare autorul ne va întâlni pe așa țărâm „les embûches de la psychanalyse”? Însă germenul îndoielilor ni se mistuie înaintând în lectură, ba chiar mult mai mult. După ce înregistrăm unele netăgăduite dovezi de virtuozitate scriitoricească (cursivitate, tușă justă, îndemânatecă analiză), când asistăm la micul miracol al oricărui op adevărat, când mai exact Pili prinde viață vie (în ciuda unui dialog pe alocuri spiritual-franțuzește stilizat), ne bucurăm deodată și ne dumirim.

Insula întâmplărilor nu e loc comun, ci dimpotrivă, loc estetic, bine ales, unde furia soarelui revelează povestitorului, în zile de disponibilitate estivală, latențele unui fapt divers. Adolescența Pili dorește moartea (sau cel puțin riscul morții) și o răspândește împrejur, râvnind solar, cu inocența tragică a copilei surprinsă de sex. La răscruce fiziologică, la o vârstă când abea pubera vestală își exprimă sexualitatea stângaci, ca pe un bun străin, puțin importă dacă premeditează și o mai dubioasă imolare trupească. Pili rămâne etică cel puțin prin pateticul excesului, etică până la instigația

suprimării lui don Saturne și aceea a parazitului don Antero, ca o albină lucrătoare care, după zborul vertical al reginei și în așteptarea rodului fecundat, își curăță stupul de trântori. Larga revelație: „La vie poussait de la mort, comme la mort pousse de la vie, en une sorte sans fin, le long d’un double bord qui n’est jamais le même”, sună aproape tot atât de adevărat pentru contextul de vendetă higienică al satului dospit de soare, ca pentru masacrele periodice ale coloniilor de insecte. „Le couteau vert”, mânuit nesigur de o bandă de copii, acoliții lui Pili, dar și ei pionieri instinctivi ai primenirii, e la drept vorbind limbă de balanță.

Dar relieful eroinei și semnificația sociologică nu constituie unicul merit al romanului. Departe de a rămâne anonim sau convențional, naratorul însuși, complice ocult până la pasivitate, totuși lucid și greu de lirismul corespondențelor, merită mai mult decât o mențiune. Libertin civilizată, egocentric scriitor, însă mai în afund monogam nemulțumit, François, fratele într-o sete solară a lui Pili, adresează întreaga povestire ca pe o scrisoare de dragoste unei în veci pierdute Christine – pierdută în ordinea purității fiindcă altcum conjugal statornică. Nimic nu anunță că frivolă Christine va fi sensibilă la duo-ul secret Pili – François (respectiv „conscience agissante”) și („conscience languissante” ale aceleiași stări de alienare), nici că destinul fetei va fi mai puțin adulter decât al mamei. Iată de ce despărțirea eroilor, împinși iremediabil după efemera transparență a „vacanței” spre malul umbrelor cotidiene freamătă până la alegorie.

Procedeele lui Alexandre Treize rămân tradiționale, în ciuda unui patos robust pe care i-l simțim. Dar mai simțim că alegând liniara povestire franceză, nu cedează prejudecății clasicizante, ci mai degrabă unei adânci discreții, dornică de travestirile în convențional.

Acei care urmăresc vacanțele literare ale lui Al. Ciorănescu vor stabili și o asemănare cu don Carlos (obsesia purității) și sporul depășirii. Oare lirismul de corn eminescian al autorului (vădit în două limbi oricărei urechi atente) nu se exprimă mai firesc în povestire decât în arta dionisiacă a teatrului? Și oare perfecția formală a literelor franceze nu servește mai bine pariu-i clasicizant decât tinerețea dornică de înnoiri a celor românești?

(*Ființa Românească*, nr. 2/ 1964)

ALEXANDRU BUICAN

VOCEA DOAMNEI MONICA LOVINESCU

Cine n-a ascultat-o pe Monica Lovinescu vorbind la „Europa Liberă”? Dar numai cei care așteptau în țară, ca într-un exil ciudat, un strop de adevăr, pot înțelege ce însemnau întâlnirile săptămânale cu vocea ei. Aceștia, obișnuiți cu spectacolul de neuitat al vocii sale, ținând în mână volumul său de critică apărut în anii din urmă, se vor fi întrebat poate dacă în pagina tipărită nu se va fi pierdut ceva din hipnoza acelei prezențe imateriale, dacă gândurile sale, care, rostite, plecau cu o parte din suflet, nu vor apărea sărăcite.

Unde scurte (1978), volum de 500 de pagini apărut în Editura „Limite”, este jurnalul indirect al atitudinilor de fiecare săptămână ale celei ce, într-un climat literar poluat de minciună, purta singură aproape greul păstrării unei tradiții demne de misiunea de critic.

În cele cinci sute de pagini ale cărții, autoarea creează, poate fără să-și fi propus, o estetică a adevărului, estetică pe care cu generozitate o oferă mereu, unei mereu așteptate literaturi a curajului. Dacă volumul acesta, unic în felul său în literatura contemporană românească, poartă această amprentă, este pentru că fiecare rând, fiecare pagină scrisă sunt expresia unei personalități puternice, mereu consecventă cu sine însăși. Aceasta în ciuda faptului că autoarea abordează cele mai felurite subiecte. În carte se vorbește cu egală competență despre I. V. Stalin și despre administrarea abuzivă a fondului literar. Poate că pe unii dintre cititorii volumului îi va fi stânjenit marele spațiu acordat problemelor politice. Dar tocmai aici stă marele merit al autoarei. În aceea că Monica Lovinescu repune în relație firească viața cu literatura și astfel îi dă acesteia din urmă un sens, cu atât mai precis cu cât epoca pe care o trăim o reclamă.

Autoarea urmărește cu atenție de savant evoluția literaturii disidente din Estul Europei ca pe un fenomen unitar.

Cartea sa apare ca un instrument fin de înregistrare a luptei dintre adevăr și minciună, între regimul totalitar și scriitorii pe care acesta dorește să și-i anexeze ca unelte propagandistice. Deslușite, aceste lupte apar uneori în aspectele lor dramatice, alteori în cele penibile. Și scriitoarea se apleacă asupra suferinței ori a mizeriei ca un chirurg mereu responsabil. Monica Lovinescu urmărește cu atenția încordată apariția oricărui semn al talentului, dar mai ales al curajului.

De multe ori ai impresia că autoarea însăși rămâne descumpănită de lipsa totală de valoare a scriitorilor români contemporani. Și trebuia o personalitate puternică să aibă atâta curaj de negație. Monica Lovinescu neagă. Iar tinerii scriitori din țară, care vor să evite compromisul cu o putere politică ce vrea să-i anuleze în chiar rostul lor pe lume, văd în ea cel mai important critic în activitate. Pentru că această critică este în direcția adevărului, deci a progresului, și nu o falsificare a acestuia. Este expresia unei concepții despre viață mai întâi. A unei concepții despre rolul adevărului în lume. A adevărului în afara căruia nu există literatură.

Nu mai apare de mirare faptul că autoarea vorbește despre faptele aparent extraliterare. Că mustră văduve ale unor mari personalități ca Grigore Gafencu ori George Bacovia, când consideră că acestea necinstesc memoria celor de la care ar fi trebuit să se contamneze de demnitate. Și când vorbește astfel, fiica celui ce a fost Eugen Lovinescu, ea ne oferă indirect o lecție.

Ar fi imposibil să urmărești într-un singur articol varietatea problemelor pe care le dezbate o astfel de carte, rod al luptei vii de un deceniu. Poate ar fi o deplasare de la esențial. Oricum, anumite disocieri de la unele dintre pozițiile autoarei sunt absolut neimportante. Pentru că o astfel de carte trebuie privită ca un organism viu care la urma urmelor nu se raportează la nimic, putând trăi prin ea însăși, căci autoarea, în tot ce scrie, se descrie pe sine și obsesia ei majoră: adevărul.

Iar din descrierea aceasta se încheagă un profil de mare puritate și curaj, valabil prin el însuși.

Ceea ce trebuie încă spus este că într-un epilog de o importanță deosebită Monica Lovinescu indică singura adeziune totală la un nume de scriitor contemporan, Paul Goma. În momentul acela aproape nimeni nu știa de autorul care avea să creeze o epocă în literatura ultimilor ani. Cartea se încheie astfel cu cea mai concludentă demonstrație de intuiție critică, demonstrație ce confirmă încă o dată nu numai o personalitate, a doamnei Monica Lovinescu, dar și o metodă, care este cea a adevărului, punctul de glorie al slujitoarei sale.

Cine nu cunoaște audiența incredibilă de care Monica Lovinescu se bucură în România, n-o cunoaște. Monica Lovinescu are ascultători în rândurile tuturor categoriilor sociale din țară. Că multe dintre problemele pe care ea le dezbate nu vor fi înțelese de mulți oameni simpli care o ascultă, nu ne îndoim, dar explicăm audiența ei acolo prin mișcarea sa sufletească înflăcărată, care se traduce prin vocea sa inconfundabilă.

Ne este greu să credem că cei care au interesul s-o urască în numele stăpânilor din România (câțiva numai, cărora Monica Lovinescu le demontează aranjamentele sau mediocritățile) au pătruns interpretările sale estetice sofisticate. Mai curând credem că ceea ce-i supără este tot vocea

sa, supărare pornită din instinctul prostului pentru tot ceea ce este angajare într-un fel sau altul.

În polemici mai vechi sau mai noi, în țară, cu o insistență ce dă întreagă măsura relei credințe, s-a stăruit asupra vocii sale, a timbrului său, analizate la nivel inferior, la care se găsesc simbriașii literaturii socialiste, puși oricând pe polemica gâlcevei în numele stăpânilor.

Tot atât de greu ne este să credem că toți cei care au interesul s-o urască în România sunt niște melomani care ar aștepta poate ca Doamna Monica Lovinescu să cânte, caz în care vocea ei ar supăra, nemulțumirea lor fiind provocată de timbrul vocii sale!

Pentru detractorii ei din coloanele buletinelor de propagandă comunistă (am numit reviste literare) ca și pentru ascultătorii ei din România, care o iubesc, vocea Monicăi Lovinescu nu are consistență fizică, dar ea nu este numai o voce.

E o conștiință. Vocea ei imaterială are anatomia spiritului. De aceea timbrul ei nu supără sau cucerește, ci realitatea sufletească de excepție care se exteriorizează prin vocea sa. Realitate sufletească care, nu ne e greu să înțelegem, va supăra mereu sufletele moarte. O subtilă prețiozitate în accent creează acea particularitate de ținută feminină amintind pe alte căi de silueta inconfundabilei Hortensia Papadat-Bengescu și dă culoare personalității Doamnei Monica Lovinescu, impusă astăzi ca o figură constituită a spiritualității românești.

Ceea ce se reproșează Doamnei Monica Lovinescu, ca și lui Virgil Ierunca și celorlalți scriitori proeminenți din exil, de către îndeletniciții cu scrisul din România este faptul că scriitoarea se folosește de undele radiofonice emise de Europa Liberă, pentru a-și face cunoscut mesajul cultural cititorilor din România. Li se pare oare „scriitorilor” din țară că sunt cumva mai norocoși pentru că pot înnegri câteva pagini din buletinele de propagandă ale PCR (numesc iarăși reviste literare)? Dacă este așa, și este, satisfacția lor este cu origini în adâncă lor ignoranță, în însăși ratarea la care sunt împinși. Pentru că, la urma urmelor, importantă nu este modalitatea de exprimare mecanică, care este o convenție, ci fondul care se cere exteriorizat. Scriitorul român contemporan, creația comunismului, neputând ilustra un fond, va fi atent la exterior și va căuta să imite formele. Va fi deci împăcat cu sine dacă va putea tipări nimic în reviste cu falduri bogate de hârtie. Poziția Monicăi Lovinescu este cea autentică, modalitatea de difuzare a scrisului său fiind expresia unei realități istorice. La urma urmelor, modernismul nu se fabrică. Te vei înscrie în contemporaneitatea ta istorică, vei fi modern. Monica Lovinescu se înscrie, împreună cu creația sa, în noțiunea de autenticitate. Intitulându-și volumul de critică *Unde scurte*, făcând dovada înțelegerii conștiente a fenomenului, autoarea toarnă

în bronzul adevăratului modernism o epocă cu trăsăturile sale fără precedent și dă o carte viitorului, reprezentativă.

Această distinsă doamnă, care a fost în anii din urmă la Paris victima huliganilor miliției lui Nicolae Ceaușescu, ne apare astfel ca o ființă investită cu o noblețe de predestinată. Agresorii au adus fără să știe, cel mai elocvent omagiu operei sale, care mâine, împreună cu datele biografice, vor face poate o legendă.

(Acțiunea Românească, nr. 33/ 1981)

ION CARAION

VIRGIL IERUNCA – *PITEȘTI*

Sub titlul de un singur cuvânt și simplu PITEȘTI, cuvânt însă care pentru cei din România și pentru orice fost deținut politic român sună ca un sumar de obsesii, groază, avertismente și concluzii, căci el definește în două silabe ca două țărături și ca două limite ce s-a petrecut cu aproape două – tot două – milioane de captivi politici în istoria țării noastre de după 1944 și spune pentru veșnicie din ce orori se compune comunismul; deci, sub titlul *Pitești*, Virgil Ierunca a publicat în chiar colecția „Limite”, anul trecut, o expunere clară și un comentariu foarte la obiect al așa-zisei reeducări

practicate între decembrie 1949 și august 1952, la închisoarea ce dă numele cărții, de către KGB prin intermediul Securității românești, iar de Securitatea românească prin intermediul unor deținuți fără experiență, pe care, după ce i-au mutilat moral (și nu numai) până la prefacerea lor în victimele celui mai sadic dresaj, i-au trimis după aceea în foc, în prima linie, dându-li-se foc și arzând ca niște torțe vii, cum se trimiteau înaintea grosului oștirilor agresoare, în vechime, turmele: turmele de sacrificiu, zăpăcite și plantate între două fatale amenințări, să deschidă prin moartea lor fără sens, prin sângele lor eliptic de semnificație, poarta sau porțile spre înfrângerea adversarului.

Pentru rechizitoriul întocmit de Virgil Ierunca, pentru acest zguduitor act de acuzare ce adună între accentele sale de competență analiză psihologică, politică și socială, contururile unei mari conștiințe naționale, autorul său, și prietenii săi, și bănuștii lui cunoscuți, admiratori fideli, colegi etc. și-au atras pentru totdeauna definitivă ură a polițiilor politice din Est, care, pe cât le taie capul și le ajută gloanțele, sunt hotărâte să nu ierte pentru că au fost încă odată (și odată cu metodele lor „pure și dure”) trimise în boxa tribunalelor viitorului să răspundă de actele săvârșite.

Se poate vocifera, „dovedi”, minți de la Vladivostock la București și se poate inventa orice pe seama oricui dă în vileag „realizările” regimurilor din Est. Însă adevărul nu va putea fi găurit cu gloanțe, mânjit cu calomnii, preparat

ca o ciulama proastă în bucătăriile Securității, care, dacă n-are turnători de ajuns, îi inventează prin fals și ale cărui slugi sunt foarte urgent date afară dacă nu vin cu găleata sau cu porțioara de informații cotidiene, măcar scoase din burtă și din turul pantalonilor, numai să nu șomeze.

Când fascismul defila aviatic, marin și îndeosebi terestru peste harta Europei desfigurată și chiar a lumii, reducând la supunere popoare, gazând milioane de oameni, diseminând cu tancurile teroarea și teoriile rasei superioare, atunci Virgil Ierunca a avut – ca atâția onești intelectuali din lumea întreagă – înțelegeri pentru comunism. Atunci când principiile, promotorii și pecinginile fascismului dispărând, comunismul a preluat (ba cu voioșie încă și experiența suplimentară, sistematizând structurile) și abjecta moștenire a acestui vlăstar al său, căci din sine – prin reacție – se născuse și în sine s-a întors; atunci când comunismul sovietic s-a pomenit în exclusivitate o uzină a crimei, a persecuțiilor naționale și rasiale, a trădării luptei de clasă și de comunism, iarăși, ca orice intelectual onest, însă mai repede și mai decis decât mulți alții, el și-a mărturisit public decepția. Nu doar atât, ci renunțând la o carieră literară ce se anunța strălucitoare, a considerat – fără să stea pe gânduri – de elementară a lui datorie să vorbească tuturor celor ce mai navigau în iluzii despre deziluzia, catastrofa deziluzie, a ceea ce păruse a fi și ceea ce a fost, nu a devenit comunismul, căci de la început el era ceea ce astăzi opinia publică trează știe că este, însă multă vreme a ascuns realitatea, s-a priceput să ucidă pe întuneric, după ziduri și paravane, fără să lase a se ști ceva.

E greu să scrii despre lucruri trăite. E de asemenea greu să scrii despre lucruri netrăite. Firește, speța dificultăților nu e aceeași în cele două cazuri. Ea diferă. Dacă realitatea pare destul de dificil de filtrat și transformat în artă, închipuirii la rândul său nu este deloc ușor să-i conferi trup și veridicitate.

Cartea pe care o semnează Virgil Ierunca servește literaturii prin sobrietatea sa, prin autenticul tact, cu care a expus și interpretat ceea ce cuprinde volumul *Pitești – centru de educare studentescă* din 1963 al lui Dumitru Bacu și cel din 1979 (purtând titlul *Demascarea*) al lui G. Dumitrescu, pe aceeași temă, amândouă completate cu un amplu dosar de materiale sosite ulterior din țară. Astfel de materiale continuă să sosească.

S-ar putea rosti cuvinte mari despre *Pitești*, această carte sortită să fie foarte des citită în viitor. Ne înfrânăm a le pronunța, fiind

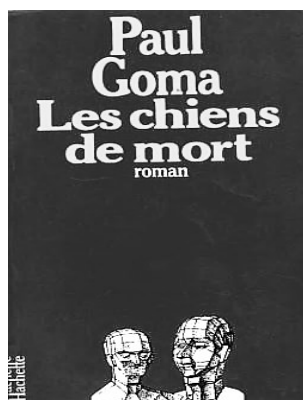
mai ales vorba (șefii minerilor de pe Valea Jiului au fost anii trecuți aruncați în bazine cu acid sulfuric, așa au dispărut ...) de un proces al vieții, nu de literatură și nu de considerații estetice. Însă nu ne înfrânăm a cita aceste cuvinte ale autorului: „procesul fenomenului Pitești – scria Virgil Ierunca – nu s-a încheiat. De fapt, adevăratul proces al reeducării de la Pitești n-a avut încă loc și nu va avea atâta vreme cât nu va fi implicată răspunderea partidului comunist român, cât nu va fi chemat la bara acuzării adevăratul vinovat: regimul comunist din România.”

Iată semnificația PITEȘTI-lor și miezul explicațiilor istoriei ce a cuprins de la un timp Securitatea de la București. Delirul continuă.

(Dialog, iunie 1982. Rubrica „Note de lector”)

ION CARAION

PAUL GOMA: *CÂINI AI MORȚII*

Estimam în comentariile critice asupra cărții *Pitești* de Virgil Ierunca, că ea servește literaturii prin sobra interpretare a materialului conținut și prin tonul stăpân și stăpânit pe care l-a adoptat autorul în descrierea acelei „antologii a sadismului”, întocmită la amintita închisoare de treimea KGB, Securitate și Țurcanu cu ai săi. Oaie cu ai săi e altceva doar parțial.

Într-adevăr, din materia primă a expunerii semnate de Virgil Ierunca a odrăslit (e doar începutul, se vor mai naște și alte mărturii) un roman. El e scris de Paul Goma, a apărut la editura Hachette la Paris, în traducerea neobositului Alain Paruit și se cheamă *Les chiens de mort* (*Câini ai morții*). Subtitlul este însă „La passion selon Pitești”. Împreună, cele două imagini desenează pregnant ceea ce s-ar putea numi impasul, examenul, expertiza și timiditatea literaturii în fața modelelor din mediul social înconjurător. Împreună, cele două imagini se completează una pe alta și atestă încă o dată surplusul de curaj, de risc și forță al celor ce lucrează cu mișcările materiei în statornică nestatornicie, cu realitățile propriu-zise, surplusul de impedimente și efort al celor ce își iau eroii din turburele, din convulsia și contradicțiile vieții de toate zilele, al neliniștii existente și al existenței neliniștii din totdeauna. E mai comod să conturezi ficțiuni decât să descrii viața sau anomaliiile și ororile vieții sau atentatele la viața omului sau a oamenilor, din ce în ce mai organizat supravegheate, puse la cale și înscrise ca depășirile de normă în graficul ideologiilor totalitariste. Adică al polițiilor acestor ideologii. Paul Goma a acceptat pariul cu necunoscutul și incertitudinea, îndrăznind. Va fi mai la îndemâna virtuozității celor viitori să meargă fără ezitare înainte, să ajungă la altitudini poate nebănuibile azi, dar primii pași pe continentul acesta – al descrierii cu mijloace artistice a terorii din acea închisoare aleasă pentru pedepsirea tineretului necomunizat românesc – i-a schițat el. Și iată o biruință. Urmele lor nu se vor șterge niciodată, însă de rodit va rodi sigur. Înțeleg înverșunarea celor ce-l atacă la București sau plătesc de la București să fie atacat aici. Ei știu precis în care flegmon a înțepat acul sau

penița acestui prozator incomod și simt bine bisturiile care – scadent – se apropie tot mai numeroase de cangrena centrală. Virgil Ierunca menționa în cartea lui că „fenomenul Pitești n-a fost un fenomen tipic legionar.” Firește. Nici n-avem de ce insista. Însă el uita să adauge – și ar fi trebuit – că, în schimb, același fenomen a fost și este tipic comunist. Esențialul aici constă. Iar Paul Goma a descoperit vederii generale nuanțe ale specificității fenomenului. Călăii vor ca victimele să moară iubindu-i. Ei, totuși, nu se poate. Lor nu le scapă aproape nimic din tactica pulverizării captivului. Încă vă aduceți aminte în *Le zéro et l'infini*, romanul de acum câteva decenii al lui Koestler, doi anchetatori – Ivanov și Gletkin – stau de vorbă despre victima lor proximą: Nicolai Salmonevici Rubaciov și despre cea mai indicată metodă de a-l strivi.

Primul reflectează la neutralizarea manierei forte, convins că subiectul său – mai logician ca totdeauna – va capitula tocmai până la urmarea până la capăt a logicii, a ideilor și proceselor de logică, docmiciliind în sine. Gletkin – care pare beat și nu e – rămâne sceptic, inflexibil, rece, rațional și cinic. El are trusa lui de cazuri țărănești și convingerile lui de fier. El cunoaște efectul scenelor de tortură sau al execuției celor condamnați la moarte asupra viitorilor condamnați care sunt puși să asiste la o parte a ceremonialului: „Același soi de experiențe – zice el – au făcut și colegii mei. E singura cale de a obține rezultate. Regulamentul se respectă; n-a fost niciodată nici măcar atins careva dintre deținuți. Dar se întâmplă că trebuia să ia parte ca spectatori – să zicem ca din voia întâmplării – la executarea altor deținuți. Efectul unor asemenea scene este în parte psihic și în parte fizic.” Și tot Gletkin continuă: „Nu există ființă umană în stare să reziste unei presiuni psihice ilimitate. Eu, cel puțin, încă n-am întâlnit vreuna. Experiența arată că rezistența sistemului nervos uman are limitele sale firești.” Revenim, după cum vedeți, la ... limite. Și încă. Încă, fiindcă pe Rubaciov n-aveau cum să-l terciuiască, întors în celulă, captivii cu care împărțea aerul celulei. Și n-aveau să-l pună să-și mănânce fecalele. Deși, în rest, și Ivanov și Gletkin erau tovarășii lui de revoluție: luptaseră (nu-i așa?) împreună, distruseseră pe alții și acum se distrugeau pe ei între ei.

O postfață de Virgil Ierunca însoțește romanul *Câini ai morții* și explică: „Este Camus acela care, punând în discuție raportul dintre adevărul istoric și ficțiune, convenea că lucrul cel mai dificil se dovedește redarea *adevărului verosimil*. Ce-ar fi spus el dacă, asemenea lui Paul Goma, și-ar fi propus a scrie un roman asupra neverosimilului în stare pură: experiența încercată de comuniști în România, la închisoarea din Pitești, între 1949 și 1952?”

Imaginația unui Sada, utopia negativă a unui Orwell, memoria unui Soljenițîn nu s-ar fi dovedit la un loc în măsură să epuizeze fenomenul Pitești, care nu reprezintă numai o nouă treaptă în structurile răului, ci o natură diferită a răului.

În Arhipelagul Gulagului se zdrobesc trupurile; în izolata insulă a Piteștilor (legată de cel mult prin inexplicabile fire subterane de China...) psihismul uman este cel care se caută a fi pulverizat. Și se reușește. Prin tortură. Se tortura în toate închisorile staliniste, în România ca și aiurea. Însă la Pitești se descoperă că tortura poate să devină arma absolută contra căreia nu există rezistență posibilă, cu condiția ca: – ea să fie neîntreruptă – și deținuții să și-o aplice unii altora, ei înșiși.

Uniți indestructibil prin răul revărsat de fiecare asupra celuilalt și de fiecare primit din partea celuilalt, victima și călăul deveneau astfel o singură și aceeași persoană. De fapt, victima nu mai există, fiindcă la hotarul din urmă au dispărut martorii.”

Și ce au devenit ei? Și Paul Goma răspunde: Niște muți, adică niște morți. I-aș răspunde că nu e sigur. Nu e absolut sigur. Elementele nu se pot amesteca pe totdeauna între ele într-așa măsură, încât vremea sedimentându-se și distilându-le ele să fi devenit cu totul indistincte și confundabile. Tot ce nu pornește din tine, ci din afară spre tine, e relegat și moare – mai devreme sau mai târziu. Și fiecare se întoarce la natura sa, din nou. Natura care nu acceptă amestecul. E foarte posibil ca într-o zi, supraviețuitorii, unul sau altul din supraviețuitorii Piteștiului, să o dovedească. Și arhiva eșecului reeducării să primească între documentele ei mărturia cea încă nefăcută.

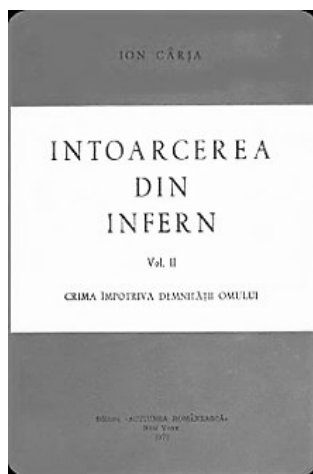
Foarte posibil.

(*Dialog*, iunie 1982. Rubrica „Note de lector”)

ALEXANDRU BUICAN

O MONOGRAFIE A PENITENCIARELOR STALINISTE DIN ROMÂNIA

Înflorirea literaturii memorialistice în a doua jumătate a secolului nostru a coincis cu intrarea acesteia într-o nouă fază, aceea a mărturiilor, ca reflex al unei epoci detracate și al lumii odioase în care penitenciarele de dimensiunile unor țări cât continentele au lipsit de conținut noțiunea de „evadare”. Nu este singura noțiune care își pierde substanța în această epocă a exploziei demografice, această erupție a cărnii care strivește noțiunea de individualitate. Pentru pesimiștii de astăzi (sau poate vizionarii?) noțiunile morale înseși sunt astăzi prăbușite, în urma atâtor genocide care apar numai ca preludiul genocidului mondial ce trebuie să vină. Nu este de mirare că în aceste condiții mințile generoase care au dus mereu lupta pentru a crea puțină lumină în această lume improprie, și-au pus întrebarea dacă n-ar trebui poate, desamăgite de atâtea lamentabile eșecuri trecute, să se retragă în sfârșit în tăcere, lăsând lumea să se prăbușească în barbaria sa proprie.

Sunt întrebările pe care și le pune și Ion Cârja (1922-1977), în prefața cărților sale *Întoarcerea din infern* și *Canalul morții*, în care aspiră să dea o monografie a penitenciarelor românești din deceniul 50. Neputându-și asuma riscul unui pesimism nu departe de cinism, autorul se aliniază vechilor principii morale, făcând un gest eroic într-o lume confuză și dă o mărturie în plus a lumii penitenciarelor, de data aceasta asupra penitenciarelor României stalinizate.

Aruncat în temnițele cinismului la vârsta idealurilor, I. Cârja a trăit mereu cu conștiința trează a excepționalei însemnătăți a ceea ce el simțea sau vedea în fiecare clipă. Crezând în viitorul românismului, martor fiind la destrămarea țesutului moral național, a fost pătruns de însemnătatea creării în viitor a instituțiilor culturale și morale ale generațiilor ce aveau să-i urmeze. În acest scop a traversat experiența sa dezastruoasă de viață cu luciditate, impregnându-se de fiecare detaliu al acelei noi experiențe românești, înțelegând mai târziu să depună mărturie pentru viitor de cele ce a văzut și trăit.

Aruncând în închisori o întreagă intelectualitate, alături de țărani truditari ai pământului, de muncitori, de oameni politici, întemnițând de fapt un popor, comuniștii au împins în această groapă comună, în mod fatal, și pe cei care aveau să denunțe ororile acestea, pe exponenții suferinței neștiute, înăbușite cu grijă.

Prezent la fiecare pagină, relatând obiectiv ori indignându-se în fața spectacolului degradării umane, I. Cârja apare ceea ce este: un martor modern într-o epocă detracată. Într-o lume a celor închiși, mormânt al carierei sale de tânăr scriitor, I. Cârja a înțeles că din ruinele unei vieți furate se poate naște un nou crez, o nouă valoare, o nouă experiență pozitivă.

Autorul a voit mai târziu să dea o lucrare definitivă asupra penitenciarelor românești din epoca stalinistă, drept care, în carte, inserează hărți, dă date statistice, stenografiază relatări ale unor martori. Încercarea nu putea să reușească dat fiind că o astfel de monografie necesită o privire din perspectiva istorică și material documentar exhaustiv. Dar ceea ce I. Cârja reușește este să dea o mulțime de tablouri vii asupra tratamentului aplicat victimelor, tablouri care vor da adevărata atmosferă atât de necesară actului de reconstituire, de recreare a momentului istoric.

Se succed în cartea lui I. Cârja întregul cortegiu al ororilor regimului de violență aplicat nefericitelor victime ale teroarei staliniste: înfometarea, schingiuirea, bătaia, insulta, crima.

Un ofițer român (venit din Rusia) după ce este maltratată câteva zile la rând, profitând de neatenția paznicilor, aleargă pe acoperișul clădirii de unde se aruncă în gol, nu înainte de a striga: „Nu am mai putut îndura chinurile voastre, bestiilor! Mai bine mor!” Salvat ca prin miracol, este purtat apoi în anii următori prin închisorile din țară, cu maxilarele zdrobite și în cârje.

Studentul „reeducat” Puiu Chivulescu, fost și el prizonier în Rusia sovietică, bătut două zile și două nopți fără încetare, pentru vina „extrem de gravă” de a fi declarat unui crezut prieten că ceea ce el afirmă sub presiune nu este adevărat, este pus, fără dinți în gură, să spună, că „în URSS se trăiește ca în paradis, că la ora 10 fiecare colhoznic, dacă dorește, putea să mănânce pâine și unt și să bea o ceașcă de lapte nesmântânit.”

Alt deținut se aruncă cu țipete puternice, cu capul în tineta plină cu excremente apoi răcnește la colegii săi de celulă: „Sunt mai curat la față acum decât mi-e sufletul!”

Nu poate fi concepută o Românie viitoare reîntoarsă la democrație, fără să-și aibă adăugată la cartea istoriei sale acest capitol al suplicului demnității sale trecute. Pentru că în aceste uriașe retorte ale crimei se fabrica Frica. Frica unui popor care era împins de pe scara demnității sale într-o lașitate desnădăjduită și absurdă. Piteștiul, Canalul constituiau prăpastia morții pe marginea căreia se prostitua un popor care nu numai o dată în trecutul istoriei

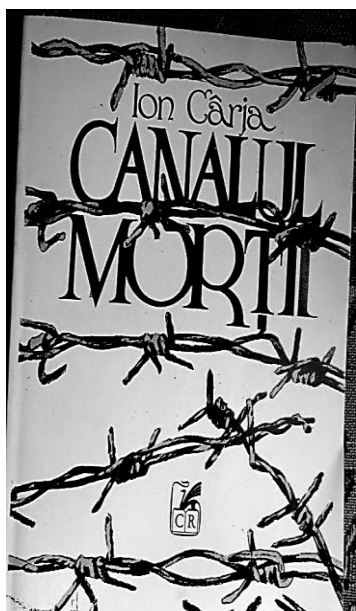
sale se aflase în momente cumplite. Dar mereu supraviețuise, pentru că de fiecare dată păstrase suportul nobleței sale morale, al omeniei, credința în valorile românismului. De data aceasta însă, pentru prima oară, i se inoculase din afară cancerul disprețului pentru tot ceea ce era românesc, impunându-se idolatria forțată față de Rusia comunistă, țara unde valorile demnității fuseseră prăbușite. Nu poate fi explicat întreg calvarul acelei epoci întunecate din istoria românilor, când copiii denunțau pe părinți, decât prin cauze extraordinare. Astăzi chiar, circumscripțiile de miliție din România sunt asaltate de mii și mii de scrisori anonime care denunță până și cele mai mărunte fapte făcute sau uneori numai plănuite de cetățeni simpli. Or, ca să realizezi o astfel de transformare în conștiința, în ființa morală a românului, care, de-a lungul istoriei sale s-a distins mai mult prin blândețe, trebuie să fi folosit metode dincolo de înțelegerea unei umanități sănătoase.

Într-aceasta stă valoarea principală a cărții, în descrierea minuțioasă a procesului degradării conștiințelor, sub presiunea tratamentului de o cruzime absolută, grotescă, aplicat victimelor, care și-a atins, până la urmă, scopul. Și, în cartea lui I. Cârja, asistăm la lungul șir de umilințe și de abdicări de la condiția demnității umane. Lașitatea, slugărnicia, vânzarea aproapelui, luând loc încetul cu încetul, curajului, demnității, solidarității în suferință.

Datorită intenției de scrupulozitate în notație, abundă în carte stenograma unor discursuri memorabile ale călăilor ca și ale victimelor reeduce, momente absolute ale disimulării, atingând grotescul. Eugen Țurcanu, figură sinistră a studenților „reeducatori” de la Pitești vorbește în felul acesta:

„Uitați-vă despre ce este vorba, a început el. Administrația închisorii care se poartă așa de corect cu noi, ar dori să știe dacă noi îi mai suntem dușmani, sau, mai bine zis, dacă mai urâm clasa muncitoare, acel proletariat eroic împotriva căruia noi ne-am ridicat cu atâta nesăbuiță. De aceea trebuie să știți că ar fi mai bine ca noi să dovedim atașamentul față de realizările regimului, să dovedim față de oamenii muncii, care, afară fiind, lucrează zi și noapte ca să ne poată hrăni pe noi în pușcării, noi care nu reprezentăm pentru stat decât o povară și suntem ținuți exclusiv din considerente de înalt umanitarism, când ar putea să ne lichideze într-o secundă. Pe nimeni nu mai interesează soarta noastră și nici regimul nu va fi tras la răspundere niciodată că a curățit țara de o mână de bandiți ca noi.”

Ceea ce astăzi se întâmplă în România, mascarada politică ori numai cea a vieții de toate zilele și care par a fi de domeniul absurdului, își au în realitate originea nu prea îndepărtată în acea frică ce s-a împrăștiat asupra națiunii ca un blestem.

Cartea lui I. Cârja este una dintre piesele de bază din acest dosar al martorilor atunci când istoricii viitorului vor întreprinde munca de reconstituire a celor petrecute în închisorile staliniste. Ea va contribui la monografia viitoare „așa cum un afluent își dăruiește apele unui fluviu în care se și transformă pierzându-se”.

Apariția unei astfel de monografii va fi începutul unei noi ere românești, însemnând eliberarea de trecut, eliberarea de frică și, totodată, va marca momentul triumfului valorilor eterne asupra rătăcirii, a crizei. Greșeala dintotdeauna a despoților a constat în aceea că, vinovați de crime, au nutrit speranța absurdă că aceste crime vor fi uitate și că ei vor putea governa în numele unor valori pe care în trecut le-au călcat în picioare. Nu s-a întâmplat așa niciodată. Viitorul se naște totdeauna din suferință, din adevăr, și nicidecum din crimă și minciună. Este motivul pentru care în România de azi, o Românie comunistă, nu poate apărea o astfel de carte. Din instinct de conservare, Partidul Comunist de azi nu-și va tăia singur mâna cu care în trecut a ucis.

Redactată în ultimii ani de viață, trăiți cu presentimentul morții apropiate, cu graba celui ce vrea să spună absolut totul despre ceea ce a văzut sau a auzit, lucrarea are un aspect diform, materialul foarte bogat nefiind organizat.

Această trilogie a penitenciarelor românești nu este o carte de literatură, fiind (lucru mărturisit) înainte de toate un document acuzator, mărturia unui intelectual coborât în infernul teroarei comunismului de tip stalinist. Lucrarea se circumscrie noțiunii de autenticitate, într-un secol în care estetica tinde către autentic.

Întoarcerea din infern și *Canalul morții* sunt amintirile unui scriitor, în al doilea rând, care înțelege să dea narațiunii un ritm propriu vibrației sale interioare, motiv pentru care în texte se poate defini cu ușurință un stil. I. Cârja scrie așa cum a trăit, cu o anume febră a adevărului, a dreptății, a cinstei, cu un cult al lumii morale, și, având despre sine o vibrație dincolo de obișnuit, imprimă textului o încordare care este tocmai proza superioară.

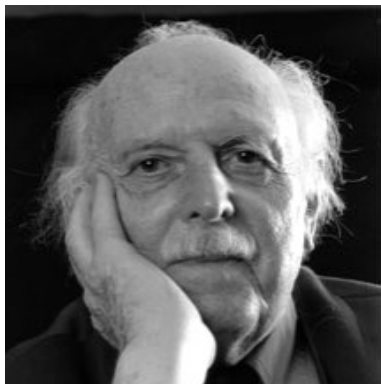
(*Acțiunea Românească*, An 10, Nr. 33, 1981)

C) MEMORIALISTICĂ. PORTRETE

WALTER BIEMEL

MARTIN HEIDEGGER (AMINTIRI)

Acum 34 de ani am sosit la Freiburg, venind din București. Terminasem studiile de filozofie la Facultatea de Litere, voiam să prepar un doctorat în germanistică, dar, de fapt, ceea ce mă atrăgea la Freiburg era prezența lui Martin Heidegger. La ambasada germană din București încercaseră să mă descurajeze, spunându-mi că Heidegger este grav bolnav și aproape nu mai dă lecții, – ceea ce era o minciună. M-am dus deci la Freiburg, un oraș care, prin situația lui, semăna cu orașul meu natal: Brașov.

Pe clădirea Universității – o clădire din piatră roșie – am citit inscripția în litere de aur: „Prin adevăr veți deveni liberi”.

Într-o sală de cursuri am așteptat pe celebrul filosof a cărui operă *Ființa și Timpul* o citisem în Biblioteca Fundațiilor Regale de la București. Acum era prima ședință a unui seminar pentru începători. Deodată a intrat un om mai mult decât mic într-un costum cum îl poartă populația din Pădurea Neagră. A început să șteargă tabla. Credeam că este pedelul. Dar când s-a întors și s-a uitat cu ochii lui negri și mari în clasă, când a rostit prima frază, am fost ca transformați. Nu era o lecție cum predau de obicei profesorii înainte de a distribui teme pentru lucrări. De bun început, Heidegger ne forța să gândim, să spunem ceea ce ne vine în minte sau ceea ce nu înțelegem. Nu voi uita niciodată acea atmosferă de gândire ce ne electriza. Studenții erau intimidati și nu îndrăzneau să răspundă. Atunci Heidegger se uita în sală și își dădea seama cine are ceva de spus, pe acela îl ruga să vorbească. Dacă cineva încerca să întrebuițeze termeni care sunau frumos, Heidegger își apuca bărbia între degete, se uita în jos și spunea zâmbind: „asta e prea savant pentru mine, nu înțeleg ce vrei să spui, oare n-ai putea să te exprimi în limbajul d-tale personal?”

Seminarul pentru cei mai avansați se ținea în biblioteca seminarului de filozofie – o bibliotecă relativ mică conținând numai texte originale. Am fost admiși cam 20, din care trei veneam din România. Aici am înțeles pentru prima dată ce înseamnă a citi un text filosofic și a pătrunde în gândirea unui autor.

Citeam începutul *Fenomenologiei Spiritului la Hegel*: În tot semestrul n-am citit mai mult de 10 pagini – dar, de fapt, în acest fel, Heidegger ne-a introdus în toată evoluția metafizicii, de la Platon și Aristotel până la Husserl. De la o ședință de seminar până la următoarea eram parcă posedați de acest text pe care Heidegger ni-l dezvăluia.

La un moment dat, Heidegger a întrebat: „Auziți muzica textului?” Nouă, care ne străduisem să înțelegem limbajul dificil al lui Hegel, referința la muzică ni s-a părut o ironie. Dar Heidegger voia să pricepem compoziția textului, o compoziție extrem de savantă.

Heidegger nu ne îngăduia să-l cităm: „Ceea ce am scris eu, știu; vreau să aflu ce gândești D-ta.” – ne spunea el.

Heidegger avea un dar pedagogic extraordinar. Îmi închipui că discipolii lui Platon au trăit ceva asemănător, în dialogurile cu maestrul lor.

Prima prelegere pe care am ascultat-o a fost o prelegere despre imnul lui Hölderlin „Ister” (Dunărea). Marele auditorium era ticsit de studenți care se așezau și pe scară, ori pe chenarul ferestrelor. Heidegger era singurul profesor care nu începea lecțiile sale cu salutul prescris de autoritățile naziste.

Cu vocea sa vibrantă, ușor voalată, care vorbește nu înafară ci parcă înăuntru – vocea gândului vorbind cu sine însuși și desfășurându-se în această vorbire – Heidegger începea să citească:

Acum vino, foc!

Lacomii suntem

Să privim ziua

Ce înseamnă acest *acum*, cum trebuie înțeleasă chemarea, despre ce *foc* este vorba? Ne aflăm dintr-odată în miezul acestui imn, în misterul lui. De la o oră la alta întrebarea devine mai acută: ce sunt *fluviile*?, ce este *spiritul fluviului*?, care este esența poetului care vorbește aici? De la Hölderlin ajungem la Sofocle – la cântecul corului din *Antigona*, tradus de Hölderlin, pe care Heidegger la rândul său, interpretându-l, îl retraduce. El extrage trei pasaje: **versul 332**: *Înfricoșătoare sunt multe: Dar nimic mai înfricoșător decât omul.*

versul 360: *Mult umblat, neumblat. Ajunge la nimic.*

versul 370 și urm.: *Înalt citadin, ne-citadin/ La nimic vine el, unde frumosul este cu el și cu obrăznicie.*

În traducerea lui Heidegger:

Vielfältig das Unheimliche, nichts doch über den Menschen unheimlicher sich regt.

Ne aflăm în centrul corului – ființa omului este stranie (*unheimlich*, nu găesc o traducere potrivită pentru acest cuvânt).

versul 360: *Überall hinausfahred, unterwegs, erfahrungslos ohne Ausweg, kommt er zu nichts.* (Pretutindenii cutreierând, pe drum, este lipsit de experiență, fără ieșire, ajunge la nimic).

versul 370 și urm.: *Hoch überragend die Stätte, verlustig der Stätte ist der, dem immer das Unsaiende seiend.* (Mult înălțat deasupra lăcașelor, lipsit de lăcașe este cel căruia întotdeauna inexistentul este existent.)

Și, în continuare, versul 373-75: „*Nicht werde dem Herde ein Trauter der, noch teile mit mir ein Trauter sein Wissen, der dieses mir führt zu Werk*” (Să nu devină familiar vetrei și nici să nu împartă cu mine știința sa, cel care se comportă în acest fel.)

Apoi începea Heidegger să interpreteze: cum de poate fi tradus prin *straniu* (străin) (*das Unheimliche*), ce este această *străinătate*, cum se integrează acest complex de idei în innurile fluviului, care vorbesc despre *înrădăcinare* și *desrădăcinare*, – căci caracterul *străin* al omului este *desrădăcinarea*, pierderea locului în care el este *acasă*.

Multe s-au întâmplat de la această interpretare, – lucruri pe care nimeni nu le-ar fi putut bănuși la acea dată. Și totodată aceste versuri s-au adeverit: Pretutindenii, cutreierând, pe drum, lipsit de experiență, fără ieșire, omul ajunge la nimic.

Am aflat și aflăm abia astăzi pe deplin cum capătă glas în acest cor destinul nostru.

În poezia lui Hölderlin *fluviul* definește *înrădăcinarea*, aflarea și ajungerea acasă (*Heimischsein, Heimischwerden*) a omului istoric. *Fluviul* este simultan *loc* și *drum*. Omul istoric este învăluit în această esență de fluviu.

O asemenea prelegere transforma pe cel care lua parte la ea, o trăia: el nu mai putea reproduce interpretările uzuale care se opresc la lucruri exterioare și-l prezintă, prin urmare pe Hölderlin ca pe o apariție ciudată. În interpretarea lui Heidegger, dimpotrivă, poetul se arată totodată ca gânditorul epocii noastre istorice, el se arată în dialogul său cu grecii, gândind la ceea ce urma abia să se întâmple.

Chemarea „*Acum vino, foc!*” devenea de la o oră la alta mai pătrunzătoare, eram de-a dreptul copleșiți de ceea ce ni se înfățișa în interpretarea lui Heidegger. Trăiam nemijlocit ceva din dialogul poeziei cu gândirea. Nu se vorbea despre el, ci el se înfăptuia într-un mod de neînchipuit.

Fiecare oră a acestei prelegeri era un eveniment, și chiar și astăzi, după o viață de om, când mă trezesc noaptea, aud limpede vocea ce străbate potolită liniștea:

„Acum vino, foc!
Lacomii suntem
Să privim ziua”

Va trece încă mult timp până când interpretarea heideggeriană a lui Hölderlin va fi înțeleasă în toată însemnătatea ei, până când ea își va fi făcut în mod real efectul, transformând pe cei ce o ascultă. Hotărâtor este faptul că ea s-a produs și că acest eveniment nu este dat uitării.

La comemorarea a 100 de ani de la moartea lui Hölderlin, la 6 iunie 1943, a avut loc la Universitate o întrunire la care Heidegger a citit interpretarea poeziei *Sosire acasă/ Către rude (Heinkunft/ An die Verwandten)*. Aula era din nou arhiplină. Conferința lui Heidegger nu era un discurs festiv în sensul obișnuit al cuvântului în care sunt rostite cuvinte de laudă la adresa celui sărbătorit, ci o interpretare a poeziei în care sunt cântate aflarea și sosirea *acasă*, și sacrul sub semnul căruia abia *sosirea acasă* este posibilă. *Der Beruf des Dichters ist die Heimkunft, durch die erst Heimat als das Land der Nähe zum Ursprung bereitet wird. Das Geheimnis der spendenden Nähe zum Freudigsten hüten und es hüten entfalten, das ist die Sorge der Heimkunft.*” (Profesia poetului este sosirea acasă, prin care se pregătește abia patria – țara apropierii de origine. A păzi taina apropierii cruțătoare de bucuria supremă, și a împlini această bucurie păzind-o, aceasta este grija sosirii acasă.)

Luam note în grabă, turburați – la răstimpuri se aprindea în noi o licărire de înțelegere – dar știam că acel text aveam să-l citim și să-l recitim, pentru a pătrunde în el treptat, precaut.

În prelegerea din semestrul de vară 1943 „Începutul gândirii occidentale” Heidegger ne-a condus către Heraclit. El îl lăsa pe Heraclit însuși să vorbească – acesta este stilul său fenomenologic: ceea ce a gândit gânditorul trebuie însuși să vorbească, trebuie făcut să se arate. Am retrăit ceea ce trăisem în legătură cu interpretarea lui Hölderlin. Gândirea lui Heidegger se afla în corespondență cu lucrul gândit, numai de aceea reușea el să dea glas nealterat lucrului ce era de tălmăcit. Aproximarea de gânditorul care trebuia interpretat – ea singură permitea ca el să fie înțeles tocmai în ceea ce era unic la el. În timp ce încercările noastre de explicare și interpretare sunt veșminte care mutilează, ciuntesc, cele ale lui Heidegger deschid, creează spațiu, - dăruiesc din nou lărgimea orizontului originar. Am aflat atunci că Heraclit era denumit *cel obscur* – pentru că el este *Obscurul*, pentru că el pătrunde într-un domeniu în care lumina noastră obișnuită dispăre.

/...../

Când am fost invitat prima oară în casa lui Heidegger de la Rotenbuckweg, la Zähringen, eram plin de sfială. N-aș fi crezut în acel

moment că voi avea norocul să revin atât de des în această casă, cu o vedere idilică spre câmpie și pădure, să petrec vacanța acolo, venind de data aceasta din Belgia, și să fac atâtea plimbări cu maestrul la Todtanuberg, să stau în cabana în care lucra.

În 1943, am tradus cu Alexandru Dragomir, în limba română, *Ce este metafizica*. Textul n-a putut fi publicat în România, autoritățile germane nu doreau o astfel de publicație, dar a apărut, după război, la Paris în *Caietele de Dor* ale prietenului meu, Virgil Ierunca. La Louvain, am tradus cu Alphons De Waehleens în limba franceză *Esența adevărului și Kant și problema metafizicii*.

Fiecare vizită la Heidegger era un eveniment. Când m-a rugat în 1971 să-l sfătuiesc pentru ediția manuscriselor sale, am fost fericit să-l pot ajuta. M-am dus la Freiburg și am catalogat toate manuscrisele sale. El îmi spunea ce manuscrise sunt mai importante. Mi-am adus aminte ce dificultăți am avut de întâmpinat la Arhiva Husserl, neștiind ce-ar fi dorit Husserl să fie publicat mai întâi.

Când Heidegger mi-a dăruit manuscrisul original din *Esența adevărului*, n-am vrut la început să-l accept, într-atât eram de impresionat. Astăzi îl păstrez ca pe o podoabă, împreună cu manuscrisul unei conferințe ținută la Atena la 4 aprilie 1967 despre *Origina Artei și destinația gândirii*, manuscris pe care mi l-a dat mai târziu. Acest text nu este încă publicat.

Să-mi fie îngăduit să spun câteva cuvinte despre importanța lui Heidegger pentru filosofia europeană. Heidegger ne-a dăruit o nouă înțelegere a metafizicii europene. Metafizica este locul în care chestiunea ființei este pusă în așa fel încât ființa însăși rămâne ascunsă. Acest eveniment nu este ceva arbitrar, dimpotrivă; în acest eveniment trăim ceea ce Heidegger numește ascunderea ființei însăși. De aceea este preconizată o depășire a filosofiei spre gândire. În gândire, ființa ca atare devine manifestă. Dar nimeni nu poate prezice când se va împlini și se va desăvârși această dezvoltare a ființei. Ceea ce putem face este un fel de pregătire pentru această revoluție care va schimba relația noastră față de ceea ce este.

Heidegger ne arată cum tehnica ce domină azi totul este rezultatul unei anumite interpretări a omului ca subiect ce a avut curs în metafizica modernă – de la Descartes, Leibnitz și Kant până la Nietzsche. Heidegger nu este un adversar al tehnicii, ceea ce ar fi absurd, dar vrea să ne invite să vedem ce devine omul în epoca lui tehnică și cum tot ceea ce este nu e văzut decât în funcție de o posibilă manipulare.

Arta este pentru Heidegger un domeniu esențial în măsura în care ea ne deschide noi orizonturi care nu sunt dominate de disponibilitatea tehnică. În legătură cu aceasta trebuie să înțelegem și importanța acordată limbii, deoarece limba este domeniul manifestării ființei.

Prin influența lui Heidegger s-a produs o schimbare în medicină (a fost creată medicina psiho-somatică); în psihologie (s-a înființat un nou mod de a înțelege și interpreta fenomenele sufletești – Binswanger și Medard Boss); în lingvistică s-a creat școala lui Wiesgerber care pornește de la Heidegger; în știința literaturii, interpretările lui Heidegger au deschis un nou drum pentru a înțelege esența poeziei; în teologie școala de la Marburg, cu Bultmann și ideea demitologizării a luat naștere prin contact cu Heidegger. În sfârși, în filozofie, interpretările sale despre Platon, Aristotel, Descartes, Leibnitz, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Nietzsche și Husserl au schimbat în mod fundamental istoria filosofiei și metoda de interpretare. E bine înțeles imposibil să indic toate influențele, deajuns a spune că apariția operei sale, *Ființă și timp* a avut drept consecință o nouă înțelegere a ființei și existenței umane.

Ultima oară l-am văzut pe Heidegger în luna februarie 1976. Tocmai ieșise volumul cursurilor din anul 1925-1926 – Logica – Chestiunea adevărului, editat de mine. Heidegger s-a bucurat că aceste prelegeri în care dăduse pentru prima oară o interpretare a capitolului central din metafizica lui Aristotel – Theta 10, un capitol neînțeles de Ross și Werner Jaeger, care au vrut să-l excludă, a devenit în sfârșit accesibil publicului. În acest volum găsim și o interpretare a poziției lui Husserl în *Cercetările logice* care au însemnat o zguduire a logicii tradiționale, iar în ultima parte aflăm o interpretare a problemei timpului la Aristotel, Hegel, Bergson și Kant.

În luna mai 1967, a avut loc la Chicago un colocviu al cercului heideggerian care reunește cercetători americani specializați în filosofia lui Heidegger. Pentru această reuniune, Heidegger mi-a trimis o scrisoare rugându-mă s-o transmit membrilor colocviului. Vreau să închei aceste amintiri fragmentare citând textul inedit al mesajului, deoarece el ne privește pe noi toți:

„Cei ce gândesc se salută punându-și reciproc întrebări. Întrebarea prin care vă salut este singura pe care încerc s-o pun din ce în ce mai întrebător: Ea este cunoscută sub titlul *Întrebarea ființei*.

Ea poate fi pusă de noi mai întâi pe drumul unei interpretări a metafizicii apusene europene, dându-ne seama de uitarea ființei în această metafizică, uitare ce are loc de la începutul ei.

În chestiunea metafizică despre ființa existentului se ascunde ființa însăși cu privire la ceea ce îi este propriu și ceea ce este lăcașul ei.

Această ascundere a ființei variază după epoci (Cf. *Holzwege, Sentința lui Anaximandru*, pp. 296sq.)

Uitarea ființei este îngrijorătoare în epoca civilizației mondiale cu caracterul ei tehnologic. Din multiplicitatea întrebărilor care trebuie puse menționez numai următoarea:

Este oare știința modernă a naturii – cum se crede – baza tehnologiei moderne, nu cumva este ea însăși forma fundamentală a gândirii tehnologice, procesul determinant și intervenția perpetuă a reprezentării tehnologice care se realizează și se instaurează în mașinăria tehnicii moderne?

Eficiența ei care se intensifică din ce în ce mai mult, accentuează uitarea ființei într-un mod extrem – întrebarea ființei apare ca ceva lipsit de însemnătate și ceva superfluu.

Nu veți putea rezolva chestiunea relației științei moderne cu tehnica modernă în cele câteva zile ale reuniunii, nu veți putea nici să puneți această întrebare în mod satisfăcător. Dar ar fi deja suficient și satisfăcător dacă fiecare participant ar lua în seamă această întrebare în mod propriu și ar considera-o ca un imbold pentru domeniul său de cercetări.

Astfel întrebarea ființei ar putea deveni insistentă și ar fi experimentată ca ceea ce este în adevăr:

Moștenirea de la începutul istoriei Ființei, care la acest început și pentru el a rămas negândit – de a gândi Aletheia în sensul ei propriu și de a pregăti astfel posibilitatea unei schimbări a locuirii omului în lume.” (Martin Heidegger, 11 aprilie 1976).

(*Ethos*, nr. 3/ 1982)

D) SEMNALĂRI: Noutăți editoriale

CH. SEVERIN, *L'AGONIE SANS MORT*, Paris, 1960

Romanul, atribuit, probabil pe bună dreptate, profesorului Herescu, e biografia exilului nostru, în special a intelectualilor români din Franța, cu problemele, îndoielile, revoltele, speranțele și meschinăriile unei lumi de refugiați, care-și macină zece ani de surghiun în planuri, dor de țară, discuții nesfârșite, distracții și, *last but not least*, aventuri de dragoste. E o denunțare severă a vinilor și complicității Occidentului. Scrisă din noiembrie 1956 până în martie 1957, cartea resimte climatul revoluției ungare. Personaje ca autobiograficul Gabriel Adam, Sybille, romancierul Patrice Lignerolle,

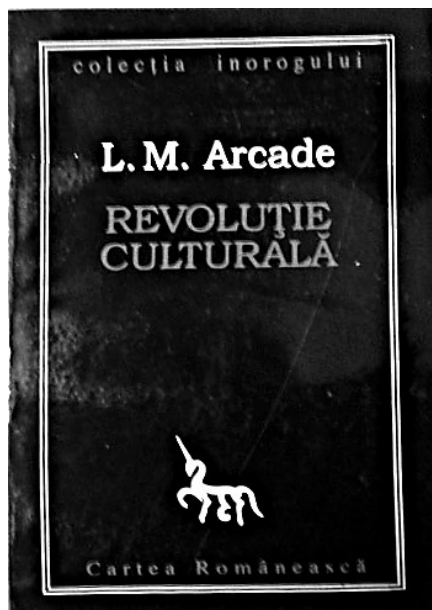
Marie-Claire Auzanges, cei doi evrei discordanți, Samuel Zuckermann și Ebner, Mișu Capră, Paul Gane, sunt destinate să rămână. Ar fi interesant de descifrat identitatea unora dintre ele, fiindcă pare sigur că autorul și-a căutat și găsit modelele în realitate.

(*Vatra*, sept.-dec., nr. 88/1962)

L. M. ARCADE, *REVOLUȚIE CULTURALĂ*

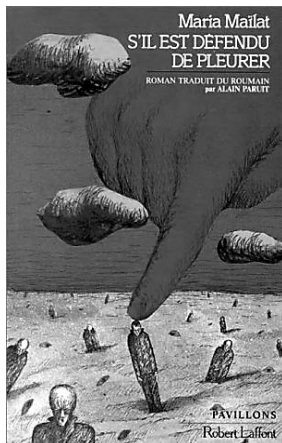
A apărut cartea lui L. M. Arcade *Revoluția culturală*, în editura autorului, „Caietele Inorogului”.

Invenția verbală, care plasează cartea în descendența unui Budai-Deleanu, Barbu sau Céline, este cea care generează evenimentele. Referentul ficțiunii lui L. M. Arcade nu este o anumă realitate, ci însuși limbajul în care această realitate s-a ascuns. De aici caracterul inedit și spectacular al cărții: reconstituirea unei lumi prin propria sa retorică.

(*Lupta. The Fight*, nr. 9/ 1984)

MARIA MAILAT - *S'IL EST DÉFENDU DE PLEURER* (NEPUTINȚA)

Ziarul francez *Libération* din 19 mai a publicat o cronică asupra romanului recent apărut în editura Robert Laffont, *S'il est défendu de pleurer* (titlul românesc: „*Neputința*”) de Maria Mailat.

Véronique Soulé, autoarea cronicii, este totodată și o cunoscătoare a stărilor de lucruri din România, unde a fost de câteva ori.

După ce se spune cum a fost scos din țară manuscrisul romanului – între paginile unei reviste pionierești, de către fiul cel mai mic al autoarei – în cronică se arată că romanul *este un strigăt de revoltă al unei femei-scriitor, al unei românce care asistă neputincioasă la prăbușirea lumii sale sub loviturile*

regimului lui Ceaușescu. O realitate dezgustătoare, abjectă invadează cartea. Este descrisă o societate în care frica este inoculată din cea mai fragedă vârstă, ca și foamea, aceste două simptome ale realității românești de astăzi.

Cum să nu te mire îngrozitoarea degradare a raporturilor umane descrise în carte, spune Véronique Soulé, atunci când *cuplurile se urăsc și-și mint copiii. Cele mai neînsemnate discuții sunt pline de agresivitate. Frustrările acumulate se scurg în două derivate: erotismul și beția. Doar înguste raze de speranță vin să lumineze coșmarul cotidian.*

Maria Mailat a scris această carte noaptea, acasă, la Târgu Mureș ... *Scriam ca o nebună* – spune Maria Mailat. *Nu doream să mă gândesc la cenzură. Numai după ce-am citit manuscrisul dactilografiat m-a cuprins frica.* Frică ce n-o va părăsi decât o dată ajunsă pe pământul Franței.

În România, Maria Mailat a scris în diverse reviste literare și este autoarea unei culegeri de nuvele. Ea face parte din curentul tinerilor scriitori *textualiști*, stil care practică o proză elaborată, jocuri de cuvinte și exerciții de stil opuse realismului socialist. De fapt, un *paravan*, spune Maria Mailat.

Ca și romanele predecesorilor săi cam de aceeași generație, Bujor Nedelcovici și Oana Orlea, Maria Mailat și-a conceput romanul în durere, spune Véronique Soulé. *Dar, adaugă ea, autoarea era grăbită. Trebuia să îndrăznească să vorbească despre un popor care, din nefericire, tace.*

Vom completa că *S'il est défendu de pleurer* a fost excelent tradus de Allain Paruit, poate cel mai bun traducător bilingv, româno-francez, în viață.

(Dinu Zamfirescu, *Dialog*, nr. 87/ 1988)

INFORMAȚII DESPRE EXIL, DESPRE SCRITORII ȘI REVISTE

N. PETRA

CRESTĂTURI

Există de fapt două lumi românești în afară de granițele firești ale României. Sunt, cronologic, românii veniți acum vreo 50-60 de ani în Statele Unite, exilați ai sărăciei și nevoilor din țară și cei ce se găsesc risipiți în toată lumea, veniți într-o lume, liberă, în acești ultimi douăzeci de ani.

Două lumi încă mult diferite. Cei vechi au primit încă de la început cu dragoste și ajutor pe refugiați, au deschis punga și inima și-au dat ajutorul lor pentru a ușura viața grea a celor rămași fără de casă și prea des fără de familie.

Dar legăturile s-au oprit aici. Românii cei așezați în America au continuat viața lor de cetățeni americani, cu problemele lor, acelea ale neamului în care s-au așezat și în care și-au crescut copiii și nepoții, iar „refugiații” trăind cu dorul întoarcerii, într-o lume de provizorat și de așteptare.

Au fost puține legăturile mai adânci între aceste două grupe; cu puține excepții nici nu au fost, deși acolo unde s-a încercat apropierea și s-a făcut mai ales un efort ca să se mențină, rezultatele au fost mai mult decât excelente, spre a aminti aici cazurile din Biserică. Dar în fond Biserica era și a rămas elementul principal și aproape singura activitate românească a emigrației de acum 50 de ani și deci natural ca să se găsească o legătură, o posibilitate de apropiere pe acest tărâm între cele două grupuri. Și tot Biserica a fost și a rămas aproape singurul teren unde se face legătura între aceste două grupuri atât de deosebite în fond.

Au fost unii care s-au supărat pe acest lucru și s-au acuzat reciproc de lipsă de dragoste, de sentimente românești, de egoism, de pretenții exagerate și de câte alte păcate, fără să caute nimeni să înțeleagă

diferențierile prea mari între aceste două lumi, și care nu permit să se facă nici un fel de concesie între ele.

Cu timpul aceste lumi s-au așezat deoparte una de alta și discuțiile s-au uitat. Din când în când se mai tulbură apele cu câte un incident, care și el e doar semnificativ pentru a însuma diferențele între cele două lumi, fără să aducă, în fapt, nimic nou.

Vechi emigranți în America, în ultimii câțiva ani, au început să reviziteze România; pentru ei e numai reluarea unor vizite pe care le făceau, mai des, înainte de război. Pentru cei nou ieșiți din țară aceste vizite sunt aproape o trădare.”

(Drum, nr. 4/ 1964)

VASILE POSTEUCĂ

ELIE CRISTO-LOVEANU

O plecare tăcută dintre noi, cu sfiala marelui artist, cu o nuanță de dor românesc. Elie Cristo-Loveanu s-a retras în icoanele cu care a îmbogățit America și omenirea, în cartea sa testamentară *The Romanian Language*, rezultatul unei munci de douăzeci de ani în dăscălia de la Universitatea Columbia și, desigur, și-n noi aceia care îi mărturisim biruința gândului. *Biruit-au gândul!* Ce splendidă treabă de ambasador român în continentul lui Columb. I-am rămas datori maestrului Cristo-Loveanu cu un răspuns la ultima lui scrisoare. Ne cerea o prezentare în presă a cărții lui de căpătâi, într-un ton de o rară modestie, cum le stă bine preoților artei: „Din darul lui Dumnezeu și al celor șapte ani la Academia de Arte Frumoase din București și, pe urmă, mulți ani de experiență, sunt artist pictor cu destul de mare reputație, atât aici în Statele Unite, cât și în Europa, – dar în același timp sunt și filolog – asta prin voința mamei mele care nu m-a lăsat în pace până nu i-am arătat licența în Litere. Cuvintele ei divine: Că o să-ți folosească odată, băiatul mamei, s-au împlinit cu prisosință, căci acea învățătură forțată mi-a folosit și îmi va folosi de acum înainte. De douăzeci de ani sunt profesor la Universitatea Columbia, unde predau limba și literatura română, cât și filologie romanică. Cartea *The Romanian language* e fructul unei munci din dragoste ce am avut-o și o am pentru prea frumoasa și dulce limbă românească.” Ultimele rânduri ale scrisorii cuprindeau o amărăciune ce, credem noi, merită să fie auzită: „Cu toate că trăim în țara cea mai bogată din lume, am avut extrem de mare greutate a scoate această carte. Goana după dolar a distrus în om aproape tot ce mai rămăsese mai frumos și divin în el.” Acum, din fiorul dialogului peste mormânt, nu mai putem recomanda. Mormântul lui Elie Cristo-Loveanu e ca apusul soarelui ce incendiază cerul.

(*Drum*, nr. 4/ 1964)

NICOLAE BELDICEANU

ELIZA ȘI ANTON CERBU

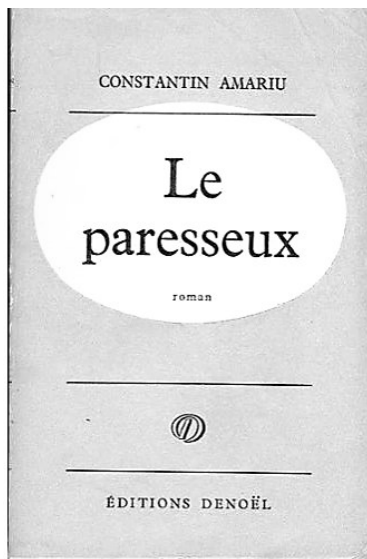
„Într-un interval de numai un an și jumătate știința românească a fost crunt lovită. A pierdut doi orientaliști distinși care, din cea mai fragedă tinerețe, atrași de opera lui Mircea Eliade, au jertfit ce era mai bun din ei pe altarul studiilor orientale. Anton Cerbu, după ce a urmat liceul francez la București, și-a luat licența la Facultatea de Litere. La Paris urmează cursurile Școlii de Limbi Orientale și ale Sorbonei, unde deprinde limbile sud-estului asiatic și tibetana. Eliza Cerbu, după terminarea liceului Iulia Hasdeu, se înscrie la Facultatea de Litere din București, unde-și ia licența. La Paris învață georgiana, armeană, siriaca și persana, urmează cursuri de specializare la Sorbona și Institutul Catolic. Anton Cerbu, după o lungă călătorie de cercetări întreprinse în Siam, părăsește Centre National de la Recherche Scientifique, fiind numit profesor de istoria religiilor la Universitatea Columbia din New York. Eliza Cerbu devine profesoară la Liceul francez din New York și la un colegiu universitar. (...) De la Anton Cerbu ne rămân mai multe studii în diverse reviste de specialitate. Eliza Cerbu avea sub tipar un text siriatic inedit, care trebuia să apară în *Patrologia orientală*. Disparația lor la 41 de ani lipsește orientalistica de doi cercetători emeriți și exilul românesc de două spirite alese, care au stat totdeauna alături de tot ceea ce formează crezul lui.”

(*Revista Scriitorilor Români*, nr. 4/ 1965)

CONSTANTIN AMARIU

LE PARESSEUX
(Ed. Denoel, Premiul Rivarol, 1955).

Romanul d-lui Amariu n-a căzut într-o zodie înțelegătoare. Deși a fost încoronat cu Premiul Rivarol, critica literară nu i-a acordat importanța pe care o merita această carte care aduce un aer nou în literatura română și care, în același timp, oferă literaturii europene o imagine originală a sufletului românesc și a spațiului astăzi ocupat de ruși. E vorba în acest roman de întâlnirea unui comunist cu Dumnezeu. O întâlnire neașteptată și bizară, just considerată sub punctul de vedere al aventurii și neprevăzutului, care constituie terenul ideal al acestor întâlniri. Departe de orice realism, păstrată tot timpul pe un plan de căutare, în aparență politică și polițienească, în fond spirituală, acțiunea e pasionantă de la primele pagini, culminând în scena întâlnirii de la sfârșit dintre agitatorul comunist și întruchiparea simbolică a lui Dumnezeu, foarte reușit încarnată de figura săteanului Lencea. Cineva a făcut legătura între figura Ioanei și aceea a Magdalenei, din „Il piccolo valle di Dio”, de Carlo Coccioli. Observația e justă și legătura tulburătoare, deși între literatura d-lui Amariu, redusă la limitele epicului, și între aceea a romancierului italian, la fel de orientată din punct de vedere religios, însă construită cu mijloace mult mai baroce, nu e decât o apropiere de intenții. În orice caz, apropierea e elocventă și deschide dintr-o dată romanului românesc perspective pe care, până acum, nu le întrevăzuse. Așteptăm cu încredere și cu multă curiozitate al doilea roman al d-lui Amariu.

(*Destin*, nr. 10/ 1956)

STINDARDUL

„*Stindardul*, tribuna de luptă românească în exil, redactată cu competență de dl. Ion V. Emilian, a ajuns în anul a zecelea. Este, credem, cea mai bine informată publicație din lumea liberă asupra situației din R.P.R. În numărul de pe mai-iunie, *Stindardul* publică două pagini mari de știri și comentarii din țară, nespuse de interesante. La fel, are o pagină în limba franceză și două în germană. Din păcate, și această publicație românească din exil, atât de prețioasă, trece prin greutăți. Să fi murit, oare, simțul datoriei în exilații noștri? Să ne fi copleșit într-atât bunul trai și grija zilei de mâine încât să fi ucis în noi răspunderea istorică?”

(*Drum*, nr. 4/ 1964)

„**MIRCEA POPESCU** nu este numai ziaristul de talent care se opune de mai bine de douăzeci de ani propagandei României comuniste în Italia, ci și un cercetător literar riguros, un comparatist de calitate, care slujește relațiile culturale româno-italiene cu acea dezinteresare care cinstește un om de cultură. Dintre ultimele sale studii, semnalăm: *I Contributi Danteschi di Ramiro Ortiz*, în *Rasegna Bibliografica Dantesca*, *La lunga Romana captivitas di un Vescovo del Settecento* în *Strena dei Romanisti*; *L'avventura Dantesca di George Coșbuc*, în *Alti del Convegno di Studi su Aspetti e Problemi della Critica Dantesca*.”

(Rubrica „Confluente”, în *Limite*, nr. 1/ 1969)

RESTITUIRI – TEXTE ORIGINALE ÎN VERSIUNE ROMÂNESCĂ

VINTILĂ HORIA

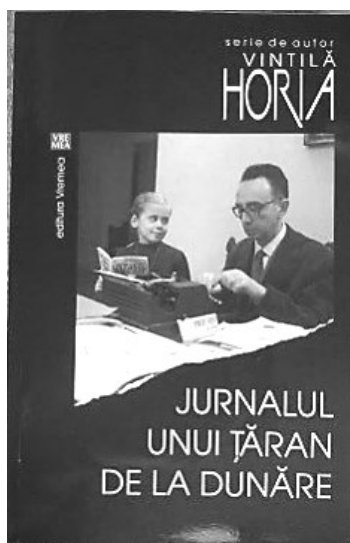
JOURNAL D'UN PAYSAN DU DANUBE
(JURNALUL UNUI ȚĂRAN DE LA DUNĂRE)
(Fragment)

1 Februarie, Luni, 1965

Primesc în dimineața aceasta câteva exemplare pe care le cerusem editorului din *Dumnezeu s-a născut în exil*. Deschid cartea, chiar la jumătate, și pic tocmai peste această pagină în care schițam acum șapte ani (am scris romanul acesta între 1957 și 1958), silueta țăranului de la Dunăre. Iată portretul lui:

„Astă-seară, înainte de culcare, a scos din traistă un fluier lung, lucios și îngălbenit de îndelungată folosință, și a început să cânte, mai curând pentru cai decât pentru mine, niște cântece triste, un pic monotone, care evocau firește istorii vechi. Cântecele astea aveau forma peisajului pe care-l străbatem începând din după-amiaza asta:

sunt unduioase precum colinele și pădurile istorisind ceva în cadența unor turme de oi, care, în mers, capătă aceeași formă unduioasă pe măsură ce urcă și coboară colinele astea domoale printre copaci, pe malul unui pârâu, înaintând spre șes, cu spatele ocrotit de umbra munților sau, dimpotrivă, având munții în fața ochilor, gata să se lase scâlțați în lumina asfințitului. Orice altă muzică ar fi greu de conceput pe meleagurile astea. Lemnul sonor al fluierului la fel ca buzele care îngână firul melodic prin găurile delicate ale instrumentului și la fel ca urechea care îl ascultă și îl interpretează mereu în același mod, sub avalanșa acelorași imagini, totul pare modelat de rotunjimea armonioasă a acestor coline. N-am mai văzut încă asemenea forme blânde de relief. Ne aflăm în acest moment în creștetul plat al uneia din aceste coline.

Soarele tocmai a apus, dincolo de munți, valea Râmnicului Sărat, la picioarele noastre, se umple de umbre, foarte încet, căci ziua e lungă în acest anotimp, plopi înalți își tremură frunza la margine de apă, fuioare de fum urcă în văzduh, ici-acolo, în fața colibelor oamenilor. Caii noștri pasc iarbă deasă, iar eu aud zgomotul aspru și lacom al fâlcilor care lucrează. Comozous a aprins focul în fața căruței și se pregătește pentru îndelungatul ritual al *malanei* zilnice. Îmi dezmoțesc picioarele, plimbându-mă în sus și-n jos, lăsându-mă pătruns ca de o lumină de nemărginirea munților, a dealurilor, a câmpiilor, a codrilor și a cerului, o nemărginire care are o formă, culori și sunete. Nemărginirea asta eu o numesc *pace*. O pace care glăsuiește despre un trecut sau despre un viitor foarte îndepărtat, când sufletul omenesc avea, sau va avea, forma acestui peisaj. Simt că trăiesc fără teamă, pentru prima oară de când exist.”²³

Omul și peisajul sunt reale, fiindcă fac parte din amintirile mele. Am privit de multe ori Valea Râmnicului Sărat, vara și toamna, când coboram pe jos sau în trăsură (una cu cai, adevărată), dealul pe care se afla via unchiului meu Constantin. Ea se află clar întipărită în memoria mea, cu liniile, culorile, sunetele și miremele ei. N-am făcut decât să transcriu în romanul meu unul dintre cele mai frumoase tablouri agățate pe pereții galeriei mele interioare. Cât despre personaj, Comozous, acum îmi dau seama, nu era decât reproducerea, la fel de fidelă, ca și restul, – doar că era mai tânăr în realitate decât în carte – a unui țăran pe care l-am cunoscut la vârsta de zece ani într-un sat aflat în aceeași vale, la câțiva kilometri mai la deal de via unchiului meu și mai jos de Poiana Mărului, de care vorbesc în roman și unde se află o mănăstire de maici. Țăranul acela se numea Moș Toma și era tatăl sau socrul țăranului care ne închiriasse casa unde ne petreceam vacanța în vara aceea. Purta plete, ca dacii – așa cum apar ei pe Columna lui Traian de la Roma – ițari strânși pe picior din pânză albă și deasupra o cămașă albă, strânsă în jurul taliei cu un „chimir”, o centură lată, din piele lucioasă, cu tot felul de buzunărașe misterioase și ascunzători, sau cu un brâu roșu, pe care-l înfășura de mai multe ori peste șale. Noaptea, după cină, ieșea și se așeza, cu picioarele atârnate, pe prispa îngustă, lipindu-și buzele de un fluier lung, numit „caval” și cânta melodii din partea locului, de o tristețe care-ți rupea inima, trecea apoi la o „horă” sau o „bătută” rapidă și veselă ca să ne schimbe starea de spirit.

Mă uitam la el ca vrăjit, îl ascultam ca pe un zeu al pădurilor, fiindcă imaginea strămoșilor anonimi, îndepărtați ca preistoria, este o imagine divină, bărbații de altădată și, cu siguranță, bărbații de pe la noi, asemenea primilor atlanti, având relații cu divinitatea, comunicând cu ea, fiind făcuți deci după chipul și asemănarea ei. Bătrânul din *Scrisoarea a VII-a*, preotul

²³ *Dumnezeu s-a născut în exil*, ed. Vreimea, 2016 (traducere de Ileana Cantuniari).

sicul care-l duce pe Platon în Atlantida, este și el o reproducere a lui Moș Toma, doar că mai bătrân.

Lângă casa lui Moș Toma locuia primarul satului, un anume Popescu, al cărui fiu, prietenul meu, un băiat brunet, cu pielea oacheșă, cu niște ochi negri, intenși și plini de viață, mă iniția în tainele universului său de copil de țaran. Casa lor era mare și frumoasă și în spatele ei aveau o întreagă fermă apicolă, modernă și organizată ca o uzină de fabricat miere. Ne puneam măști din plasă de sârmă, ca spadasinii, pentru a intra fără pericol în tumultul muzical al albinelor. Ieșeam de acolo cu gura plină de faguri de miere aurii ca soarele sau de culoarea chihlimbarului. Când se termina mierea și simțeam pe limbă ceara cu gustul ei uscat și moale, îmi închipuiam de fiecare dată că mă aflu într-o biserică de țară, în mireasma lumânărilor încă neaprinse, lucind slab, galbene, în acea strălucire a sacrului, așa cum le văzusem în regiune, în biserici, capele sau troițe ascunse în adâncurile codrilor seculari, unde veneau să se roage cavaleri în armură sau țărani, femei și bătrâni, în vreme ce tătarii, turcii și rușii jefuiau și pârjoleau satele de la câmpie. În timp ce mestecam ceara pentru a stoarce din ea ultimele picături de miere, sufletul îmi plutea în clar-obscurul populat de fantome și, deși simțeam lumina verii care mă înconjura ca un foc binefăcător, mă afluam totuși departe, în biserică, dincolo de vremi, auzeam suspinele femeilor, șoaptele litaniilor, sfârâitul lumânărilor cu parfum de albine, scrâșnetul săbiilor pe dalele de piatră, vocea nazală a călugărului bărbos, acea voce de român care-și căuta drumul cel mai scurt, cel mai rapid spre Dumnezeu, singurul nostru sprijin. Rămâneam nemișcat pe toată durata călătoriei acesteia, din care ieșeam ca buimăcit și obosit și despre care nu vorbeam niciodată cu nimeni. Decât cu fratele meu care știa totul despre mine, dar care era prea mic la vremea aceea ca să mă poată însoți în expedițiile mele istorice. Uneori îl luam, eu și Costică Popescu, în călătoriile noastre în spațiu.

Ne era suficient să ieșim în fața casei și să traversăm ulița plină de praf care lega orașul de satul Dumitrești și continua spre nord până la Poiana Mărului, de-a lungul meandrelor Râmnicului Sărat, ca să ajungem în livada familiei Popescu, ocupând toată coasta dealului din sat și până la râu. Printre pruni, observam în vale un ochi scânteietor de apă, centrul acestui univers fabulos, a cărui simplă apariție în memorie îmi ajunge pentru a deveni cu adevărat cel de odinioară, dureros sfâșiat ca și acum între război și pace. Când ajungeam pe malul iazului, prietenul meu împingea în apă nava, vehicul al celor mai ambițioase vise ale noastre. Era un butoi tăiat în două, de-a lungul doagelor, închipuind un fel de barcă ovală, susținută de jur-împrejur de un cadru de lemn care n-o lăsa să se răstoarne. Loveam malul cu vâsla și aventura începea. Vedeam raci ascunzându-se pe fundul nămolos al apei, lăsând în urmă nori minusculi

marcând locul unde dispăruseră. Apa limpede se întuneca la asfințit, când briza dădea glas stufărișului. /.../ Aș fi capabil să scriu mii de pagini povestind ce au fost copilăria și adolescența mea, de la doi până la douăzeci și cinci de ani, când am devenit brusc adult. O fac în fond în romanele mele, unde personajele mele își povestesc adeseori copilăria, care este chiar copilăria mea (ca Ovidiu în *Dumnezeu s-a născut în exil* sau ca Radu-Negru în *Cavalerul resemnării*). (pp. 63-68)

(Edit. Vreimea, 2016.

Traducere din limba franceză: **Doina Jela**)

AZI DESPRE IERI: PERSONALITĂȚI DIN EXIL

ADRIAN DINU RACHIERU

EUGENIU COȘERIU, POETUL

*„Cânt însă trist și rănit ca o
carte cu filele rupte”*

Pornit la inițiativa lui Basarab Nicolescu, un recent Colocviu Internațional dedicat exilului românesc, cu vădite intenții recuperatoare, desfășurat la Mediaș (EXIPORA 2017, prin implicarea entuziastă a profesorilor Ligia și Attila Csiki), aducea în atenție, alături de Vintilă Horia, și figura lui Eugeniu Coșeriu; și el, din păcate, deși cu o doctrină proprie, închegată, de ecou planetar, încă neasimilat pe deplin de cultura română. E drept, școala coșeriană, prin focarul clujean (o echipă tânără, păstorită de profesorul Mircea Borcilă) a impus deja o tradiție integralistă, fructificând „deceniul românesc”. Dacă explorăm „geografia diseminării”, vom constata, alături de Emma Tămâianu-Morita, că japonezii au realizat, primii, magnitudinea revoluției coșeriene, decretându-l – prin vocea lui Kamei – „un lingvist pentru secolul XXI”; ceea ce, implicit, înseamnă că „gigantul din Tübingen” e sortit să mai aștepte, inclusiv în spațiul românesc, bântuit, se știe, de atâtea mode (treacătoare, firește). Ca și imensa Arhivă de la Tübingen, urmând cândva a fi cercetată...

Dar polivalența marelui Profesor se cuvine examinată și din alte unghiuri, motiv de a schița, în rândurile ce urmează, un profil al celui ispitit de încercări beletristice, poezia fiindu-i o mare pasiune (oarecum tăinuită). Deși a trăit mereu *acasă* (cum, deseori, mărturisea), Eugeniu Coșeriu – devenit simbol pentru spațiul basarabean – a avut norocul de a fi plecat în lume (la îndemnul tatălui), purtând cu sine un eticism „răsădit de-acasă”. Congenerii săi trăiau febril, la îndemnul lui Eliade, „depășirea momentului universitar”, căutând limbajul „trăirist”, colorat, de prospețimi magnetice, vânând autenticismul, fără interes pentru zonele aride, de uscăciune didacticistă. Trecut pe la școli înalte (Iași, cu Iorgu Jordan și Petru Caraman; Roma, Padova și Milano), luându-și un doctorat în litere (Roma, 1944), apoi

și în filosofie (Milano, 1949), cel ivit în lume la Mihăileni-Bălți într-o familie de învățători (n. 27 iulie 1921) a devenit „un gigant al lingvisticii” (Hans Helmuth Christemann), părintele *lingvisticii integrale*. La 31 de ani publica *Sistema, norma y habla*, apoi, în 1958, *Sincronie, diacronie și istorie* (tipărită în românește abia în 1997!), predând cursuri de lingvistică generală și de romanistică la Universitățile din Montevideo (1951-1963) și Tübingen, unde a și sfârșit (m. 7 septembrie 2002), prezent ca profesor invitat în multe locuri de pe glob, întemeind prestigioasa *școală coșeriană*, iscând un discipolat de larg ecou.

Revenit la matcă, regăsindu-și „frații” în 1991, la Chișinău, și mai apoi, cu prilejul unui colocviu bălțean (*Filologia secolului al XXI-lea*), provocat de N. Leahu, Gh. Popa și Maria Șleahțișchi care l-au antrenat într-un lung dialog (un interviu în două reprize: 1998, 2001) din care s-a născut o carte densă (v. *Universul din scoică*, Editura Știința, 2004), iscoditorul lingvist, cercetând soarta limbii române, supusă anomaliilor atât în spațiul transprutean (cu o aberantă polarizare între moldovenism și românism) cât și în fața Occidentului, atrăgea atenția că limbajul nu e *ergon* („lucru împietrit”). Iubea și profesia raționalismul critic, știa că ideile nu se pierd când se împart, știința fiind o binefăcătoare împărtașanie. Încât, în acele *Elegii de la Bălți* (cf. N. Leahu), rememorând anii de început cu învățătorul Roman Mândăcanu recunoștea că a scris și „ceva literatură”. Și Călinescu remarcase „turbulența” junelui colaborator de la *Jurnalul literar*, o promisiune lesne orientabilă – scria *divinul critic* – „în toate ramurile culturii”. Iar „muza de la Bălți” (Irina Stavschi) îi înstrunase coarda lirică.

Cum exegeza mai nouă îl așezase, contagios, sub semnul lui Blaga, profesorul s-a simțit dator să protesteze, respingând ferm ipoteza. El îl știa „pe de rost” pe Barbu, coincidențele blagiene nu pot fi considerate influențe iar în proză se manifestase kafkian. Încât, taxat drept „precursor al absurdului” (cf. M. Cimpoi), prozatorul Coșeriu, în ale sale „povestiri și glume” (vezi, de pildă, volumul de la Tübingen, 1988, apoi în versiune românească *Anotimpul ploilor*, Cluj-Napoca, 1992) se dezvăluie ca un spirit mucalit, pe linie crengistă (filtrată livresc), regizând disoluția sensului prin manevre eliadești (credem), cu ciudate dispariții (v. *Cinematograful*). Și fiind de fapt, refugiat sub platoșa academismului, un elegiac râvnind „târzii mângâieri”, cu gândul „obosit de umblet”, copleșit, împresurat de „vorbe de iască”. Încât poetul va mărturisi spășit: „E greu să ne creștem viața din călimări” (v. *Voia Ta*).

Să reamintim că în perioada liceului bălțean (1931-1939), coleg acolo cu Sergiu Grossu, elevul Coșeriu, „uns” președinte al societății de lectură „B. P. Hasdeu” debuta în revista *Crenguța* (septembrie-decembrie 1937). Acolo publica mici proze (*Suflet de vultur, Sinceritate*) și o conferință despre

cronicari, posibile nucleee epice pentru ceea ce va urma în perioada italică (*Corriere Lombarde*, *L'Europeo*, între 1946-1950, cu o scriitură periată, austeră). Dar poetul, încumetându-se și la traduceri (din Flaccus, în *Crenguța*, nr. 2/1938) respecta cu sfințenie convențiile estetizante, tiparele clasiciste, preocupat grijuliu de armonie și disciplină (cf. Alina Ciobanu), tributar impulsurilor romantice ale vârstei, precum în *Vers de noapte (în metru antic)* unde, decupând un vers, citim: „Ape s-azvârl în prăpăstii sărind peste stânci furtunoase” etc. Ciudat, în conflict cu astfel de predispoziții, înrolându-se tendințelor reformatoare, cu ecouri dadaiste, tânărul Eugeniu Coșeriu va scrie penetrant despre *Dadaismul poporan (Jurnalul literar*, nr. 49/1939), lansând, la 18 ani, observații de mare finețe analitică. Vorbește, astfel, despre „dadaismul” copiilor și mai ales, producând „mostre folclorice”, despre cuvintele inventate, bufoneriile și sonoritățile unor formule „magice”, vidându-și sensul și pendulând între jovialitate și obscenitate. Încât metafora și injuria coabitează în astfel de producțiuni, producând conexiuni și iluminări în zona ludicului, vizitat de hazard și absurd. Dar nu uită a sublinia importanța „hainei etice”, de regulă tratată superficial-periferic de cohorta analiștilor.

Un mare român ignorat, lingvistul „mihăilenar” a revăzut Basarabia după cinci decenii! S-a declarat, repetat, „un moldovenist în cadrul românismului” și a apărat baricadele limbii, desfășurând argumente infailibile, „uitate” azi de voronienii și dodonii de serviciu. Calm, decomplexat, vervos, cu o memorie fabuloasă, *gigantul de la Tübingen* lasă o moștenire științifică care s-ar cuveni adusă, grabnic și integral, acasă. Evident, poetul Coșeriu, chiar „strivit” de această zestre (care, inevitabil, eclipsează oferta lirică) ține să ne avertizeze asupra unei Istории vitrege, devenită – nota M. Cimpoi – metaforă existențială (v. *Rătăcesc moldovenii*): „la nord de cercul polar”, înduioșându-se de cei rătăciți pe-acolo, salvându-i de la o moarte „de frig” „lupii miloși din Carelia” sunt gata să-i sfășie, condamându-i la o alta. Soarta Basarabiei, supusă tăvălugului deznaționalizării / mancurtizării poate fi citită aici în filigran, în erupțiile elegiace ale unui spirit înalt, lingvist de talie mondială, mereu cu gândul *acasă*, devenit – accepta, cu modestie și bonomie – „un fel de simbol”. Cel care a răzbit în lume înfrângând vitregiile sorții s-a simțit *dator* să pledeze pentru „adevărul științific și istoric”, condamnând *moldovenismul imoral*, recunoscând însă un *moldovenism sănătos* și cinstind eroismul basarabean, păstrându-și limba în pofida tuturor intemperțiilor. Condamnând aberațiile sovieto-moldoveniste, impunând Prutul drept „frontieră lingvistică”, Eugeniu Coșeriu a afirmat răspicat că fantoma „limbii moldovenești” este *o fraudă științifică*.

Sângele nostru

Din sângele nostru
s-au hrănit atâtea popoare.

Din sângele nostru
s-au născut
poeți și cărturari ruși.
Mai ruși decât rușii.

Din sângele nostru
s-au născut
voievozi și regi maghiari,
hatmani de cazaci,
frunțași albanezi,
frunțași sârbi, frunțași
chirghizi.

Din sângele nostru
s-au născut
cârmuitori,
eroi și vlădici greci.
Mai greci decât grecii.

Dar să nu vă temeți!
Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi –
sângele
pe care vi l-am dăruit
la nord și la sud de Dunăre!

Vă rugăm numai să nu ni-l cereți
și pe cel
pe care îl mai avem.
Lăsați-ne și nouă
măcar câteva picături
ca să ne putem înfățișa cu ele
ca noi înșine
la judecata de apoi.

Proverb

Poate că-s adormit în somn
letargic de veacuri
Undeva departe s-au și topit stelele;
Joacă acum, joacă în gându-mi ielele,
Ca uneori, când e noapte cu lună,
pe lacuri.

Cânt însă trist și rănit ca o carte
cu filele rupte
Fără să vreau m-au zăpezit
amintirile:
Popi aud, pe nas cum citesc
psaltirile
Oameni prin minte-mi trec cu
fețele supte.

Iată merg nesimțit și fără de samă,
Printre panici care și-au risipit florile
Să mai aștept, să vii, să-mi redai
comorile?
Magice voci de cocor din
adolescență mă cheamă.

lipit bine timbrul? S-o fi pus în vreo cutie uitată de poștă sau în vreo poștă fără cutie? Ipoteza cea mai plauzibilă e că o fi încăput pe mâna vreunui impiegat poștal care face foarte diligent progresista grevă a diligenței.

Ale mele când așa și așa, când destul de bune. Așa și așa m-au cam durut măruntaiele care poate premeditează să-mi redeschidă drăguțul de ulcer. Destul de bune: mai cu hăis și of, am comis vreo 30 de pagini dintre cele vreo 60 care-mi lipseau ca să-miucid, cu milostenie și voia Duhului, mortul²⁶. Mortul e Occidentul. (Le dragon et la limace²⁷).

Al tău cu mult drag și omagii respectuoase Dnei Nicolescu²⁸.

Leonid

*Cumnatul a părăsit Franța acuma o săptămână.

P.S. Am primit și articolul Poghirc²⁹ și două articole Cazacu³⁰.

²⁶ Dacă Oswald Spengler scrisese despre „declinul Occidentului”, L. M. Arcade considera că Vestul era deja mort.

²⁷ Balaurul și melcul.

²⁸ Michelle Nicolescu (1947-2005), soția lui Basarab Nicolescu.

²⁹ **Cicerone Poghirc** (1928-2001), născut, ca și L. M. Arcade, în județul Vaslui a fost lingvist, indoeuropenist, istoric al limbii române, tracolog, istoric al religiilor. Era, în acel moment, președinte al Centrului Român de Cercetări din Paris și profesor universitar la Bochum, Germania. Stabilat din 1979 în străinătate.

³⁰ **Matei Cazacu** (n. 1946 la Sinaia), eseist, istoric medievalist, scriitor. Plecat ilegal din România în 1973. A studiat istoria la Universitatea din București, studii pe care le-a terminat în 1969. Până la plecarea ilegală din România și stabilirea în Franța, a fost cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București. A devenit doctor în istorie la Universitatea Paris I Sorbonne Panthéon (1979). Membru al secției române a Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului, al Asociației pentru Apărarea Monumentelor Istorice din România. Din 1977 a colaborat cu posturile de radio Europa Liberă, BBC, Vocea Americii, Radio France Internationale, Radio Canada etc. În 2012 era director de cercetare la CNRS (centrul național de cercetări științifice), Paris. (cf. https://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Cazacu)

L. M. ARCADE³¹
4, rue du Général H. Bertier
92200 Neuilly-sur-Seine
Tél. : 47.22.22.67

Neuilly-sur-Seine, le 8. 01. [20]01

Cher Basarab³²,

Depuis des mois, je ne peux quitter ma chambre.
Pourrais-je te revoir un jour ?
Tu as été et tu restes mon seul grand ami.
Je t'embrasse,
Leonid

L. M. ARCADE
(către Ion Solacolu)

Neuilly-sur- Seine le 7 iulie 1982

Mr.
Dr. I. Solacolu
c/o Elena Chiriac
Georg Speyer Str. 81
D. 6000 Frankfurt/ M. 90
Alemagne Fédérale

Stimate domnule Solacolu,

Vă adresez în primul rând felicitările noastre, ale celor reuniți în asociația HYPERION, pentru frumoasa dvs. împlinire. Am primit ultimele numere ale revistei DIALOG, care au fost și vor fi expuse cu ocazia tuturor întâlnirilor pariziene care au loc lunar la sediul nostru de la Neuilly, reuniuni la care participă câteva zeci de intelectuali români de la Paris și

³¹ Ultima scrisoare primită de Basarab Nicolescu de la L. M. Arcade.

³² Dragă Basarab, De luni de zile nu mai pot părăsi camera. Voi putea oare să te mai revăd într-o bună zi ? Tu ai fost și ai rămas singurul meu mare prieten. Te îmbrățișez.

Leonid

peste o sută când manifestările au loc în săli mai încăpătoare, cum a fost cazul colocviului LUPAȘCU de la Sorbona.

După cum poate știți, principalul nostru obiectiv rămâne promovarea cărții românești în exil, acțiune pe care am asumat-o gratuit, acoperindu-ne cheltuielile numai din cotizații.

Anexez o circulară pe care am difuzat-o în două mii de exemplare și primul număr al Buletinului nostru.

Ne-ați obliga mult dacă ați accepta să semnați în proximal DIALOG activitatea noastră, reproducând îndeosebi textele alăturatei scrisori și alăturatului cupon răspuns.

Vă rugăm să primiți, Stimate Domnule SoIacolu, și să transmiteți tuturor colaboratorilor dv. Mulțumirile și asigurarea prețurii noastre.

L. M. Arcade

ION DUMITRU
(cătore L. M. Arcade)

Jon Dumitru – Verlag
800 München 40
Siegfriedstr

Domniei Sale Domnului
Leonida Arcade Mămăligă,

4, Rue de General Henrion-Bertier
9220-Neuilly-sur-Seine
France

München, 8.8. 1982

Mult stimat domnule Mămăligă,

Conform înțelegerii noastre am pregătit pachetele cu cărți pentru Domnul Răuță, pe care trebuia să le expediez la Madrid. În urma vizitei sale la München și printre altele la mine la editură Domnia Sa a dispus ca pachetele respective să le mai țin la mine până ce dânsul îmi va spune să le expediez, probabil în septembrie a.c. Nu cunosc motivul acestei

amânări, dar eu țin să vă informez pentru ca, în caz de încurcături, vina să nu mi se atribuie mie.

Cu cele mai bune gânduri și cu toată admirația pentru cele ce v-ați propus să întreprindeți și cu toate urările de succes, rămân din toată inima alături de Dumneavoastră, așa cum am convenit.

Ion Dumitru

P.S. În caz că vor exista comenzi urgente vizând cărțile ce au apărut în editura mea, mă puteți pune la curent și voi urma indicațiile Dumneavoastră

I. D.

Jon Dumitru - Verlag
8000 München 40
Siegfriedstr.

Domniei Sale Domnului
Leonida Arcade Mămăligă,
4, rue du General Henrion-Bertier
9220 NEUILLY -SUR -SEINE
France

München, 8.8.1982

Mușt Stimate Domnule Mămăliga,

Conform înțelegerii noastre am pregătit pachetele cu cărți pentru Domnul Răuță pe care trebuia să le expediez la Madrid. În urma vizitei sale la München și printre altele la mine la editură Domnia Sa a dispus ca pachetele respective să le mai țin la mine până ce dăndul îmi va spunea să le expediez, probabil în Septembrie a.c. Nu cunosc motivul acestei amânări dar eu țin să vă informez pentru ca în caz de încurcături vina să nu mi se atribuie mie.

Cu cele mai bune gânduri și cu toată admirația pentru cele ce v-ați propus să le întreprindeți și cu toate urările de succes, rămân din toată inima alături de Dumneavoastră așa cum am convenit !

Ion Dumitru

PS: In caz că vor exista comenzi urgente vizând cărțile ce au apărut în editura mea mă puteți pune la curent și voi urma indicațiile Dumneavoastră.

I.D.

Hyperion

4, rue du Général
Henrion-Bertier 92200
Neuilly-sur-Seine
Association privée sans but
lucratif regie par la loi de 1901
Compte cheque postal –
Paris 4 491.22G

SCRISOARE

HYPERION 4, rue du Général Henrion-Bertier 92200 NEUILLY-SUR-SEINE
Association privée sans but lucratif régie par la loi de 1901
Compte chèque postal : Paris 4 491 22 G.

Asociația noastră construită din inițiativa și cu sprijinul Doamnelor și Domnilor: Ioana ANDREESCU, L. M. ARCADE, Ștefan BACIU, D. BACU, D. BOSNIEF-PARASCHIVESCU, I. BRĂTIANU, T și S. CAZABAN, M. CAZACU, P. CHIHAIA, N. CRIȘAN, Ioan CUȘA, G. DAMIAN, Horia DAMIAN, Moircea ELIADE, Radu ENESCU, Vintilă HORIA, Virgil IERUNCA, Monica LOVINESCU, Ștefan LUPAȘCU, B. MAMALIGA, C. METZEANU, Ștefan MUNTEANU, B. NICOLESCU, A. PANDREA, M. PARLIER, Nicolae PETRA, C. POGHIRC, Aurel RAUTA, S. și M.M. SCHACHTER, Horia STAMATU, Sanda STOLOJAN, Mihai Dim. STURZA, Virgil TANASE, Octavian VUIA..., a adresat celor pe care-i cunoaște scrisoarea de mai jos, semnată de membrii fondatori:

Stimate Domn, Stimate Doamnă,

Timp de aproape patruzeci de ani Românii refugiați au publicat în Europa, în cele două Americi sau aiurea mii și mii de cărți, peste cinci sute de titluri felurite: de la Eminescu, Gheorghe Brătianu și Nae Ionescu până la Eliade și Cioran (în limba română), alături de operele altor scriitori mai tineri sau mai puțin cunoscuți. Au fost de asemenea editate colecții de texte importante, consultate de savanți din lumea întreagă, printre care „La Revue des Études Roumaines” sau „Acta”.

Această realizare culturală nu este suficient de cunoscută îndeosebi refugiaților din ultimii ani. Câți știu ce cărți s-au tipărit, câte se mai găsesc și unde pot fi găsite? Și câți o vor ști pentru publicațiile viitoare? Pe de altă parte, preferințele, mijloacele materiale și răspândirea geografică a intelectualilor români – în permanentă schimbare – sunt prea puțin cunoscute editorilor.

Iată de ce Asociația HYPERION își propune să vă trimită periodic un buletin redactat în vederea unei cât de largi edificări. Pe lângă informațiile privitoare la cartea românească, buletinul se va strădui să vă semnaleze lucrările traduse în limbi străine, precum și principalele manifestații culturale românești din Franța.

Dacă doriți să primiți acest buletin, vă rugăm să completați și să înapoiați imprimatul alăturat³³. Ne-ar fi prețioasă orice sugestie pe care ne-ați adresa-o.

Nădăjduind să vă putem socoti alături de noi printre sprijinatorii cărților de cultură, temeieri sigure ale solidarității noastre, rămânem la dispoziția D-voastră pentru orice adaos lămuritor.

Timp fără poeți

Cândva,
când va fi tăcut cel din urmă poet
al acestui exil fără timp
undeva în Bucegi va răsună un fluier
și ciobani cu sarica groasă pe umeri
vor trăi aceeași Mioriță.

Deșțărare, tu care ai dat oceane de lacrimi
n-ai zămislit până azi nici un poet
care să spună lumii cum inima Țării
bate neîncetat
neschimbat
sub capacul de plumb al sicriului roșu.

ȘTEFAN BACIU (172)

Din volumul *Pomele poetului Ștefan Baciu*

³³ Imprimatul cere completarea unor „căsuțe”, referitoare la primirea (gratuită) a primelor numere ale buletinului Asociației, în legătură cu posibilitatea de a procura – prin comandă – cărți românești, precum și tipul de lucrări preferate. Urmează, spre exemplificare, un poem de Ștefan Baciu și altul de Horia Stamatu, apoi un fragment din *Lacrimi și sfinți* de Emil Cioran (pe care le inserăm și noi aici) N. edit.

XII

În această noapte
străbătută cu ochii deschiși,
în această zi
arsă cu ochii închiși,
se apropie unii, din când în când:
nădejdea lor e să te mângâie,
lumină fără ecou,
dulce amintire și prevedere,
pe care niciodată
aur, diamante și nicio altă vanitate,
n-o vor găsi
până când nu s-or întoarce
într-un ocean de lacrimi

HORIA STAMATU (1971)

Din volumul *Dialogos*

EMIL CIORAN – *Lacrimi și sfinți*

Încerc să-mi reprezint o lume fără spațiu – și nu găsesc decât o inimă de sfânt.

Ceea ce deosebește pe oameni de sfinți nu este orientarea față de cer, ci atitudinea față de corp. Cerul nu-l are nici un om, dar corp are orice sfânt. Este, pentru oameni, corpul o problemă? În atât cât sunt bolnavi, da. Încolo, și-l târâie cu inconștientă. În sfințenie însă, el este o obsesie constantă.

Orice fel de extaz suplinește sexualitatea. Ea n-ar avea nici un sens fără mediocritatea ființelor. Dar cum acestea n-au altă cale de a ieși din ele înșile, sexualitatea le salvează temporal din animalitate. Actul sexual își depășește, la orice ființă, semnificația biologică. El este un *triumf* asupra animalității. Căci sexualitatea e singura poartă spre cer din toată biologia.

Din toate epocile istorice n-aș putea munci cu sufletul împăcat decât ca sclav, pe vremea când faraonii înălțau piramidele. Să ridici la lespezi sub lovituri de bici, dar să le vezi încununate de veșnicie și să simți vidul ce se naște în jurul piramidelor, din dezertarea timpului! Ultimul sclav egiptean era mai aproape de veșnicie decât oricare filosof al occidentului.

Egiptenii trăiau în extazul soarelui și al morții. Pentru noi, cerul a devenit piatră de mormânt. Lumea modernă a fost atinsă, până la blestem, de seducția lucrurilor finite.

O conștiință se măsoară după dilatarea ei cosmică. Dacă mai ai margini în lume după ce ți-ai aplecat spiritul asupra ei, înseamnă că ai rămas undeva la începutul drumului, înfrânt pe cărările cosmice. Acel ce n-ar epuiza lumea în zbaterile lui lăuntrice nu va ajunge niciodată la Dumnezeu. La limita dilatării cosmice a conștiinței se plasează El. Când am înghițit lumea și am rămas singuri, mândri de orgoliul nostru, Dumnezeu apare de după paravanul Nimicului ca o ultimă ispitire.

Creștinismul este mult prea profund ca să mai poată dăinui. *Secolele* lui sunt numărate. Cum de a putut omul să reziste atâta vreme la atâtea probleme ultime, servite în mod oficial? Amețelile rare ale individului au devenit religie de stat. Că omul nu s-a desprins complet de adâncimile creștinismului, îmi pare singura probă pentru vocația metafizică a acestui animal.

Ești *sănătos* atâta vreme cât crezi în filosofie, când începi, însă, *a gândi*, apare boala.

După Shakespeare sau Dostoievski nu mai putem fi înțelepți. Oamenii și-au regăsit prin ei durerile și au început, renegându-și întâia amintire, să fie mândri de pierderea paradisului.

Singurul merit al filosofilor este că s-au rușinat *uneori* că sunt *oameni*. Platon și Nietzsche fac excepție: ei s-au rușinat *totdeauna*. Primul a vrut să ne scoată din lume, iar al doilea din noi înșine. Până și sfinții ar avea ceva de învățat de la ei. Astfel s-a salvat *onoarea* filosofiei.

ÎN EXIL DESPRE EXIL

„Operele pribegilor au și ele, îndeobște, destin pribeg”.
„Niciun om nu e mai flămând de justiție decât exilatul”.

N. I. Herescu

„Exil e când spui exil și este exil
când dincolo de tot, nimic nu-ți aparține.”

Ștefan Baciu

„Care au fost obstacolele pe care a trebuit să le urc? Unul singur:
exilul.”

Nicu Caranica

(apud Nicolae Băciuț: *Literatura exilului și exilul literaturii*)

„Sunt exilat, deci exist./.../ Poate că Dumnezeu se naște *numai* în
exil./.../ Rostul exilatului este de a nu te gândi numai cum să-ți faci un rost.”

Mihai Cismărescu

(apud V. Ierunca, *Subiect și predicat*)

„Îi invidiez pe trecătorii care se perindă la umbra plopilor, din Piața
Sfântului Ioan al Crucii, indiferent la fericirea de a trăi la ei acasă, în orașul
și în țara lor. Dacă-mi dau peste tot aere de adaptat, o fac pentru ca să nu
plâng de furie. Dacă cineva mi-ar spune: *Vorbește-mi despre dreptate, i-aș
azvârli în față viața mea.*”

Vintilă Horia

„... sunt convins că primul certificate autentic de cetățenie al ființei
este **limba**.

Am spus că sunt bogat, ba chiar capitalist. Capitalul nostru de căpătâi
este ...**limba**. *O limbă românească pe care am păzit-o ca pe ochii din cap.
Am trecut-o pe numele băieților, care acum sunt proprietari pe viață și,
sper, pe viața copiilor și a copiilor lor.*”

Camilian Demetrescu

CUPRINS

Argument. Datoria memoriei (În numele Redacției: Mihaela Albu) / 5

MOZAIC PORTRETISTIC: L. M. ARCADE / 9

Mihaela Albu – L. M. Arcade (Leonid Mămăligă): Repere bio-bibliografice / 9

Constantin Eretescu – Amintiri despre Leonid Mămăligă / 13

Cornel Ungureanu – Leonid Arcade și universurile insulare / 15

Neagu Djuvara – *Amintiri din pribegie* (Fragment) / 23

Ileana Corbea – Câte ceva despre proza lui L. M. Arcade / 25

INTERVIURI / 27

Ileana Corbea, Nicolae Florescu – Cu L. M. Arcade despre „mărturisirile nedeghizate” (fragmente) / 27

Ileana Corbea în dialog cu L. M. Arcade – „Toată viața am vrut să scriu *Poveste cu țigani*” / 31

FILE DIN LITERATURA EXILULUI / 33

A) PROZĂ

L. M. Arcade – *Poveste cu țigani* (Fragment) / 33

L. M. Arcade – *Ospățul sau despre imposibilitizarea posibilului* / 35

B) POEZIE

Zahu Pană – *Cu acul pe săpun* / 45

Constantin Amărieuței – *Lumea cea albă* / 46

Ion Pârvulescu – *Vara* / 47

Yvonne Rosignon – *Doamne, între Tine și mine* / 48

REVISTE ROMÂNEȘTI ÎN EXIL / 49

DIALOG (1977- 1988) – Prezentare: Mihaela Albu / 49

DIN PRESA EXILULUI / 59

A) ARTICOLE

L. M. Arcade – Procesele verbale (*Limite*, nr. 48-49/ 1986) / 59

Octavian Vuia – La o aniversare (*Destin*, nr. 19-20/ 1969) / 62

B) CRONICI ȘI RECENZII

Mircea Popescu: L. M. Arcade (*Destin*, 16/1968) / 65

George Alexe – *Poveste cu țigani* (*Credința*, nr. 2/ 1968) / 67

Monica Lovinescu – O „Poveste cu țigani” / 69

L. M. Arcade – *Le couteau vert* (*Ființa Românească*, nr. 2/ 1964) / 71

Alexandru Buican – Vocea Doamnei Monica Lovinescu - (*Acțiunea Românească*, nr. 33/ 1981) / 73

Ion Caraion – Virgil Ierunca: *Pitești* (*Dialog*, 1982) / 77

Ion Caraion – Paul Goma: *Câini ai morții* (*Dialog*, 1982) / 80

Alexandru Buican - O monografie a penitenciarelor staliniste din România (*Acțiunea Românească*, nr. 33/1981) / 83

C) MEMORIALISTICĂ. PORTRETE

Walter Biemel – Martin Heidegger: Amintiri (*Ethos*, nr. 3/ 1982) / 87

D) SEMNALĂRI – Noutăți editoriale

Ch. Severin: *L'agonie sans mort* – (*Vatra*, nr. 88/ 1962) / 94

L. M. Arcade: *Revoluție culturală* – (*Lupta. The Fight*, nr. 9/ 1984) / 95

Maria Mailat: *S'il est défendu de pleurer* (*Neputința*) – (Dinu Zamfirescu, *Dialog*, nr. 87/ 1988) / 96

INFORMAȚII DESPRE EXIL, DESPRE SCRITORII ȘI REVISTE / 97

N. Petra – Crestături (*Drum*, nr. 4/ 1964) / 97

Vasile Postecă – Elie Cristo-Loveanu (*Drum*, nr. 4/ 1964) / 99

Nicolae Beldiceanu – Eliza și Anton Cerbu (*Revista Scriitorilor Români*, 4/ 1965) / 100

Constantin Amariu – *Le Paresseux*, de Constantin Amariu (*Destin*, nr. 10/ 1956) / 101

Nicolae Novac, *Stindardul* (*Drum*, nr. 4/ 1964) / 102

*** Mircea Popescu (*Limite*, nr. 1/ 1969) / 102

RESTITUIRI. TEXTE ORIGINALE ÎN VERSIUNE ROMÂNEASCĂ / 103

Vintilă Horia – *Journal d'un paysan du Danube* (*Jurnalul unui țăran de la Dunăre*) – Fragment (traducere din franceză: Doina Jela) / 103

AZI DESPRE IERI: PERSONALITĂȚI DIN EXIL / 107

Adrian Dinu Rachieru – Eugeniu Coșeriu, Poetul / 107

SCRISORI DIN EXIL / 113

L. M. Arcade (către Basarab Nicolescu) / 113

L. M. Arcade (către Ion Solacolu) / 115

Ion Dumitru (către L. M. Arcade) / 116

Scrisoare: Asociația HYPERION (către cititori) / 118

ÎN EXIL DESPRE EXIL / 122

N. I. Herescu / 122

Ștefan Baciu / 122

Nicu Caranica / 122

Mihai Cismărescu / 122

Vintilă Horia / 122

Camilian Demetrescu / 122

